

מאמר מערכת

בזעת אפך תאכל לחם

הריחים על צווארו של אדם בעבור פת לחמו אינה בכלל הברכות, ובפשוטו שאלת "וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית הן לא נזרע וכו'" היא שאלה מתבקשת, עד שהיה מקום לשאול מדוע התורה כותבת לשון "וכי תאמרו מה נאכל?" היה צריך לומר שהנה ציוותי את ברכתי לכם ואין חשש למה נאכל.

אמנם מכיון ד"מאן דיהיב חיי יהיב מזוני", ואם בשאר שנים נאמר "בזיעת אפך תאכל לחם", על כרחו של אדם צריך הוא לטרוח על מזונו, בשמיטה הוא פטור שפטרנו הקב"ה מקללה זו, שכן שביעית היא שבת, והוקשה לחז"ל איך נתקים באוכלי המן בזעת אפך תאכל לחם, ותרצו: "וילקטו אותו בבקר בבקר בשחרית בשחרית, דורשי רשומות אמרו מכאן שהיה במן בזיעת אפך תאכל לחם" (מכילתא דרבי ישמעאל בשלח ד). כלומר, גם אוכלי המן היה להם טרחה כל שהוא עבור מזונם, הטרחה הזו אלולי בזיעת אפך תאכל לחם, לא הייתה נדרשת. והנה בגמרא ביומא מבואר שהצדיקים לא היו טורחים כלל, והמן היה יורד על פתח ביתם. ויש לשאול היאך נתקיים בהם בזיעת אפך תאכל לחם? וכן בשבת הרי לא ירד מן ולא לקטו ולא טרחו כלל לצורך שבת במן, ומדוע לא הוקשה להם על שבת היאך מתקיים בזיעת אפך כו'. אלא בודאי ששבת אינה בכלל הקללה - וכולה ברכה מעין עולם הבא. וגם צדיקים ותלמידי חכמים שאמרו חז"ל שהם בבחינת שבת, גם הם אינם בכלל הקללה. וכך י"ל שגם שביעית שכותבים הראשונים שהיא בחינת שבת.

ואפשר שזהו כוונת השאלה: "וכי תאמרו מה נאכל הן לא נזרע" וכו', כלומר והרי יש הקללה של בזעת אפך תאכל לחם, ואיך יתקיים זה אם לא יזרע ויקצור האדם? עונה הקב"ה "וציוותי את ברכתי" כו'. כלומר, שביעית מבורכת היא כשבת, ואין בה קללה של בזיעת אפך תאכל לחם כלל. משום שהנהגת צרכי האדם היא על ידי הקב"ה בדרך נס וברכה, כאוכלי המן.

ומוצאים אנו לחז"ל בגמרא (בסוכה לט, ב), שאומרים שמותר לקנות מפירות שביעית "בכדי מן", כלומר מזון של שסעודות, כמו המן, שהיה נלקט לצורך יום יום, ולא יותר. והוקשה שם להערוך לנר מדוע נקטה הגמרא בכדי מן ולא אמרה מזון ג' סעודות, ומתרץ: "אמנם ביותר י"ל דכיון דשביעית אקרי שבת כדכתיב והיתה שבת הארץ לכן נתנו שיעור ג' סעודות דשבת". ועם הנ"ל הוא מבואר היטב.

גליון 72-73 עוסק:

- ❖ מקורות אספקת תוצרת לקראת שנת השמיטה תשס"ח הבעל"ט, דיון הלכתי בגדר זמירה בשינוי, בגדר 'בית' ובאמירה לגוי. יו"ר המכון הרה"ג רש"ז רווח שליט"א.
- ❖ חו"ב ברמב"ם הלכות שמיטה פ"א ה"ו. מו"ר הראש"ל הגרש"מ עמאר שליט"א.
- ❖ דיני שרץ המים ותולעים שבבשר הדגים, כולל טבלה המסכמת סוגי דגים נגיעותם ואופן בדיקתם. יו"ר המכון הרה"ג רש"ז רווח שליט"א.
- ❖ עבודת ישראל בשביעית בשדה של גוי במלאכת אוקומי אילנא. העורך.
- ❖ קדושת שביעית במיני כביסה, עצים ומלוגמה, וסיכה בפירות שביעית. הרה"ג רבי אליהו ראש שליט"א, ראש כולל זרעים שע"י המכון.
- ❖ סקירה על פעולות והכנות המכון לשמיטה. וסקירה על ספרי המכון לשמיטה.

ביקרא דאורייתא

העורך

הרה"ג רבי שניאור ז. רווח שליט"א
 רב איזורי במ.א. גזר
 ויו"ר המכון למצוות התלויות בארץ

סקירה על פעולות המכון, ומקורות אספקת תוצרת לקראת שנת השמיטה תשס"ח הבעל"ט

ב"ה ובס"ד פעילות המכון על כל שלוחותיו בנושאים של חקלאות על פי ההלכה פועל בכל השנים ובכל הנושאים ולא דווקא בהתקרב שנת השמיטה. אולם ברור כי בפתחה של שנת השמיטה המכון פעיל הרבה יותר, וביתר מרץ כדי להכין ולקבל את פני השבת – שביעית כנדרש וכנצרך, הן לטובת החקלאים שומרי שביעית שיוכלו מחד לקיים את מצוות השמיטה בפועל ומאידך חלילה לא לעבור על אף איסורי מאיסורי השמיטה הרבים. והן לטובת הצרכנים על מנת שיוכלו לרכוש תוצרת חקלאים ללא חשש איסורי שביעית.

לצורך כך המכון על כלל רבניו ומפקחיו פעיל החל מתחילת שנת תשס"ז בכל המסגרות הבאות על מנת להגיע ככל האפשר עם מוכנות מלאה לקראת השמיטה. בסקירה לקמן נעמוד על עיקרי הדברים שהמכון פועל בהם. הסקירה תכלול בעיקר את המציאות ומעט דיונים הלכתיים שבכל תחום.

❖ אוצר בית דין

- מהות התקנה ומקורה
- החקלאי כשליח בית דין
- תחשיב העלויות לחקלאי על פי ההלכה
- שמיטה תשס"ח
- דיון הלכתי על זמירה בזנים אפילים

❖ מצעים מנותקים

- הוראות הלכתיות על המבנה, סוג העציצים, המלאכות וכו'.
- דיון הלכתי על גדר "בית" וסוג "גג" שייחשב כבית

❖ גידולי נכרי

- קרקעות של נכרים שאינם בבעלותם
- דיון הלכתי על "אמירה לגוי" ואיסור "ושבתה הארץ."

❖ מקורות אספקה נוספים

- ערבה דרומית.
- איסוס משנה שישית.

אוצר בית הדין

גולת הכותרת של פעילות המכון היא "אוצר בית דין" כפי שקיבלנו מרבותינו שליט"א פעילות זו היא העדיפה בשנת השמיטה כיון שהיא קיום מצוות השמיטה בקום ועשה בהגבלת מלאכות האסורות ובאיסורי סחורה כפי שנצטוונו בתורתנו הקד'. ולהבדיל מתוצרת נכרים שאין בהם איסורי שמיטה אך אינם קיוום מצוות השמיטה בפועל.

מהות התקנה ומקורה:

בשנת השמיטה יש ציווי מן התורה להפקיר את כל השדות, המטעים, הכרמים וכל הגידול החקלאי. כמו כן אסרה תורה לבצע כל מלאכה חקלאית הן בעץ והן בפרי שמטרתה להשביח את האילן או הפירות. מאידך התירה תורה לשמור את הקיים ולבצע מלאכות הבאות לקיים ולשמר את האילן והפירות. בנוסף גם אם החקלאי יבצע את כל המוטל עליו כדין בשנת השמיטה, אסור לו לסחור ביבולים בשנת השמיטה [כלומר למכור את התוצרת באופן הרגיל]. אולם מתוך דאגה לציבור שיהיה לו תוצרת חקלאית כדי להיות ניזון ממנו, ייעצו חז"ל שבית דין יקים "אוצר" = מקום איסוף פירות – ומאוצר זה יחלקו בית הדין את התוצרת החקלאית לציבור.

ולכן הלכה למעשה החקלאי מפקיר את מטעיו, ומוסר את המטעים לבית הדין, בית הדין מכוחו של הציבור יורד למטע ומדריך את שליחי בית הדין מה הם המלאכות המותרות ומה הם המלאכות האסורות. בפועל הנוהג הוא למנות כשליח ב"ד את החקלאי עצמו כיון שהוא היודע את הטוב ביותר כיצד לטפל במטע לתועלת הציבור וכמובן שבית הדין מפקח על כל המלאכות שנעשות על פי ההלכה. במטע מבצע השליח = החקלאי רק את המלאכות "לאוקמי" המותרות על פי ההלכה. ומכיון שבית הדין אינו "סוחר" בתוצרת אלא "מחלק" את התוצרת לציבור על כן מותר לבית הדין לקטוף / לבצור את כל התוצרת כדרכו [כיון שכל איסור קצירה ובצירה הוא רק כדרך הבעלים ולבית הדין אין איסור כזה].

כאמור לעיל, כיון שאין מטרת בית הדין לסחור בתוצרת, על כן מותר לבית הדין לחלק את התוצרת ואף לגבות מן הציבור מס עבור כל ההוצאות שהיה לבית הדין על הפירות על כל המלאכות שנעשו לטובת הציבור [לאחר מינוי בית הדין את שליחיו לעשות הפעולות בשליחותו]. ואם בזמן התוספתא זה הוגדר כמס שהוטל על הציבור, בזמנינו יכול בית הדין לגבות מהציבור שלוקח את התוצרת. וראה עוד לקמן את אופן החישוב של העלות.

מקור הדין של אספקת תוצרת בדרך זו מתבססת על דברי התוספתא (שביעית פ"ח). וכן פירש הרמב"ן, הר"ש משאנץ (שביעית פ"ט מ"ח). תוס' רי"ד עמ"ס פסחים (דף נ"א ע"ב). והגדיל לעשות בשו"ת הרשב"ש (סי' רנ"ח) שהמליץ לנהוג בדרך זו בפועל. ועי' עוד בחזו"א (שביעית י"א ז). ואע"ג שיש מי שפקפק בזה, מ"מ רוב ככל האחרונים הסכימו עם דרך זו הלכה

למעשה. וכך הורה לי בשמיטה החולפת כמה פעמים מרן הראש"ל שליט"א, אלא שהדגיש חזר והדגש, שעל ב"ד להקפיד לחלק במחיר ההוצאות, ולא יותר מזה, שאל"כ אפשר לאמר לב"ד "לתקוני שדרתיך ולא לעוותי". והגם שיש הטוענים על כך שהרמב"ם השמיט תוספתא זו, מכל מקום אין לטענה זו ממש נגד תקנה זו, וכבר כתב הרדב"ז שהטעם שלא הזכיר הרמב"ם תוספתא זו, זה מכיון שאין כאן הלכה אלא תקנה לתקופה מסוימת ורשאים בית דין שבכל דור לשחזר תקנות לתועלת הציבור.

החקלאי כשליח בית דין:

ביון שכדי להגיע עם פירות ראויים לחלוקה לציבור, יש לבית הדין צורך לפקח על הגידול, קטיפה, הובלה. לכן בית הדין ממנה שליח שיבצע את כל המלאכות והפעולות הללו למען הציבור, ומי שליח יותר טוב מהחקלאי שיבצע את הדברים על הצד הטוב ביותר? על כן לאחר שהחקלאי מפקיר את מטעיו, ומוסר אותם לבית דין שיטפלו בכל המטעים, הם ממנים את החקלאי כשליח שלהם לבצע עבודות עבור הציבור.

תחשיב העלויות לחקלאי על פי ההלכה:

ביון של המלאכות [המותרות] והפעולות בפירות למען הציבור עולה ממון, על כן בית הדין גובה את כל העלויות הללו מן הציבור כאשר הוא מחלק לו את הפירות במחיר העלות, ומשלם לחקלאי את הוצאותיו בגין היותו שליח בית דין באותם מטעים.

בפועל כיום רוב המלאכות החקלאיות מתבצעות לקיים את האילן ופירותיו. והמלאכות המבטיחות הם המעט [כ 15% פחות]. ומאידך גם מלאכות הבאות להשביח מנסים לבצע אותם קודם שמיטה [כגון זמירה האסורה בכרם, ולכן מקדימים את הזמירה קודם כניסת השמיטה], ואם כן חלק מהמלאכות האסורות בוצעו בהיתר קודם השמיטה ובשליחות בית דין [=באם בית דין השכיר את המטעים קודם שמיטה ומינה את החקלאי כשליח לבצע המלאכות], על כן חובה על בית דין לשלם עלויות אלו לחקלאי.

באם נפרט זאת לשפת המעשה, נקח כדוגמא באם עלות המלאכות המותרות והאסורות בשמיטה שבוצעו לפני כניסת השמיטה ככרם מאכל הוא 4,500 ₪ לדונם. ועלות קטיפה, אריזה והובלה של כל טון הוא 600 ₪ לדונם. ודונם כרם של החקלאי הניב 2.5 טון. הרי שבית הדין חייב לחקלאי זה: 6000 ₪. וכדי לשלם את ההוצאות הללו לחקלאי בית הדין אמר לגבות מהציבור ס"ה 2.4 ₪ נטו לכל ק"ג עבור החקלאי. כאשר אם יחלקו ישירות לציבור המחיר יהיה כנ"ל. ובאם יעבירו זאת דרך סיטונאי שהוא ישמש תחנת חלוקה הרי שגם לו מותר לקחת אחוזים מהעלות שלו כדי לחלק את הפירות.

הרי שאם הכרם יניב 2.5 ק"ג בית הדין יוכל לחלק את התוצרת במחיר עלות סבירה. אולם אם השטח יניב רק 2 טון, המחיר של החלוקה נטו לחקלאי לכל ק"ג יהיה 3 ₪. דבר שכבר הופך

את המחיר לבלתי סביר ובעייתי לפעמים, ובפרט אם מוסיפים מחיר של סיטונאי, חנות. ובפרט שיש דרישה הלכתית בסיסית המוסכמת על כל הפוסקים, שאי אפשר בשום אופן לחלק את הפירות במחיר שיותר יקר ממחיר השוק. [וכידוע בתקופה שיש היצף של הענבים בשוק מחירם בשוק הכללי יורד, ואי אפשר על פי ההלכה לגבות יותר ממחיר השוק, גם אם זה מימון עלויות בלבד]. ועל כן הפתרון היותר טוב, שבית הדין יתכנן צעדיו בקפידה כדי שיוכל לשלם לכלל שליחיו את מה שהתחייב להם, ואף אם יקח מהציבור סכום גבוה יותר לכל ק"ג ועדיין המחיר יהיה פחות ממחיר השוק לאותן מין וזן, וכל המטרה שיהיה בקופת בית הדין כסף מספיק לשלם לשליחיו, ובזמן שהתוצרת זולה יותר הוא יחלק במחיר זול יותר ממחיר העלות, גם אז דרך נכונה על פי ההלכה.

שמיטה תשס"ח:

לקראת שמיטה זו שהיא שונה וגדולה הרבה יותר משמיטות עברו, ורשתות "מהדרין" רבות החליטו שכל התוצרת החקלאית שלהם תהיה כשירה למהדרין לשנת השמיטה, הם הכינו עצמם גם לשיווק של פירות. והדברים ברורים שללא "אוצר בית דין" אין מענה לפירות, כיון שתוצרת אצל נכרים היא מעטה ומוגבלת מאד. ועל כן הם באו עמנו בדברים שהם ימשו כתחנת חלוקה של בית הדין להביא לציבור הרחב תוצרת פירות של אוצר בית דין. המדובר הוא ס"ה בכ – 24,000 טון. המתפרסים על כ- 6,700 דונם של מטעים, פרדסים וכרמים.

ב"ה נכון לכתיבת שורות אלו, אנו לקראת סוף ההסכמים עם החקלאים למנותם כשליחים, וכבר בחלקות רבות ובפרט בענבים שבאזור השפילה, כבר סיימו לזמור לקראת שמיטה.

דיון הלכתי על זמירה בזנים אפילים

חשוב לציין כי לקראת שמיטה זו עקב שינויי מזג האוויר החריפים שהיו במהלך השנה ועקב כך שראש השנה נופל מוקדם יותר ביחס לשנה האזרחית, רבים מן הכרמים ובפרט בזנים האפילים עדיין יניבו פירות לתוך שנת השמיטה. כך שלא תהיה כל אפשרות לזמור לפני שמיטה. ולצורך כך ישבו רבני אוצר בית דין אצל מו"ר בראש"ל הגר"ש עמאר שליט"א, והציגו לפניו את השאלה הזו יחד עם שאלות נוספות. ומורינו הגר"ש שמ"ע שליט"א הכריע שמעבר לשינוי הטכני באופן הזמירה יש גם לבצע בשינוי שישפיע בדרך מסוימת גם על התוצאה. וכך ביצענו.

אגב הדברים, במהלך ישיבה זו שיבח הגר"ש עמאר שליט"א את המכון והעומד בראשו על כך שהם עומדים על משמרת ההלכה, ודואגים לכך שהמדקדקים על קלה כבחמורה, יוכלו לרכוש תוצרת חקלאית בשנת השמיטה בלי שום פקפוק. הגר"ש עמאר שליט"א הדגיש את הייחודיות של המכון בכך שכל תחשיב מאושר עד לפרטי פרטים ואת הסכומים מעביר בית הדין ישירות לחקלאים, ולא ע"י הסוחרים באופן

שאין שליטה והמעלה חשש לאיסורי סחורה בשביעית. כמו כן צויין הפיקוח ההדוק של הממונים והמומחים של המכון על כל הפעילות החקלאית בשנת השמיטה.

מצעים מנותקים

עם התקדמות הטכנולוגיה בחקלאות בשנים האחרונות, ועם כניסת שיטת הגידול בחממות, התחדש הדיון ההלכתי של גידול בתוך בית, כאשר ידועים דבר הירושלמי [ערלה פ"א סוף ה"ב] שנשאר בספק באם נוהג באילן הגדל בתוך בית דיני שביעית או לא. כאשר להלכה פסקו מהאחרונים שבזה"ז ששביעית דרבן ספיקא לקולא ולמעשה לא בתוך בית דיני שביעית. וכך פסק הפאת השולחן [כ, כד] וכן דעת הערוך השולחן [שמו"י טז, א] ועוד. וכן הכריע מרן הראש"ל הגר"ע יוסף שליט"א. ומאידך יש שהחמירו בספיקו של הירושלמי שנוהג בזה דיני שביעית. וכ"כ להלכה המרא"פ על הירושלמי שם. תוס' הרי"ד על מעשרות [דכ"ו בד"ה והשתא]. מרן הרחזו"א זצ"ל [א, כב] ועוד. והוסיף החזו"א זצ"ל שאם זה יהיה לא בקרקעית הבית אלא בתוך עציצים שאינם נקובים וגם בתוך הבית אז יש כמה צירופים להקל. והמיקל יש לו על מה לסמוך. וכך נוהג העולם להקל בעציצים שאינם נקובים ובתוך בית ממש להקל בדיני שביעית.

אלא שכל האמור הוא לענין "בית" אולם לענין "חממות" יש צדדים רבים להחמיר בזה לחושכם כ – "שדה", והארכתי בזה בספרי שו"ת חלקת השדה [ח"א שביעית סי' ו]. אלא אם כן נצרף היתר נוסף של עציצים שאינם נקובים, ועוד כמה צירופים כדי להתיר. ובשנת השמיטה תשנ"ד הורה מרן הגר"ש אלישיב שליט"א שבאם יוסיפו גם מכירת העציצים לגוי והמלאכות דאורייתא ייעשו ע"י נכרי. יש מקום להתיר זאת בשמיטה.

ולאחר פנייה של חקלאים רבים לקבל את כשרות המכון לקראת השמיטה הוצאנו הנחיות לחקלאים והם מפורטים לקמן:

מבנה החממה:

- א. המבנה צריך להיות מכוסה בגג העשוי מחומר אטום. [ראה לקמן מה שכתבתי אודות סוג הגג וסוג האטימות].
- ב. סביב המבנה צריך להיות דפנות בגובה של לפחות 1 מטר.
- ג. ניתן להוסיף על הגג כיסוי של רשת צל ללא הגבלה.

קרקעית המבנה:

- א. קרקע החממה תהיה מכוסה כולה ביריעת ניילון על כל צדדיה, בכל מקום שמונח העציץ או שנוף הצמח מאהיל עליו.

- ב. כדי להבטיח שקרקע החממה תהיה מכוסה בניילון לאורך כל השנה על כן יש להניח יריעות ניילון עבות [עובי 0.4 מ"מ לפחות]. ויש לכסות בשתי יריעות ניילון, או לחילופין שהיריעה התחתונה תהיה ניילון כנז', והיריעה העליונה תהיה יריעת פלריג.
- ג. כיסוי קרקע החממה כולל גם את השבילים.
- ד. הכיסוי יהיה עד קצה החממה. או עד 60 ס"מ מקצה שורת העציצים האחרונה בכל אחד מצידי החממה.
- ה. קרקע החממה והשבילים המכוסים בניילון, עליהם להיות נקיים לכל יצטבר פסולת רבה על הניילון, ויתבטל הניילון לקרקע עולם.
- ו. יש לאטום היטב בניילון סביב העמודים ובצדדים הקיצוניים שבתוך החממה.

סוג העציצים:

- א. לכתחילה ועל מנת לצאת ידי כל הדעות בהלכה יש להשתמש בסוג עציצים שאפשר לשני בני אדם להרימם, ועל כן יש להקפיד שהמשקל הכולל של העציצים כולל השתילים ומערכות ההשקיה יהיה עד משקל של 320 ק"ג.
- ב. אין אישור שימוש בערוגות המושקעות באדמה
- ג. מצעים מסוג צמר סלעים הבנויים מחלקים חלקים, ניתן לאשר אף אם הם בערוגה ארוכה.
- ד. העציץ עצמו יכול שיהיה מכל סוג חומר כולל שקיות ניילון.
- ה. חורי הניקוז יהיו עד קוטר 0.5 ס"מ. ולכל היותר עד שני חורים. [חשוב להדגיש כי יש להקפיד כי גם תחת חורי הניקוז יהיה יריעת ניילון והמים יזובו לתוך מרזב או יזובו דרך שיפוע טבעי של הקרקע].
- ו. העציצים ותכולתם תימכר לגוי. המכירה תיעשה לקראת ראש השנה.

הגידול - המלאכות

- א. לאחר שהחממה אושרה שדינה "בית". ולאחר שהמצעים אושרו שדינם "עציץ שאינו נקוב". ולאחר שהעציצים ותכולתם נמכרו לגוי. אין על התוצרת הגדלה בעציצים דיני קדושת שביעית.
- ב. כל המלאכות שאסורים מדאורייתא ובעיקר הזריעה/שתילה, קטיפה, ייעשו על ידי נכרים בלבד.
- ג. שאר המלאכות כגון ריסוסים, דישונים ועוד, אפשר לבצעם גם ע"י יהודי.

ד. בגידול ירקות ללא תולעים שיש הכרח להוריד עשביה סביבות החממה [בשטחים שאינם מקורים], יש לעשות מלאכות אלו ע"י פעלים נכרים בלבד ורק בדרכים המותרות על פי ההלכה. כלומר שימוש במונעי נביטה [לפני שמיטה]. ריסוס נגד עשביה גם בשמיטה. בשעת הצורך אפשר להשתמש בחרמש מוטורי לכיסוח העשביה. ובאם יש הכרח לנכש את העשבים, יש להתייעץ עם רבני המכון קודם ביצוע המלאכה.

שתילים / משתלות:

- א. במהלך שנת השמיטה יירכשו שתילים רק ממשתלות העומדות תחת פיקוח המכון בלבד.
- ב. הפיקוח במשתלות ייתבצע כאמור לעיל בפרוטרוט.
- ג. השתילים והזרעים יימכרו לגוי.
- ד. מכונת הזריעה תהיה נפרדת מהקרקע כאשר בתחתיתה יהיה בידוד שיחצוץ בינה לבין הקרקע.
- ה. השתילה והזריעה תתבצע ע"י נכרי בלבד.
- ו. הובלת השתילים תהיה במיתקן אטום לחלוטין בתחתיתו ובצדדיו. יש להקפיד על ניתוק מוחלט החל מהיציאה מהמשתלה עד הכניסה לחממה. ורק לאחר הכניסה לחממה על גבי מצע מנותק יפתח המיתקן וישתלו השתילים.

כשרות / פיקוח ושונות:

- א. כל הפעולות במשתלות/חממות יהיה תחת פיקוח של משגיח. קבלת השתילים ילוו בתעודת משלוח חתומה של משגיח, וכן קבלת השתילים בחממה יהיו ע"י המשגיח המקומי.
- ב. על המוצר המוגמר ירשם "גידול במצע מנותק – ללא קדושת שביעית".
- ג. ברוב סוגי המצעים הקיימים כיום הברכה על התוצרת הגדלה בהם היא ברכת "שהכל". מלבד מצעים שהם אדמה "ככול" "חול" במידה ומשתמשים באחד ממצעי אדמה אלו יש להודיע על כך מראש כדי שנפרסם לציבור שבגידולים מסוימים אלו יש לברך "אדמה".

דיון הלכתי על גדר "בית" וסוג "גג" שייחשב כבית

ראוי לציין כי בשתי השמיטות האחרונות נהגו כל החקלאים לגדל את תוצרתם רק בבתי גידול עם גג ניילון ממש שאטום לכניסת גשם ובכך צירפנו גם ההיתר של "בית". וכל זה הגם שיש שרצו לומר שבית הגדרתו כדברי החזו"א רועץ לצמחים. ואם כן גם רשת קרובה לאטימות היא באופנים רבים רועץ לצמחים. אלא שבפועל לא

השתמשו בהיתר זה אלא בגג ממש. אלא שבשמיטה זו שמעתי וגם ראיתי שכמה ועדי כשרות התירו גם בגידולי חממה כשהגג אינו אטום ומכוסה לגמרי. אלא ברשת שרב המכוסה על הנגלה. וזאת מכמה סיבות טכניות. ובעיקר עקב טענות המשתלות שאינם יכולים לגדל בשום אופן בגג שהוא ניילון בקיץ. ובשמיטה הקודמת זה היסב להם נזקים גדולים מאד.

והנה בספרי שו"ת חלקת השדה [ח"א שביעית סי' נ] ובספרי שביתת השדה – שביעית פ"ח סעיף ב כתבתי שההגדרה של בית זה שיהיה גג אטום וכו'. ונשאלתי רבות בשנה זו ע"י השתלנים ובעי החממות באם יש להתיר גם גג שרובו אטום ובפרט שהרבה מועדי הכשרות התירו להם בזה. ולכן אמרתי שאשנה את הדברים בקיצור נמרץ.

הנה כאמור לעיל מקור הדין הוא מהספק של הירושלמי. והנה יש ב דרכים כיצד למוד את הדין בירושלמי או משום גזיה"כ או משום המציאות, כלומר אם משום גזיה"כ אז בית מתמעט ללא טעם וכל שאיננו שדה מתמעט. ואם זו המציאות כלומר אנו ממעטים רק מה שאינו דומה לשדה שממייב עם הצמחים, ואז כל שרועץ לצמחים מתמעט משדה. ואם כן באם נאמר שזה משום גזיה"כ אם כן אין נפ"מ אם זה מייב או מריע, ואין נפ"מ אם זה הפך להיות כיום גידול מצוי ואלפי דונמים בעולם יש שמכוסים בכיסויים, מכל מקום זה מותר כיון שאיננו שדה פתוח. אולם אם המיעוט משום המציאות. יש מקום לדון שמא כיום לאחר שיש אלפי דונמים בחממות שמא זה כבר כדין "שדה". וכמו כן יש מקום לדון ולמעט רק כיסויים שמזיקים לצמחים ולא כיסויים שמייבבים עם הצמחים. וראה באריכות מה שכתבתי בספרי שם. ומדברי החזו"א זצ"ל ברור שבית איתמעט משום שהוא רועץ לצמחים. ומאיך ראה בשו"ת אבן ישראל להגר"י פישר זצ"ל [ח"ח סי' עד] ובשו"ת יביע אומר ח"ט יו"ד סי' לא. שזה משום גזיה"כ וכן כתבו עוד מרבתינו האחרונים. ולכן יש מהאחרונים שהורו לאסור בגידולי חממות המצויים כיום כיון שהם מצויים הרבה היום והם בכלל שדה. ויש שהתירו כיון שמ"מ הם הופקעו ע"י הכתוב מכלל "שדה". וראה עוד בשו"ת כרם שלמה ח"ב שביעית סי' א. והנה בגדר של בית כו"ע יודו שהוא תלוי בכיסוי ובתקרה. והרב חזו"א זצ"ל הוסיף שאולי צריך גם דפנות י" טפחים. ובגדר מהו נקרא גג ראה מ"ש הרב חזו"א זצ"ל כתב [שביעית סי' כ אות ו] וז"ל: ...משא"כ בנידון הנוטע בתוך הבית איירי שהוא מגן גם בפני הגשמים והאוויר ועוד, והבית הוא לרועץ, עכ"ל. כלומר מכל מקום כדי למעט את הבית מכלל שדה אנו זקוקים לגג. רק שלכאורה יש מקום לדון מהו הנקרא גג. והנה הגם שהחזו"א סובר שהעיקר שיהיה לרועץ מכל מקום נקט שהגג ימנע כניסת גשמים ואויר ולא הסתפק ברשתות שאינם מונעים כניסת גשם ואויר. [הגם שהם מפחיתים]. ולענ"ד הגם שאיננו דורשים טעמא דקרא מכל מקום

התורה כתבה שדה שפירושו מקום לגידול צמחים. ולכן בית מתמעט. אך לא שייך למעט כל מקום גידול אלא אם כן איננו שדה. ובירושלמי קבע שבית אינו שדה. וכאן מותר לנו לדרוש מהו בית ומדוע אינו שדה כדי להשוות לנידוד"ד.

ונבאר מעט את המציאות הקיימת במשתלות כיום במשך כל השנים, לא לשנת שמיטה:

- א. ראשית, זרעים את הזרעים באמצעות מכונת זריעה הנמצאת תחת קורת גג ממש. הזריעה נעשית לתוך עציצים שדינם כאינו נקוב.
- ב. לאחר הזריעה העציצים עוברים לחדרי נביטה אטומים תחת קורת גג ממש. בחדרים אלו יש שליטה על הטמפ' או קירור בקיץ או חימום בחורף. למשך 3-5 ימים.
- ג. לאחר מיכן העציצים מועברים מהחדרים לחממת הגידול. למשך כל זמן הגידול עד שהם מועברים לחקלאי.
- ד. החממת גידול בחורף הגג הוא בניילון אטום. כדי לאפשר חימום ושליטה היטב. ובקיץ החממת גידול מכוסה ברשת של 25% צל. וזוהי הרשת האופטימלית לגידול בקיץ.
- ה. גידול מושלם בתוך בית גמור = קורת גג ממש. אין אפשרות כיון שיש חוסר באור ובקרינה.

ו. גידול בחורף בניילון הוא חובה משום:

התועלת בניילון:

1. האפשרות לחימום בית הגידול לטמפ' הנדרשת כגון 16 מ"צ בסלרי.
2. מסייע להשארת הדישון של הצמח – שלא יכנס הגשם וישטוף את הדישון.
3. ויסות ושליטה בהשקיה השומרת על מערכת השורשים – כלומר לעיתים מצמיאים את הצמח כדי שמערכת השורשים תתפתח כנדרש. וכאשר יש גשם אין שליטה על השקיה.
4. באם יכנס גשם תהיה לחות על הצמחים דבר שיביא למחלות.
5. בניילון יש עדיפות נוספת של אי כניסת חרקים – כלומר טובה הרבה יותר מרשת.

החיסרון של הניילון:

1. עוצר קרינה – עד 25% כלומר הניילון עוצר את הקרינה ומצליח פחות להטמיע את האור, כך שזמן הגידול מתארך יותר בחורף בגלל הניילון [בין 10 ל 20 אחוז התארכות זמן גידול].
2. מי עיבוי ולחות – כלומר עקב אטימות הניילון נוצרת לחות גבוהה תחת הניילון בתוך החממה והלחות מטפטפת על הצמחים ומביא מחלות על הצמח

ויש צורך להתגבר על זה בטיפולים שוטפים, ולעיתים יש בקטריות מסוימות שאין אפשרות להתגבר עליהם והצמח הולך להשמדה טוטאלית. [נזק זה הוא במיוחד בחממה כיון שיש שילוב של לחות וטמפ' גבוהה מאשר בגידול בשדה].

לסיכום: בבית גמור לא שייך לגדל והנזק הוא טוטאלי. ברשת לא שייך לגדל בחורף עקב כל החסרונות דלעיל. הגם שיש לו שתי מעלות מאשר בניילון וכמפורט לעיל.

המעבר לניילון הוא בזמן מאד מדויק שכבר אין חשש לחמסין, כי אם יכסו את החממות בניילון לפני הזמן ויגיע חמסין הוא יכול להשמיד את כל הגדל בחממה. הזמן המשוער שהוא מכוסה בניילון הוא בין החודשים למיננס, נובמבר – אפריל.

ז. הגידול בקיץ ברשתות:

1. הרשת הטובה ביותר בקיץ היא של 25% צל.
2. גידול תחת ניילון בקיץ בירקות של משפחת המצליביים והסוככים שהם צמחי חורף מטבעם אינם יכולים לשרוד בטמפ' גבוהה שנוצרת תחת ניילון.
3. מאידך, צמחים ממשפחת הסולניים והדלועיים שהם מטבעם קייצים יכולים לשרוד גם תחת ניילון בקיץ.
4. שתיל בוגר וגדול כגון של עגבנייה שיש לו כלי צינון טבעיים יכול לגדול גם תחת ניילון בקיץ, וכל זה הבדיל משתילים קטנים כמו הירקות עליים וכו"ב.
5. אין אפשרות לערפל את תוך החממה כיון שהצמחים יתפסו לחות גבוהה ויחד עם הטמפ הגבוהה שיש בחממה תחת ניילון יהיו מחלות רבות של הצמחים.
6. באם יוסיפו רשת צל על הניילון המצב יהיה גרוע הרבה יותר כיון שאז יש גם טמפ' גבוהה מאד וגם צל מרובה, ואזי הצמחים יהיו מדובללים וכעין חוטים ולא צמחים מניבים כראוי.

החסרון של רשתות בקיץ:

1. אין מניעת טללים – ואזי יש רטיבות לצמח דבר הגורם למחלות.
2. מקור גבוה לכניסת חרקים ויש צורך לרסס הרבה מאד.

האפשרות הכי אטומה שהם יכולים להגיע בקיץ היא:
 כיסוי ברשת 50 מש. רשת זו תסויד בצבע לבן - הסויד מוסיף 50% באטימות. ובנוסף רשת
 צל של 30%. כך שלמעשה אנו מקבלים כעין אטימות של 75% + רשת צל.

הנזקים מכיסוי כעין זה:

1. לחות גבוהה מאד – אך עדיין פחות מניילון אטום.
2. חוסר קרינה [וברשת צבועה לבן החוסר בקרינה גדול יותר].
3. מיעוט באיורור.

התוצאה מנזקים אלו הם, שהצמח יוצא רכרוכי יותר, ומכאן שביציאה לשטח הגידול
 אצל החקלאי הוא חשוף לפגעים. הצמח פחות יציב עד כדי השמדה טוטאלית. ככלל
 יש לציין שבוודאות יש ירידה בתפוקה בחממה עם כיסוי כאמור לעיל, ובין "שדה" או
 אף חממה רגילה של קיץ המכוסה רשת 25 מש. הירידה בתפוקה היא בין 10% ל- 20%.

לכאורה אם כן נראה מכל הנתונים דלעיל, שניילון בחורף אכן יש חסרון של אי חדירת
 גשמים אך מבחינת השתלנים חסרון זה הוא המעלה עבורם כיון שהם זקוקים
 לשליטה בהשקייה. ומאידך אכן יש חסרון גדול של אור ואויר. ולכאורה הגם שיש
 הרבה מעלות אחרות כמפורט לעיל. עדיין יש רועץ בדברים מסויימים שהם בסיס חיוני
 לגידול.

ומאידך בקיץ באם הם ייעשו את האפשרות האחרונה של קרוב לאטימות + רשת צל.
 יהיה חסרון של אויר. חסרון של אור – קרינה ובעיית טמפ' גבוהה שיוצרת גם
 לחות גבוהה מאד. ונזק וודאי בירדית התפוקה בין 10 ל 20 אחוז.

אם כן, באם כל ההיתר של "בית" בשמיטה הוא משום התקרה. וכל החסרון של תקרה
 להבדיל מ – "שדה" נמדד באם הוא רועץ לצמחים. הרי ברור שגם בגידול תחת
 ניילון בחורף וגם וגידול ברשת שקרובה לאיטום + רשת הצללה בקיץ – שניהם
 בוודאות משמשים כרועץ לצמחים. ולכאורה יהיה לזה דין "בית" שבשילוב עם מצע
 מנותק יהיה לנו היתר של גידול בתוך בית.

אולם לכאורה באם נאמר שהלימוד הוא גזירת הכתוב. ולכן כל שהוא "בית" הוא
 מתמעט מכלל שדה – אמנם מחד זה מיקל עלינו שזה אף אם אינו רועץ

לצמחים, ואף אם אינו שטח בודד אלא אף שגידול זה הוא מאד נפוץ. אולם מאידך מה שמופקע משדה הוא רק "בית" ובית הוא רק באם יש לו תקרה. ותקרה של בית היא אטומה ורק היא מוציאה מכלל "שדה". ואמנם אפשר שגם אם הרוב אטום דינו כאטום. ויש מקום לדון בזה.

ובאמת שלא מילאני ליבי להתיר בזה. הגם שראיתי מגדולי הפוסקים שמצטטים בשמם להתיר. אלא אם כן יש מקום לצרף עוד היתרים לזה. וכגון אם המשתלה נמצאת בגבולות מסופקים – כגון שאלה שקיבלתי ממשתלה הנמצאת בערבה הצפונית. כמו כן לכאורה יש להתיר במשתלות שנמצאות בשאר חלקי הארץ, לאחר שכמפורט לעיל הזריעה וההנבטה נעשים בחדר עם גג אטום, וממילא מלאכות דאורייתא נעשו בבית גמור. ואחר שמעבירים לחממת הגידול שהגג [בקִיץ] עשוי ברשת כמעט אטומה וכמבואר לעיל ובאם ימכרו את העציצים [שאינם נקובים] עם העפר שבתוכם לגוי [ובזה המכירה ודאי מועילה לכו"ע, כיון שמוכר עפר ולא קרקע – וכמבואר בשו"ת מנחת שלמה למרן הגרשז"א זצ"ל חלק שלישי סי' קנח סוף אות ט]. והמלאכות בעציץ שהם דרבנן ייעשו ע"י נכרי. אם כן בכה"ג בעציצים של נכרי מותר גם ללא בית. ובצירוף חממת הגידול הנז' לעיל שיש מתירים בלא"ה, לכאורה יש מקום להתיר בצירוף כל הנז' לעיל. [ובחממה אצל החקלאי לעניין שתילה יש מקום יותר להקל לאחר שיש הסוברים ששתילה דינה כנטיעה שהיא מדרבנן ולא כזריעה שהיא מדאורייתא, ודעתם ודאי חזי לאיצטרוף, ולכאורה גם לענין הקטיפה באם הקרקע היא בבעלות הנכרי יש לצרף דעת הגרשז"א זצ"ל שאיסור קצירה תלוי בקדושת הפירות ואם אין הפירות קדושים אין איסור קצירה]. כ"ז הוא הנלענ"ד. ולמעשה יש לשמוע את דעתו של מו"ר הג"ר שמ"ע שליט"א, וכהוראתו כן נעשה.

גידולי נכרי

למרות כל המאמצים החלופיים עיקר האספקה של תוצרת ירקו חדש שנתיים בשמיטה היא מיבולי נכרי, שאין על התוצרת הגדלה שם איסור ספיחין ולדעת מרן הבית יוסף וסיע' אין בזה גם קדושת שביעית כלל. אולם דא עקא שלא כל שטחי הנכרי הם בבעלותו ולעיתים יש חקלאים נכריים שמחכירים שטחים מיהודיים, ויש שטחים שנמצאים בתוככי הכפרים הערביים אולם הם אינם בבעלותם הפרטית אלא בבעלות של קרן קיימת לישראל. או בבעלות מינהל מקרקעי ישראל והם מחכירים את השטחים מהם. [וראה בנידון זה ממש במ"ש הגאון בעל מנחת יצחק זצ"ל בספרו בח"ח סי' קג. וראה עוד בספרי שביתת השדה פי"ג הערה 13].

ובאמת שלעיתים יש תערובות ממש בין החלקות של הנכרים שיש כמה חלקות שאינם בבעלותם אלא מוחכרים להם ע"י המינהל, וכגון מה שראינו בסיוור השבועות האחרונים ביישוב

תמרה ליד נצרת כאשר בסיוור שם ראיתי מספר דברים שלא ברורים, ובזכורי את השטח מהשמיטות עברו שיש בהם קרקעות שבבעלות המינהל, וכיון שהחקלאים לא אישרו את הדברים, נסעתי עמם למשרדי המינהל והראיתי להם המפות שממש בתוך הגוש שלהם יש 4 חלקות שהם בבעלות המינהל ומוכר להם. ולכן יש צורך בבדיקה ובזהירות יתירה בעניין זה.

בדין אמירה לנכרי לזרוע ירקות בקרקע שלו עבור שנת השמיטה

עוד דנו לקראת שמיטה זו רבות על "אמירה לגוי" והאם מותר ליהודי לומר לערבי לזרוע יותר עבור שומרי השמיטה, או אף לרכוש תוצרת שגוי מצד עצמו הגדיל כמויות עבור שומרי השמיטה. וכיון שהדברים יצאו בערבוב גדול, ולא תמיד על ידי תלמידי חכמים הבקיאם בהלכות אלו, וחלק מהדברים פורסמו בעיתונות ללא בדיקת הדברים לפני הפירסום, לצערי הרב נתעוררה אנדרלמוסיה שלימה וחלקה הגדול ללא הצדקה וללא ביסוס הלכתי. ואציין את הדברים בקצרה ממש.

הנה קיצור דבריהם הוא שיצאו לדון ולאסור רכישת תוצרת מן הגויים בזמן הזה, כיון שבסוגי ההסכמים של ועדי הכשרות או הסוכנים עם הגוי, הוא מרבה זריעה עבור היהודי ויש כאן איסור עשה של "ושבתה הארץ". והתוצרת נאסרת באכילה והם סייעו את דבריהם מדברי הרב נחפה בכסף (ח"א יו"ד סי' ד וסי' פ).

מעבר לאיסור "ושבתה הארץ" הוסיפו שבכלל כל ההסכמים של היהודי עם הגוי יש בזה איסור של "אמירה לגוי" שהתוצרת תהיה אסורה משום קנסא.

ובאמת אחהמ"ר הפריזו בכל דבריהם יתר על המידה ודבריהם נגד פסקים מפורשים של גדולי הפוסקים האחרונים. ראשית, ידועה תשובתו של המהריט"ץ (סי' מז) שהתיר לתת חיטים ושוורים לזורעם בשדה הגוי, כיון שאין לישראל חלק בקרקע. [ומה שהביאו שבשו"ת מהריט"ץ החדשות כתב לאסור לתת חיטים לגוי ורק התיר להשכיר שוורים לגוי כין שאין אדם מצווה על שביתת בהמתו – וכתבו להוכיח שהוא חזר בו. לענ"ד יש להעיר שמכמה מקומות בתשובה זו נראה שאין תשובה זו נכתבה ע"י המהריט"ץ. וכבר הוכיח זאת ידי"נ הרד"א שליט"א בספרו אוצר התשובות שביעית ח"א פ"ג הערה 2. זאת ועוד שיש חילוק ברור בין התשובות כאשר בישנות הדגיש שאין כלל שותפות ביניהם. ובחדשות הדגיש שהישראל היה שותף עם הגוי. והדברים ברורים]. ובספר נחפה בכסף [יו"ד סי' ד דכ"ח] כתה שהגם שיש לדון בזברי המהריט"ץ מ"מ כבר הורה גבר. וכן התיר לכתחילה כדברי המהריט"ץ הגאון רבי אליהו מני בספרו מעשה אליהו (סי' קט) וכתב שיש להתיר לכתחילה לתת חיטים לגוי לזורעם בשביעית על מנת שייתן לישראל חלק בתבואה.

הנה אם כן מהדברים הנז' נראה ברור שאין איסור לא של ושבתה הארץ ולא איסור אמירה ליהודי הנותן לגוי חיטים. וכדבריהם כן פסק רבינו המבי"ט (ח"ב סי' סד) שהתיר לתת לגוי זרעים שיזרע בשביעית, וכן פסק בנו המהרי"ט (ח"ב סי' נב) להתיר להשכיר בהמה חורשת לגוי בשביעית. וכן התיר בזה תלמידו של רבינו האר"י רבי סוליימן אוחנה זצ"ל בתשובה שנדפסה בשו"ת מהריט"ץ החדשות. היוצא מכל הנ"ל בבירור שאין כל איסור ושבתה הארץ על היהודי כאשר הגוי עובד בקרקע של גוי. ויתירה מזה התירו המבי"ט והמהרי"ט ללהשכיר לגוי קרקע של ישראל בהבלעה כשהשמיטה בתוך אותם שנים, ראה שם. [ובגוי שעובד בקרקע של יהודי רבו הפוסקים הסוברים שיש איסור עשה על הבעלים היהודי. ומאיך ראה בדברי מרן החזו"א (סי' יז וסי' כב) שהעבירה היא על העובד ולא על הבעלים. וראה עוד בכרם שלמה למור"ר הגר"ר שמ"ע שליט"א (ח"ב בביאורים על הרמב"ם ברש פ"א) שכן דעתו להלכה להאסור על העובד ולא על הבעלים] אלא שלמעשה התיר בגוי רק במלאכות דרבנן ולא בדאורייתא, ראה שם]. וכ"כ מרן הגרשז"א זצ"ל בכמה מקומות [ראה גם במנחת שלמה על המשניות בפ"ד מ"א בד"ה גם "וה"ה בישראל אחר שעובד באדמתו וק"ו בגוי"].

ובספר "אוצר התשובות" [שביעית שם] הביא עוד פוסקים רבים שס"ל הכי, וציין שם לדעתו של המהר"ש סיתרון בשו"ת דיבר שאול שהכי ס"ל. ועוד הוסיף להביא את דעת מהר"ש כהן בספרו שעות דרבנן שפליג על המהריט"ץ ועל המבי"ט וס"ל שאסור להשכיר להם בהמה לחרוש וחיטים לזרוע כיון שע"י ממונו של הישראל אין הארץ שובתת, עכ"ד. מ"מ יש לומר שגם לדבריו הקפידא רק אם באמצעות ממונו של הישראל הגוי עובד ואז אין הארץ שובתת מחמת הישראל. אולם אם הגוי עושה זאת מעצמו ובשבילו אף שמרבה עבור הישראל, ואף שהישראל ייקח זאת ממנו בשמיטה, כיון שאין ממונו של הישראל הוא הגורם בזמן הזריעה אין כאן איסור. ועי' שם באוצר התשובות שהביא את דברי הגר"א כהניו בספרו פרי הארץ (סי' טז) שדחה את דברי ספר שעות דרבנן וס"ל שאם משכיר לגוי בהמה והוא חורש בה מעצמו בשביעית אין בזה איסור כלל. ומיהו לתת לתת לגוי שוורים שיתן לו חלק בתבואה זה אסור משום אמירה לגוי. וראה עוד שם באריכות.

ובדין "אמירה לגוי" הנה עיקר הדין מבואר בגמ' בב"מ דף צ ע"א. וברש"י ובתוס' שם, ודברי התוס' שם בסוד"ה חסום פרתי נראה שיש איסור אמירה לגוי בשביעית. וראה בפ"י המהרש"ל והמהר"ם שם. וידידי הרד"א בספרו אוצר התשובות על שביעית פ"ג אות ב האריך והביא דיעות האחרונים בזה, ואביא הדברים בקיצור. אולם יש להקדים שלכל הפוסקים שהבאנו לעיל שהתירו לתת חיטים לגוי שיזרע והוא יחלק עמו בתבואה ודאי שס"ל שאין איסור של אמירה לגוי. ובספר נחפה בכסף (יו"ד סי' פ)

במעשה שבא לפניו על האלמנה שהלוותה לגוי מעות והוא אמר לה שבתמורה הוא יקנה בהם חיטים ויזרע את האדמה והיא תיקח מזה תבואה בשבילה, ושנה זו שנת שמיטה הייתה. ובתו"ד דן שם לגבי אמירה לגוי, וכתב שלכאורה גם באיסורי תורה, איסור אמירה לגוי אינו אלא מדרבנן, א"כ באיסור דרבנן אפשר שלא גזרו כלל באמירה לגוי. ואמנם מדברי התוס' בר"ה (דכ"ד ע"ב בד"ה שאני) מבואר שגם בדרבנן אסרו משום שבות אמירה לגוי, אלא שי"ל ששבת ויו"ט שאני. והגם ששביעית חמורה שהאדם מצווה על שביתת שדהו, מ"מ היינו בקרקע של ישראל ולא של הגוי. וכן מבואר בשו"ת פרי הארץ (ח"ג יו"ד סי' ד) שכתב שכיון שקיי"ל ששביעית בזה"ז דרבנן ומשמע בדברי מרן הבית יוסף (או"ח סי' רמ"ד בד"ה כתב המרדכי) שאמירה לגוי אסורה רק בדאורייתא. והגם שמכל הפוסקים משמע שגם בדרבנן יש איסור אמירה לגוי כ"ז לענין שבת, אבל בשאר איסורין אפשר שאמירה לגוי בדרבנן מותרת, כמ"ש בפשיטות הפרי חדש (סי' תסח). ועוד הביא שם מספר מזבח אדמה (תרומות דף י"ז ע"ב) שאסר אפילו ברמיזה לגוי בשביעית. ומאידך בנו הרב שער המים כתב שכל האיסור בשביעית לומר לגוי היינו בקרקע של ישראל אבל בקרקע של גוי שאינו מצווה מותר, כיון ששביעית בזמן הזה דרבנן. ומסיים שם: "אמנם לא מלאני ליבי להתיר אמירה לגוי ממש, משום שהדבר שנוי במחלוקת הפוסקים אם יש קניין לגוי להפקיע מקדושת הארץ, אבל בנידו"ד שהגוי בא מאליו לגזום והשדה הוא של הגוי מותר הדבר, והגם שהישראל גרם לו ליטוע ע"י שצווח, עכ"פ כיון שאינו מצווה כלל, אפילו נאמר שיש כאן רמיזה, הדבר מותר כמו שנתבאר". עכ"ד.

והנה לכאורה מצאנו דברים מפורשים ברמב"ן בפרשת בא [פי"ב פס' טז] שכתב שאיסור אמירה לגוי זה רק בשלנו אולם בשל הגוי אומר לו ועושה. [ואגב יש להעיר שהרמב"ן מציין שם שדברי המכילתא הם אסמכתא לדין אמירה לגוי וקצת תימה מדוע מרן בב"י שם כשדן האם המכילתא זה מקור מהתורה או אסמכתא לא ציין את דברי הרמב"ן הללו המפורשים. וכבר העיר זאת בספר תורה תמימה עה"פ שם]. ולכאורה אלו דברים מפורשים שמותר יהיה לומר לגוי בשביעית לזרוע בשלו ויהיה מותר. והדברים מתחזקים ממה שפסק רבינו הרמב"ם בהלכות כלאים (פ"א ה"ג) שמותר לומר לנכרי לזרוע לו כלאי זרעים. ולדעת מרן הכ"מ והמהרי"ק שם מותר לומר לנכרי שיזרע בשדהו של הגוי לצורך ישראל. והדברים תואמים. אלא שרבינו שער המלך בספרו בהל' שכירות פי"ג ה"ו בסוד"ה ודע, הקשה על דבריהם ממה שפסק הרמב"ם בהל' שמו"י פ"ח ה"ח שמחזיקין ידי הנכרי בדברים בלבד כגון שראו חורש או זורע מותר לחזקו בדברים. ומשמע שלא פסק כדעת הירושלמי שהתיר לומר לגוי חרוש בה טוב ואני אקח ממך במוצאי שביעית, משמע שזה אסור, משום אמירה לגוי. [ובספר חרדים רפ"ז התיר לומר לגוי חרוש בה וכו' וכדברי הירושלמי]. ובשעה"מ

השאיר קושיא זו בצ"ע. ובספר שדה יהושע על הירושלמי (סופ"ה) כתב שלומר איישר הוא חמור יותר מלומר חרוש, כיון שאיישר הוא כעין סיוע לגוי וחרוש הוא חיזוקו בדברים. וכדברים אלו יישב המהר"ש סיתהון בספרו דיבר שאול (יו"ד סי' ז) את הקושיא משביעית על כלאים, ואדרבה לדעתו הרמב"ם התיר לגמרי אמירה לגוי וכמו שפסק בכלאים. ובדרך אמונה [בביאה"ל על הר"מ בה"ל שמו"י שם] כתב, שפשר שס"ל להרמב"ם ששביעית שאני כיון שהוא איסור על הקרקע, ואע"ג שהגוי אינו מצווה מ"מ הוא גנאי שהישראל אומר לעשות דבר שהתורה לא רוצה.

ובספר ישועת משה (זרעים - סי' טו) כתב שהשאלה האם מותר לתת חיטים לגויים שיזרעו או לתת להם כסף שיקנו חיטים כדי לזרוע, תלוי בדין ושבתה הארץ אם זה על האדם או על הקרקע. ואם נאמר שלחומרא יש שליחות לעכו"ם הרי שיש לאסור אף אם "ושבתה" זה על האדם. והוסיף שאמנם אם נימא כדעת התרומה (דס"ב) והגר"א (יו"ד של"א סק"ו וסקכ"ח) שבדרבנן יש קנין לגוי להפקיע מקדושת הארץ. הרי שזה מותר גמור.

ולכאורה מצאנו כאן להלכה כמה ספיקות להתיר. ראשית אם הלכה כדעת סה"ת והגר"א שיש קנין להפקיע אין כאן איסור כלל. וגם אם נאמר שאין קנין להפקיע וכפי שקי"ל להלכה, שמא הלכה כדעת הסוברים שמותר לומר לנכרי בשלו וכדברי הרמב"ן, וכפי שנפסק לגבי כלאים. וגם את"ל שלא, שמא הלכה כפוסקים הרבים שס"ל שליכא איסור אמירה לגוי בדרבנן בשאר איסורים [מלבד שבת ויו"ט]. ובצרוף כל הספיקות הנ"ל נראה שאין לחוש באמירה לגוי בזה"ז בשביעית, ומותר לומר לגוי שיזרע בקרקע שלו תוצרת כדי שיהודים ישתמשו בה בשנת השמיטה. וכע"ז ממש מצאתי שכתב להתיר ג"ע מו"ר הראש"ל הגר"ע יוסף שליט"א בספרו יביע אומר (ח"ה או"ח סי' יט אות ז) להתיר לומר לגוי להרכיב פירות הדר, ובתו"ד התיר אמירה זו משום כמה ספיקות וז"ל: "ולפ"ז הו"ל ס"ס, שמא אינו מצווה על כלאים, ושמא בספק כלאים הלכה כמ"ד דסד"א לחומרא רק מדרבנן. ואת"ל דהוי מה"ת, שמא מעיקרא אין זה כלאים". עכ"ד. וה"ה בכ"ז גם בנידו"ד. וכן נראה עיקר לענ"ד להלכה ולמעשה.

מקורות אספקה נוספים

ערבה דרומית:

כפי שכבר ביארתי בארוכה בספרי שו"ת "חלקת השדה" חלק ב קונטרס גבולות הארץ סי' ד ובספרי "שביתת השדה" על הלכות שביעית פרק שני. אין מקום הלכה למעשה להקל באף אחד מהמקומות כיום הנמצאים בגבולות "מדינת ישראל". לבד מהגבול הדרומי מזרחי. וגם שם הדברים אינם ברורים למעשה - [הגם שלדעתי הענייה כל השטחים הנמצאים דרומית לקדש

ברנע – בקו ישר לכיוון מזרח ומטה לכיוון אילת, הרי שהם מחוץ לגבולות עולי מצרים. מכל מקום למעשה כיון שקשה לקבוע במסמרות את הגבולות המדויקים, על כן אמרתי להקל רק במקומות שנהגו להקל שם על פי דעת גדולי הדור] – אולם איזור אילת והיישובים הסמוכים הנמצאים צפונה לאילת וכולל בין הייתר את היישובים קטורה, גרופית, סמר, אליפז, יטבתה, איילות. במקומות אלו מותרת התוצרת באכילה ואין בה קדושת שביעית כלל. ודינה כדין יכול חו"ל. והגם שיש מי שפסק להחמיר גם במקומות אלו, מכל מקום פוק חזי מאי עמא דבר ובכל השמיטות האחרונות נהגו ליקח משם תוצרת לשומרי שמיטה.

איסום שישית:

דבר ברור, שכל תוצרת שניתן לאסמה בשישית ולהסתפק ממנה במהלך החודשים הראשונים של השמיטה, הרי שזו אפשרות מובחרת וללא כל הגבלות. מציאות זו תיתכן בתפוח אדמה עד 4-5 חודשים מתחילת השמיטה. גזר עד 3 חודשים מתחילת השמיטה. בצל, דלעת ודלורית.

מו"ר הגאון רבי **שלמה משה עמאר** שליט"א
הראשון לציון הרב הראשי לישראל

בירורי הלכה וחידושי דינים העולים על הפרק, על פי סדר הרמב"ם ז"ל בהלכות שמיטה ויובל

[המשך מגליון קודם]

שם: ואין מלמדין את הפרה לחרוש אלא בחול

היא תוספתא דשביעית (פ"ג הי"ב). וירושלמי (פ"ד ה"ד). וכתב הרדב"ז ז"ל דגם זה שם, ופסק כת"ק. והוסיף וכתב, שהחול הזה אינו ראוי לזריעה. ומהר"י קורקוס ז"ל כתב, דבמקום חול אינו נראה כמתכוון לחרוש, (אלא רק להתלמד) וגם אפשר דאינו חורש, כי אין החול צריך חרישה.

והגאון דרך אמונה שליט"א כתב (באות ג"ן) דהינו בחול גס (מהחזו"א). ובציון ההלכה שם (אות צ"ט) דקדק ממהר"י קורקוס ז"ל דאין הבדל בין גס לחול דק, כי אין החול צריך חרישה. [ואולם יש להעיר בהרדב"ז ז"ל אכן כתוב דבעינן חול שאינו ראוי לזריעה.] ובפשטות נראה לכאורה דאין זה דומה לאיסור הראשון דאין מציתין האור באישת הקנים, דאע"ג דשניהם מדרבנן, מ"מ הראשון יש בו עבודת הקרקע, שמכין אותה לזריעה או שמטיב עם הקנים הנותרים, ע"י ששורף חלק מהם, (וכמ"ש לעיל).

ויש מפרשים שיש בזה גם משום חורש. ע"ש. אבל אין בזה חרישה ממש, ובפרט לפי מ"ש מהר"י קורקוס ז"ל דאין החול צריך חרישה, וכו"ע יודעים שהוא רק מתכוון ללמד פרתו לחרוש, ובאמת זו כוונתו. אלא צ"ל דזה מיחזי כחורש, ומשום מראית העין אתו עלה, דהרואה אותו עם עבודת קרקע בשביעית ורק אם יעיין לראות במה הוא חורש, אז יבין הענין לאשורו, ואין דרך בני אדם להתבונן בכל זה, וע"כ אסרו. וכן הוא בפני משה על הירושלמי שם (ד"ה אלא).

ובציונים על שבת הארץ (להגרא"י קוק ז"ל) שם ציינו לכמה מפרשים דס"ל שהוא משום מראית העין. עיין שם (אות 2). וכתבו משם החזו"א (סי' יח ס"ק ו' ד"ה שם) שלפי זה י"ל שאין איסור בחרישה שאינה לצורך עיבוד הקרקע או התבואה וכדו', ואע"פ שבפועל עובד הקרקע וחורשו אינו כלום. [מיהו י"ל דלמהר"י קורקוס ז"ל אין הכרח לזה, דשאני חול שא"צ חרישה ואינו חורש כלל. וצריך לי עיון בחזו"א. ואינו עמי כעת. שמ"ע].

עוד כתבו דיש חולקים בזה ואוסרים גם כשאין משום מראית העין, כגון שחורש בשדה חברו. רש"ס (ד"ה אלא בחולות מענה). וע"ש עוד. [וגם בזה צ"ע, דגם בשדה חברו י"ל דשייך מראית העין, דלא כולם יודעים שהוא שדה חברו, ואולי הוא שותף עמו ואולי הוא אריס וכיו"ב].

וגם מ"ש שם בתוספת שבת, שיש מי שמשמע מדבריו שמה שהתירו בחול, ה"ה לכל מקום שאינו ראוי לזריעה. וכתבו (באות 8) ללמוד כן מהפירוש הראשון של מהרי"ק הנז', וכן מהרדב"ז ז"ל. ויש מי שאוסר. כלומר דלא התירו אלא בחול דוקא, ולמדו כן מהדעה הב' של מהרי"ק ז"ל, ושכן כתב במשנת יוסף בשו"ת ח"ב (סי' יא אות ג').

[הנה מקום יש איתי לערער בזה, די"ל דגם להפ"י השני של מהר"י קורקוס ז"ל דאין בחול משום חורש, י"ל דגם במקום טרשים לא חשיבא חרישה, כי חרישה היא עבודת קרקע ליפותו ולהכינו לזריעה וכיוצ"ב, וכל שאין בו מדברים אלו לא חשיבא חרישה, אא"כ יתכוון לאיזה צורך מצרכי הקרקע וגידוליו. ומאיך י"ל דגם להרדב"ז ז"ל שכתב שהחול אינו ראוי לזריעה, מ"מ בטרשין אפשר דאסור משום מראית העין, ואע"ג דאינו ראוי לזריעה, י"ל דתרתו בעינן להרדב"ז, דאינו חורש, שהרי בחול לא שייך חרישה, וגם זאת הוא מצריך שלא יהיה ראוי לזריעה. ואפשר דבטרשים אע"פ שאין ראוי לזריעה, מ"מ חרישה שייך בו ואסור. וכן מסתבר טפי, שלשון חז"ל הוא "ואין מלמדין את הפרה לחרוש אלא בחול", משמע בחול דווקא, ולא בדומה לו. ותרתו בעינן, שאינו חורש, כלומר שאין שייך בו חרישה וגם שאינו ראוי לזריעה. ושני פירושיו של מהר"י קורקוס ז"ל בדווקא נאמרו, ולא בדרך ואי באית אימא ואי נמי. ועדיין צ"ע. שמ"ע] - ויש לעיין במשנ"י, וכן במ"ש בעניין חרישה. שמ"ע.

וראיתי בתורת השביעית (להגרי"צ הלוי) שכתב בתורת ציון שם (ד"ה ואין מלמדין) שפירש מ"ש הירושלמי שאין מלמדין פרה לחרש אלא בחולות, ופי' דהיינו בחול הים שאינו ראוי לזריעה, ואע"ג שאינו מתכוון אלא ללמדה, אסור משום מראית העין. וע"ש שדן בדברי רשב"ג, שבתוספתא כתוב, רשב"ג אומר אפי' בתוך שדה חברו מותר ובלבד שלא יסמוך לה מענה, ומשמע דלת"ק אסור גם בשדה חברו. וע"ש גירסת הרש"ס, ומה דקדק מזה, דגם לרשב"ג אסור בשדה חברו, ולא התיר אלא בשדה כותי שהם לפי דעתו גויים. וע"ש.

שם: ואין בודקין את הזרעים בעציץ מלא עפר, אבל בודקין אותן בעציץ מלא גללים.

[זריעה בעציץ שאינו נקוב ובחממה בשביעית]

כתב מהר"י קורקוס ז"ל, שבתוספתא ספ"ק דשביעית שנויה בהיפך, שאין בודקין בגללים, אך בירושלמי (פ"ד ה"ד) שנויה כדברי רבינו. וכן בדין, דודאי יש לאסור באדמה יותר מאשר בגללים, כי באדמה היא דרך זריעה ולא בגללים. ופי' בודקים שרוצה לבדוק מעט, לדעת אם יצליחו לזריעה. עכ"ל. והרדב"ז ז"ל כתב דבעינן תרתי, עציץ וגללים, אבל גללים בקרקע או עפר בעציץ לא. ומסתברא דאפילו בעציץ נקוב, דלא החמירו כל כך. עכ"ל. ובדרך אמונה (ס"ק נ"ד) כתב דאסור לבדוק בעפר אפילו שדעתו לעוקרו קודם שיעשה פרי. דגם להתלמד ודעתו לעוקרו אסור. חזון איש. ובביאור ההלכה שם (ד"ה ואין בודקין) כתב דלדעת החזו"א (שביעית סימן כ' סק"ה) לא הקילו אפילו לבדוק אלא בזבל-הגס שאינו מצמיח לעשות פרי, רק מתחיל קצת ולא מקרי זריעה גמורה. [וע"ש בחזו"א שכתב, שגם בחול הגס מותר לבדוק וכן בכל דבר שאינו מצמיח].

ובביאור ההלכה שם נסתפק אם הקילו רק בעציץ שאינו נקוב, שאין בו איסור תורה, אבל בנקוב אסור משום מראית העין. ונלמד מזה דעציץ שא"נ אסור לזרוע בו בשביעית מדרבנן, או דמיירי בנקוב דווקא, והתירו בגללים שאינו דרך זריעה, ואם היה מלא עפר לוקה מה"ת, אבל עציץ שאינו נקוב אין בו אפי' איסור דרבנן, דלא גזרו בשביעית על שאינו נקוב, משום חי נפש. (וכמ"ש בחזו"א סימן כ"ב סק"א, וסימן כ"ו סק"ד). עוד כתב דאם לא גזרו בשביעית בעציץ שאינו נקוב, א"כ יתחייב במעשר, שהרי אינו צריך להפקירם ואין בו קדושת שביעית. ולפ"ז העיר שם דכשנחלקו (במס' ידים פ"ד) על עמון ומואב אם מעשרין בשביעית, יכלו לדון גם על פירות א"י שגדלו בעציץ שא"נ. ומשמע דעציץ שא"נ הוא שכיח טובא, שכן גזרו עליו אטו נקוב לענין מעשר וביכורים, ותלישה בשבת, וכתובת גט, ולסכך בו, ולברך עליו המוציא, וכן לענין מצה, וזימון, וטלטול בשבת, ולערב בו, ולהאכילו ביוה"כ. ומשמע מזה דהוא שכיח. ולפירש"י בשבת (פ"א ע"ב) בשם הגאונים, היה כל אחד עושה כן לפני ר"ה, (לענין כפרות) אף שם מדובר בנקוב. ונתן טעם למה י"ל דבשביעית לא גזרו באינו נקוב, דביומא (פ"ג ע"ב) מבואר דגזרו בו אטו נקוב. ובשביעית שגם הנקוב פטור לגמרי, י"ל דמשום כן לא גזרו באינו נקוב. ודוחק. עוד י"ל דרק בעמון ומואב נחלקו אם מעשרים, דבהם שייך לומר שהניחום לסמוך עליהם בשביעית, אבל בעציץ שהוא מועט לא שייך טעם זה. וע"כ אפשר דלכו"ע יש לעשר מה

שגודל בעציץ שאינו נקוב. וע"ש שרצה להוכיח דנוהגת שביעית מדרבנן גם בעציץ שאינו נקוב, מהתוספתא דמעשרות (פ"ג ה"ח) המטליא וכו'. ע"ש בדבריו. עוד הביא שבירושלמי (ספ"ה דכלאים) בעי אי מותר לסכך בדלעת שבעציץ, ופירש רבינו מנוח בסוכה (פ"ה ה"ב) דמיירי באינו נקוב, או רק בגט (גיטין כ"א ע"ב), וע"ש שכתב דמידי ספיקא לא נפקא. ועיין בדרך אמונה (ס"ק נ"ה) שכתב להוכיח מהרדב"ז ז"ל הנז', דכתב שמדובר גם בעציץ נקוב, ומוכח דגם באינו נקוב ס"ל דאסור מדרבנן, דאל"כ היה לומר דמיירי רק בנקוב, וכתב שאין לזה מקור. אך מ"מ חלילה להקל באינו נקוב, דמסתמא רהיטא דא"נ כנקוב מדרבנן, ואפי' עציץ של מתכת. ואפשר דמיירי כאן דוקא בא"נ, אבל הנקוב אפילו בגללים אסור, ואם מיירי בנקוב יש בו גם מלקות (וכן משמע מלשון החזו"א), ולא כתב רבינו לוקה, משום הסיפא דבגללים מותר לגמרי. עכ"ל. וע"ש בציון ההלכה (אות ק"ג) שכ"כ החזו"א (סימן כ' סק"ה) דבנקוב אפי' בגללים אסור, וכן הוא במעשה רוקח בשם נחפה בכסף, (יו"ד סימן ה'), וכן מצדד חסדי דוד (פ"ק דבשביעית) אלא שביטל דעתו מפני הרדב"ז ז"ל, ודעת מעשה רוקח (עצמו) כהרדב"ז. ע"כ.

ומאחר והרדב"ז ז"ל וגם מעשה רוקח פסקו להתיר בגללים גם בעציץ נקוב להדיא, וכן מסקנת הרב חסדי דוד שביטל דעתו להרדב"ז ז"ל, ומיירי בשביעית דרבנן ובזריעה דרבנן, שהרי לא עושה פירות והוא רק מנסה הזרעים ואין הדרך לזרוע בכך, וגם בזריעה גמורה הרי העציץ אפי' נקוב הוא רק דרבנן בשביעית, בודאי שכן עיקר להתיר בזה גם בעציץ נקוב, ואולי משום כך הביא דברי הפוסקים הנ"ל האחרונה. וכן עיקר. ועיין במעדני ארץ שביעית בקובץ הערות (סימן ה' אות ד'). ובמנחת שלמה (סימן מ"א סק"ד).

והנה בעציץ נקוב בשביעית שהזכרנו, נחלקו בו הפוסקים אם הוא מן התורה, או שאיסורו רק מדרבנן. וראיתי בתוספת שבת (על שבת הארץ) שהזכירו את דעות הפוסקים (בציון 18 ו-19). ויש לעיין במנחת שלמה ח"א (סימן מ') ובכרם ציון (פ"ג ס"א, ובגידולי ציון סק"ד).

ובתורה השביעית (להגרי"צ הלוי) בתורת ציון ד"ה אין בודקין הביא דברי הרדב"ז ז"ל הנ"ל, דרק גללים בעציץ התיירו, אבל ע"ג קרקע אסור. וכתב הוא ז"ל ונראה דהיינו דוקא ע"ג קרקע הראוי לזרוע, אבל על רצפה שאינה ראוי לזרוע, הו"ל כמו גללים בעציץ דשרי, וכמו שמותר ללמד הפר בחולות. עו"כ שם, ועל הגג אפשר דמותר גם באדמה לבדוק, משום דאין דרך לזרוע על הגג. וכמ"ש הכ"מ (פ"א משביעית ה"ו). ע"ש.

ומי"ש הרדב"ז ז"ל דמותר גם בעציץ נקוב, היינו דוקא שלא ישריש בארץ, דאם ישריש בארץ, הוי כמו שזרעו בארץ ממש, וכמו שמצאנו בגיטין (כ"ב ע"א) במחלוקת אביי ורבא, (בנקבו בארץ ונופו בחו"ל, שאם השריש בארץ, לכ"ע אזלינן בתר נקבו, דהוי כמו שמגודל בארץ ממש). ועיין ברמב"ם (פ"א מהל' תרומות) ובמ"ש בספרי על הפסוק עשר תעשר הלכה כ"ד. עכ"ד.

עוד כתב שם בשם המהרי"ל דיסקין ז"ל (בקונטרס דברי השמיטה) שכתב (שם אות א') דמותר לזרוע בעציץ מלא גללים, אפילו ע"י ישראל. (משמע דלא רק בשביל לבדוק הזרעים). וכתב עליו דמהתוספתא והירושלמי מבואר דכל ההיתר הוא רק לבדוק הזרעים, ולא להצמיח ממש. עכ"ד.

ועיין ד"א (אות נ"ו) דלא היתירו אלא בזבל גס, אבל הדק דינו כעפר. חזו"א. דאין דרך לזרוע בגס, וידוע דלא עושה אלא לבדוק. ויש מקום לעיין, דלענ"ד גם בדק אין דרך לזרוע, וכשהוא מכוון רק לבדוק ולהפסיק צמיחתו יש מקום להקל ובפרט למהריל דיסקין הנ"ל.

וצ"ל דלדעת מהרי"ל דיסקין ז"ל לא חשיבא זריעה כשזרוע בעציץ מלא גללים, וכיון דלא חשיבא זריעה כלל בכה"ג, ע"כ מתיר אפילו בשביל לגדל, ולפי זה ק"ו דיש להתיר הזרעים אפי' בזבל הדק, דאין דרך זרועה בכך. אבל החזו"א ע"ה מחשיב את זה כזריעה גמורה, ולא התירו אלא כשהוא בודק הזרעים, ובעינין שיהיה מוכח שזה נעשה רק לבדיקה ולא כדי להצמיח.

וכבר כתבתי דמין החזו"א החמיר מאד שצריך להיות שאינו ראוי להצמיח כלל, דאם ראוי להצמיח אפילו שמתכוון להוציאם טרם יצמיחו אסור, ונלע"ד דיש להקל בעציץ מלא גללים, אפילו אם יכול להצמיח פירות, ואפשר שגם החזו"א לא בא לאפוקי אלא עציץ רגיל, כיון שרגילים לגדל בו צמחים, אבל בגללים ומתכוון לנסיון בעלמא, אפשר שגם הוא מתיר, ובפרט שגם דעתו של המהרי"ל דיסקין ז"ל להקל בגללים לגמרי, א"כ דינו להחמיר בזה שמתכוון לגדל בו פירות, ולהקל בעושה לשם ניסיון בלבד, אפילו כשאפשר שיגדל פירות אם יניחם שם, מ"מ כשמתכוון רק לבדוק הזרעים ולא להצמיח, אעפ"י שיכולים לצמוח שם, מאחר והוא נזהר להוציאן קודם שיצמיחו פירות, ובפרט שדעת הרב פאת השולחן (סימן כ' דאחר שזרעו ס"ק י"ח, סוף עמוד ל"ז) בעציץ של גללים מותר לשיירן שם למוצאי שביעית. ע"ש. וע"כ דינו שנחמיר שלא לזרוע בגללים שבעציץ לשם זריעה גמורה, וכל שמתכוין רק לבדוק הזרעים, ולא להניחם לצמוח נלע"ד שיש להתיר, ואפילו בגללים דקים.

עוד כתב בתורת ציון שם, דבבית מותר אפילו בעציץ מלא עפר, דבירושלמי נשאר בספק אם שביעית נוהגת גם בבית, כמו ערלה, או כיון שנכתב בשביעית גם 'שדה', דינה כמעשר שלא נוהג בבית. ואם בעציץ אין איסור שביעית אלא מדרבנן א"כ בבית הוי ספיקא דרבנן, ומותר אפילו לזריעה, וכ"ש לבדוק.

ושוב כתב דהתוס' בגיטין (ז' ע"ב) ד"ה דילמא, כתבו דהאמת שעציץ דינו כמחומר דלקמן (דף ל"ז ע"א) אמרו אין כותבין פרוזבול אלא על עציץ נקוב. ע"ש, שלמד ממנו דעציץ נקוב חייב במעשר ושביעית מן התורה. אליבא דכו"ע.

והלום ראיתי בדרך אמונה (אות נ"ו) שגם הוא הזכיר הבעיא דלא אפשיטא בירושלמי לענין שביעית בבית, ושפאת השלחן מקל בספק זה ואין בו אפילו איסור דרבנן, וכתב שאין דברי פאה"ש מוכרעין, ואין להקל בזה. ומיהו בעציץ שאינו נקוב שעומד תחת תקרת הבית המקל יש לו על מי לסמוך, דהוי ס"ס, שמא לא גזרו בשביעית בעציץ שא"נ, ושמא אין נוהג שביעית בבית, וכיון שהורה זקן פאה"ש להקל בבית, המקל בעציץ שא"נ תוך בית יש לו על מה שיסמוך, בין בעציץ של חרס ובין של עץ וכדעת הראב"ד ור"ש ורא"ש ז"ל, וכ"ד הרמב"ם ז"ל דדוקא באילן חשיב חרס כנקוב, ולא לזרעים, וכ"ש אם עומד על רצפת אבן, שאינו יונק מן הארץ ואפילו יש לו נקב קטן שמוציא מים לא חשיב נקב, ובלבד שלא יהיה כשורש קטן, והוא פחות מכזית, ואין אנו בקיאים בו בדיוק, ויעשו (הנקב) רק כפי הוצאת מים בריוח, וכן צריך להזהר שהנוף לא יצא חוץ לעציץ. וע"ש בציון ההלכה (אות ק"ז) בשם חמיו הגאון שליט"א שאם הנקב פחות ממילמטר אחד חשיב אינו נקוב, אבל אם יותר חשיב נקוב, עו"כ משמו דיש מחמירים בפלסטיק קשה לחושבו כנקוב, דאין יכולים להכריע בחומרים שלא דברו בהם חז"ל. ע"ש. ולמעשה צ"ע.

עו"כ בדרך אמונה (שם ס"ק נ"ו), וגדר בית לענין שביעית (שנסתפקו בירושלמי אם נוהג בו שביעית) א"צ בית שחייב במזוזה, והדעת נוטה שהעיקר תלוי בכסוי, ואולי צריך גם מחיצות עשרה טפחים. ואסור להסיר התקרה מעל הזרעים בשביעית דהוי תולדת זורע, ועוד דבהסרת התקרה נמצא שעשה איסור למפרע, דהוי כזורע על מנת להסיר והיא זריעה גמורה, וגם להסיר בשמינית אסור לפי זה. ואם הוסר באונס כל מה שגדל אסור משום ספיחים וקדוש בקדושת שביעית. עכ"ד.

וצ"ע במ"ש דבהסרת התקרה נעשה איסור למפרע, שלכאורה צריכים לחלק בין הזרוע ע"מ להסיר התקרה ובין מי שהתכוין שלא להסירה, דאם הוסרה אין בו איסור למפרע, אלא לכל היותר יש לדון במה שגדל בלא תקרה. ויותר צ"ע במ"ש דאסור להסירה גם בשמינית, דכיון שיצאה שנת השביעית מותר לו לחרוש ולזרוע, ואמאי יאסר לו להסיר התקרה. וכוונת הרב שליטא דבזה מתברר שמלכתחילה זרע בשדה ולא בבית. אך קשה הדבר, דיש מקום לומר דכשזרע לא עשה איסור שזה היה בבית, ועתה בהסרת התקרה לא עשה איסור, משום שכבר עברה השביעית. ויש עוד להתישב בדבר בעה"ו.

עו"ב שם (אות נ"ו, בסו"ד) וכ"ש אם מתוח אהל ארעי לפי שעה לזרוע תחתיו, שזה אינו כלום, שאין אהל עראי מבטל שם שדה כלל. עכ"ל. ובציון ההלכה שם (אות ק"ו) כתב שבתוה"ש כתבו משם חמיו הגאון שליט"א, דאותן החממות שנבנו מלכתחילה להועיל לצמחים ולגידולם, הואיל והדרך לגדל בה אינה חשובה כבית ואסור לזרוע ולעבוד בעציץ שאינו נקוב המונח בה. עכ"ל.

ואילולי דברי הגאון שליט"א, היה מקום לדון בעציץ שא"נ בתוך החממה, ואע"ג דסברא גדולה היא דאיך יתבטל מדין שדה ע"י חממה שעשויה לגדל בה ולהועיל לצמחים, ויש מקום לומר דאם היה כתוב שבית פטור, היה מקום לדון אם יש לחממה זו דין בית, מאחר ובית מזיק לצמחים וזה עשוי להצמיח בו, אבל השתא דכתיב 'שדה' ואמר'י שבית לא מיקרי' שדה, הרי גם זה אינו שדה, א"כ כל שאינו בכלל שדה פטור, או ספק אם חל עליו שביעית, והשדה אינו תלוי בצומח טוב או גרוע, דלא בזה תליא מילתא, אלא הגדרת שדה, היא אדמה שאינה מקורה, וכשהיא מקורה כבר יצאה מכלל שדה, וא"א להחליט על החממות שיקראו בשם שדה, ודי לנו להחמיר בהם אפילו שהוא ספק דרבנן, שכל השביעית בזה"ז דרבנן לרוב הפוסקים. אבל בעציץ שאינו נקוב שיש ספק אם בכלל גזרו בו בשביעית אפי' מדרבנן, וכמ"ש בד"א לעיל. בודאי דהוי ס"ס ויש להקל. ועיין מה שכתבנו בזה בכרם שלמה ח"ב דיני שביעית סי' א'.

עוד כתב בדרך אמונה (ס"ק נ"ו שם), וגם בעציץ שאינו נקוב בבית הדעת נוטה להחמיר, אלא מי שסומך על פאה"ש בזה אין לנו כח למחות, דיש לו על מי שיסמוך. ויש לחקור אחר המנהג, ואם אבותינו נהגו בו איסור אין כוח להתיר, ואם ההלכה רופפת הלך אחר המנהג. עכ"ל החזו"א. והנה לא ידוע לנו בזה שום מנהג, וע"כ יש לנו ללכת אחר כללי ההלכה. ומאחר ויש כאן ס"ס להקל, ולא עוד אלא דהוי ס"ס בדרבנן, העיקר להקל בזה.

וכן נראה גם ממ"ש אח"כ שם וז"ל, ובקונטרס הלכות שביעית כתב מרן (החזו"א) בעצמים שאינם נקובים הנמצאים בבית אפשר להקל, אך אסור להוציאם חוץ לבית או לגזוזטרא שאינה מקורה, וגזוזטרא מקורה דינה כבית. והפירות הגדלים בגזוזטרא שאינה מקורה יש בהם כל דיני שביעית. עכ"ל.

ועיין עוד ממ"ש שם בציון ההלכה (אות ק"י) שכן הורה מרן החזו"א להקל בגידולי מים שבבריכות - דהוי כעציץ שאינו נקוב תחת גג ומחיצות - לזרוע שם. וכ"כ בספר ה"ו (עמוד מז) בשמו. עכ"ל. מכל הנך למדנו שהעיקר בדעתו של מרן החזו"א ע"ה להקל בעציץ שאינו נקוב בבית אפי' לזרוע בו בשביעית. וצ"ל שהתברר לו שאין ידוע לנו בזה משום מנהג שנהגו להחמיר, וע"כ אוקמה אעיקרא דדינה כנ"ל.

עו"כ בציון ההלכה שם (אות ק"י) מספר תוה"ש (עמ' יח) ששמע משם החזו"א, שאסור להעביר עציץ מבית לבית בשביעית, אפילו ע"י הכניסה בפח וכסוי ענפיו בפח, דחשיב הכיסוי כאהל עראי דלאו כלום הוא. וע"ש ממ"ש בשם מו"ח שליט"א. עכ"ל. וצ"ע בשמועה זו, דאחר שהעציץ אינו נקוב והוא בתוך בית, ומעבירים אותו בעראיות לבית אחר, למה לא יועיל לו אהל עראי לאותה העברה עראית. [וכמדומני שהחקלאים שומרי השמיטה כהלכתה נוהגים קולא בזה להעביר באהל עראי. שמ"ע].

עו"כ בציון ההלכה שם (סוף אות ק"ו) ושמענו בשם מרן זצ"ל שעציץ שמחזיק מ' סאה דינו כקרקע ולא כעציץ. עכ"ל. [ועיין ממ"ש בזה בתשובה בכרם שלמה ח"ב דיני שביעית סימן ג].

הרה"ג רבי שניאור ז. רווח שליט"א
 רב איזורי במ.א. גזר
 ויו"ר המכון למצוות התלויות בארץ

דיני שרץ המים ותולעים שבבשר הדגים כולל טבלה המסכמת סוגי דגים נגיעותם ואופן בדיקתם

ב"ה זכיתי ולפני כמה חודשים יצא לאור ספרי "תולעת שני" כרך שני על דיני שרץ המים ותולעים בדגים. אולם רבים פנו אלי שמעבר לספר הם רוצים את תמצית הדברים, כולל רשימה של הדגים הנגיעות ואופן הבדיקה, כדי שיקל עליהם להתמצא בדברים. ועל כן אמרתי לרכז בטבלה המסכמת מחקר של שנים רבות את סוגי הדגים שיש בהם חשש של "שרץ המים" – כדי שידע כל אדם ממה יש לו להזהר, וכיצד עליו לבדוק ולנקות. והגם שהדברים דלקמן הם תמצית וקיצור, מכל מקום יכול כל מעיין לראות את הדברים בהרחבה בתוך הספר, כולל כל הנכתב בליווי תמונות צבעוניות שימחישו את הנכתב.

דיני תולעים בדגים

א. שרץ המים = כגון סרטנים, תולעים שנמצאים במעי הדגים או על גביהם האוכל אותם עובר על ד' לאווין: 1. איסור שרץ המים: "מכל שרץ המים...שקץ הם לכם"¹. 2. "וכל אשר אין לו סנפיר וקשקשת לא תאכלו"². 3,4. איסור שרץ סתם: "אל תשקצו את נפשותיכם בכל השרץ השורץ"³

ב. תולעים הנמצאים על בשר הדג מבחוץ [כגון הטפילים למיניהם: "ארגולוס" או "לרניאה" המצוי בקרפיון, "סיפיריון לומפי" המצוי בדג רוטבש מזן "מנטלה", כינת סלמון על גבי דגי סלמון ועוד], או בתוך מעי הדג, [כגון המצוי בהרבה מדגי הים הפתוח], או על שאר איבריו הפנימיים, [כגון המצוי על ביצי

1. ויקרא יא י.
 2. דברים יד י.
 3. שם יא מג.

הדגים השונים], או אותם הנמצאים בתוך המוח או הכבד של הדג, או הצמודים לשדרת הדג, אסורים. כיון שהתולעים הגיעו לדג מבחוץ וכיון שהם שרצו במים, הם אסורים משום "שרץ המים". ולכן יש לבדוק היטב את הדגים המוחזקים כנגועים. וכמו כן יש לבדוק את ביצי הדגים המוחזקים כנגועים וכפי המפורסם ע"י המומחים לדבר. [על סוגי התולעים המצויים בסוגי הדגים השונים ואופן נקיונם ראה לקמן שפירטנו באריכות].⁴

ג. תולעים הנמצאים בין עור הדג לבשרו, מותרים. והיינו כאשר אין רואים סימני חדירה על העור מבחוץ, כיון שאם יש סימני חדירה של הטפיל על העור, הרי שהטפיל נצמד לדג מבחוץ ואח"כ נכנס תחת העור [כגון טפיל הצטודה המצוי בדג בקלה מרלוזה], ואזי דינו כטפיל שעל העור ואסור כדין שרץ המים.⁵

ד. תולעים הנמצאים בתוך בשר הדג, נחלקו בזה הראשונים דעת הרמב"ם שהגם שהם בתוך הבשר, הם אסורים כדין שרץ. ודעת הרשב"א ועוד ראשונים שתולעים אלו מותרים כיון שאנו תולים שתולעים אלו נוצרו בתוך הדג עצמו, ולא באו מבחוץ, וכדעתם פסק השולחן ערוך להלכה. אולם אם תולעים אלו יצאו מן הדג לשולחן או אף אם פרשו לקערה אסורים [לדעת השולחן ערוך]. ולכן אם מבשלים דגים טריים שיש חשש להימצאות תולעים

4. עי' שו"ע יו"ד שם סעי' טז ועי' בט"ז ס"ק כא שם. והחכמת אדם ס' ל"ח סעי' כח כתב: ויש מקומות שהמים מגדלים בדגת הים שרצים אצל הסנפירים סמוך ממש לעין, וגם על הסנפירים ובתוך הפה, והם עגולים כעדשה, ואין ניכרים כלל, ויש להם עינים שחורות כשני טיפי זבוב סמוכים זה אצל זה, והמכיר אותם יכול להפרישן בסכין. עכ"ל. ועי' עוד במ"ש החזו"א זצ"ל (יו"ד יד, ו) לענין הטפילים שע"ג דג הקרפיון. ולענין הנמצאים במוח או בכבד כ"כ בכה"ח אות קמז בשם הפר"ח ועוד. ולענין הנמצא בשדרת הדג דינו כנמצא במעי הדג ופשוט. ואמנם עי' בדרכי תשובה יו"ד שם ס"ק קס"ח מש"כ בשם השו"ג להחמיר, ורק משום מיאוס להחמיר בזה, ובאמת שאין דבריו ברורים. ואולי חשבתי לבאר דבריו שאיירי באותם תולעים הנמצאים בשדרת הדג אך מתחת הקרום המפריד בין חלל המעיין לבין הבשר, כלומר מחד הם אינם תחובים בבשר, אך מאידך הם מתחת הקרום. ובהלכה זו כיצד ההוראה הלכה למעשה אני נבוך. ובימינו היא נוגעת הלכה למעשה על טפילים הנמצאים בדג הטונה [צורתם כעין גרגר אורז - ראה לקמן בפרק העוסק באופני הבדיקה של הדגים השונים בערך דג "טונה"], שבבדיקות שעשיתי מצאתי אותם תחת הקרום אך לא בתוך הבשר, ומן המומחים שמעתי שברור שתולעים אלו באים מבחוץ. ולענ"ד יש להחמיר בזה, ולא מטעמיהו של המומחים לבד [ראה בהערה הבאה], אלא שקשה להגדיר חרקים אלו כאותם הנמצאים בתוך הבשר. ואפשר שבזה הסתפק בדרכ"ת שם. וראה לקמן שתיארתי את סוגי הטפילים השונים. וראה שם עוד על צורת הבדיקה והנקיון של כל אחד מסוגי הדגים.

5. שו"ע ונו"כ שם. ועל הטפיל המצוי בבקלה מרלוזה, ראה לקמן בערך "טריפיון טורטיוס/צטודה".

בבשר הדג, יש להכניסם מיד למים רותחים, כדי שאם יש תולעים הם ימותו מיד, ואין חשש שהם יפרשו. ובדגים קפואים אין לחוש לכך, שכן התולעים מתים מחמת ההקפאה. אלא שכל האמור שתולעים שבבשר הדג מותרים היינו ב"סתם תולעים" שאנו תולים שהם נוצרו בדג. אולם תולעים שברור לנו שבאו מבחוץ ואח"כ נכנסו לבשר הדג, אסורים כדין שרץ המים ויתבאר בסעיף הבא.⁶

6. הנה כמבואר בפנים דעת רבינו הרמב"ם וסייעתו לאסור גם תולעים שבבשר הדג וכן כתב הרמב"ם להלכה [הל מאכ"א פ"ב הי"ז]: תולעת הנמצאת במעי הדגים ובמוח שבראש הבהמה והנמצאת בבשר אסורה. אבל דג מליח שהתליע הרי התולעת שבו מותרת, שהן כפירות שהתליעו אחר שנעקרו מן הארץ... עכ"ד. הנה מחד בתחילת דבריו כתב הרמב"ם לאסור אותם שבמעי הדגים, אך בהמשך בצד ההיתר כתב רק לגבי דג מליח שהתולעת שבו מותרת, ולא התיר אותם שבבשר הדג. ומבאר המגיד משנה שם שאכן ס"ל להרמב"ם שכל התולעים שנמצאים בדג כשהוא בחיים זה אסור, ודווקא לאחר מיתה מותר, וזהו חלוק מבהמה שאפילו לאחר מיתה התולעים שבבהמה אסורים כיון שהבהמה איננה מותרת אלא לאחר שחיטה. ודין זה הוא הוציא מהסוגיא במס' חולין דף סז ע"ב, שכתבה שם הגמרא שהלכתא קוקאני אסירי מ"ט מינן ניים ועלי ליה באוסייה, ודכוורי שרי, ומקשה הגמרא מ"ש מדרגיים שבבהמה, ומתרצת הגמרא שבהמה בשחיטה היא דמשתרייא, אבל דגים באסיפה בעלמא מישתרי והני כי קגבלן בהיתרא קא גבלן. עכ"ד הגמ' שם. ודעת רש"י שם שקוקאני אלו תולעים שבכבד ובריאה. ודעת ר"ת שם בתוד"ה קוקאני, שהיינו תולעים שבדגים. וזהו שכתב הרב המגיד, שס"ל לרבינו הרמב"ם שכל תולעים שבדגים מחיים וזהו קוקאני דאסירא. אלא שמכל מקום אם תקשה מדוע הדגיש הרמב"ם תולעים שבמעי הדג, על כך מיישב הלחם משנה שכתב כן כיון שהמציאות שהתולעים נמצאים במעי הדג ודיבר הרמב"ם בהווה. ובספר הליקוטים שבספר הרמב"ם מהדורת פרנקל הביאו שבספר הגהות על הרמב"ם לרבי דוד עראמה ז"ל כתב שמדיוק לשון הרמב"ם נראה טעם אחר ולא כטעמו של הרב המגיד, והוא שלדעת רבינו הרמב"ם כל תולעים שבבשר הדג מחיים, אסורים. היינו משום שמחיים הרי הוא כמחובר, וכל תולעת ששרצה במחובר אסורה. ומדייק דבריו שם מסוף דברי הרמב"ם לענין דג מליח שהתולעת שבו מותרת, וכתב הרמב"ם שהטעם להתיר משום שהם כפירות שהתליעו לאחר שנעקרו מן הארץ. [ובספר ערוך השולחן יו"ד סי' פד סעיף צב כתב בדעת הרמב"ם וז"ל: "ודע שהרמב"ם יש לו שיטה אחרת בתולעים... דאפילו הנמצאים בבשרו של דג מחיים, תלינן שנכנסו מחוץ. ותולעים שבדגים אינם מותרים רק הנוולדים לאחר מליחתן. עכ"ד]. וכדעת רבינו הרמב"ם כ"כ בספר התרומה [וכן למד בדעתו הרשב"א עמ"ס חולין שם. ובשלט"ג על הר"ן סוף"ג דחולין]. ובתו"ח (כלל מ"ז) כתב שכן דעת השערי דורא. אמנם הב"ח כתב (יו"ד סי' פ"ד סוד"ה כל תולעים) שרק בחתיכות דג דעתם להחמיר כיון שיש ספק שמא באו מחוץ לחתיכה. אולם בין העור לבשר דעתם להתיר. עי"ש. (וכ"כ היש"ש [עמ"ס חולין פ"ג סי' ק"ד], שבחתיכת דג יש להחמיר ולאסור כיון שחיישין שהתולעים שבאו מעלמא לבני המעיים נפלו לחתיכה בשעת קריעת הדג). אמנם בשו"ת בית אפרים יו"ד סי' כ"ה, פליג עליהו וס"ל שלדעת שערי דורא התולעים שבדגים אסירי בכל עניין כשהם מחיים. ומאידך דעת הרשב"א וסייעתו להתיר תולעים שבבשר הדגים והדברים

ה. סוגי תולעים שקודם כניסתם לתוך בשר הדגים שרצו במים, ומשם נכנסו למעי הדג ולתוך בשרו, אסורים מן התורה כדין שרץ המים. ובזמנינו ידוע וברור שתולעת הנקראת "אניסאקיס" קודם כניסתה לבשר הדג, היא מתפתחת בקרקעית הים משלב ביצה לשלב הזחל, ונבלעת ע"י דגיגים הנבלעים ע"י הדג, והתולעת ממשיכה להתפתח על דופן מעי הדג, ולאחר מיתתו היא חודרת לבשר הדג. ותולעת זו אסורה כדין שרץ המים. תולעת זו מצויה בכמה מיני דגים ידועים כגון סוגי דגים ממשפחת הסול. פלאונדר. דגי קוד. דגי סלמון שמקורם מן הים [ולא מכלובים]. ולכן הקונה דגים שמצוי בתוך בשרם תולעת זו, חובה עליו לחטט אחריהם ולהוציאם מן הבשר קודם האכילה. [וראה לקמן אופני בדיקת הדגים בערכם של דגים אלו, את האופנים השונים לבדיקת הדגים מתולעים אלו].⁷

מבוארים ברשב"א בחידושיו עמ"ס חולין שם הביא את דעת ספר התרומה, שקוקאני הם התולעים הנמצאים מחיים בין בדגים ובין בבהמה והם אסורים, ולא שנא אם נמצאו בראש או במעיים או בגוף החתיכה. והרשב"א שם פליג עליה, להתיר כל תולעים שבבשר הדגים ע"י ש. וכן דעת הרי"ף, הרא"ש וכו"פ רבינו בעל הטור. וכן ציין לדעתם הרמ"א בתו"ח דיני תולעים [כלל מז-מח] כתב הרמ"א את דברי הטור שהתולעים שבמעיי הדג אסורים דמעלמא אתו, ובין עור לבשר או תוך הבשר מותר. וציין שכן פסקו הרא"ש והרי"ף [ומש"כ שכ"כ הרמב"ם, זה ט"ס וצ"ל הרמב"ן, וכמו שכתב המנחת יעקב שם בסק"ג]. וסיים שם שכן הסכמת הפוסקים דלא כמשמעות השערים דאף בדגים אסור בכל ענין. [כוונתו לספר שערי דורא (סי' נב) הנז']. אלא שלהלכה למעשה רבינו הטור (יו"ד סו"ס פ"ד) ומרן בשולחן ערוך והרמ"א שם (יו"ד סי' פ"ד סעי' ט"ז) ובספרו תו"ח הנז' פסקו כדעת הרשב"א, הרא"ש, הרא"ה, הר"ן ועוד. להתיר תולעים שבבשר הדג אפילו מחיים, ולא חששו בזה לדעת הרמב"ם כיון שהוא נגד דעת רוב הפוסקים. ואע"ג שיש מי שפקפק בזה, ולדעתו כל החרקים שבבשר הדג הם תמיד מבחוץ. מ"מ ההלכה לא זזה ממקומה, מלבד סוגי תולעים מסוימים שלא להם נתכוונו חז"ל, וראה לקמן בהערה הבאה. ולענין אם פירשו התולעים לבחון, הנה מרן השו"ע כתב מפורש שהתולעים מותרים כל עוד ולא פירשו. אלא שלא ברור בכוונת מרן האם פירשו היינו אפילו על גב החתיכה או דוקא אם פירשו על השולחן. ועי' בזה מ"ש בזב"צ אות קכ"ג. ועי' בדעת הרמ"א מש"כ על דברי מרן שם. ועי' בערוה"ש שם אות צא. ועי' בספרי "תולעת שני" כרך א פ"ד סעי' ח מש"כ לענין תולעים שבגבינה, ומש"כ לעיל בהערה 1 בשם הרב פעלים, עי"ש. [ומש"כ ליתנם במים רתוחים כדי שלא יצאו לבחון, ראה כע"ז לעיל בכרך א פ"ו סל"ט ובהערה שם]. וראה עוד שם בפ"ה סעי' ז לענין תולעים שנמצאו בבשר החגבים, שדינם כדין תולעים שנמצאו בבשר הדג, ראה שם. ובפרק ד סעיף טז לענין החרקים הנמצאים בתוך בשר הבהמה והעוף. 7. הנה כאמור לעיל בהערה הקודמת מקור דין תולעים שבבשר הדג הוא מהגמ' בחולין דף ס"ז ע"ב. וכבר ציינתי שנחלקו בזה רש"י ור"ת מה זה קוקיאני שלדעת

רש"י הם התולעים שכבד ובריאה של הבהמה, ודעת ר"ת שאלו התולעים שבדגים. ומ"מ גם לדעת התוס' שקוקיאני הם אותם שבדגים ואסור מ"מ היינו כפי שהגמרא מבארת שם שה"ט משום שכאשר הדג ישן עייל ליה באוסייה [כלומר נכנסים דרך החוטם. ויש הגורסים נכנס באוזנו. ושניהם אמת]. עכ"פ כיון שיש חשש שהם נכנסו מבחוץ אזי הם אסורים. ותולעים אלו אפשר למוצאם במעי הדג, כיון שמהאוזן או מהחוטם הם מגיעים לראש או למעיים או לחלל המעיים. ולכן זה אסור. אולם הנמצאים בבשר כיון שלא אפשר שבאו מבחוץ, זה מותר. [ומ"מ מרן הבית יוסף בסוס"ס פ"ד בסוד"ה כל תולעים כתב שגם לדעת רש"י אסורים תולעים שבמעי הדגים דהא איכא למימר בהו נמי דמעלמא אייתו ועיילו ליה באוסייה, עי"ש]. ודברים אלו כתבו כל גדולי המפרשים בביאור הגמ' בחולין שם. ראה בחידושי הרא"ה שם שכתב את טעם ההיתר של תולעים שבבשר הדג וז"ל: "תולעים הנמצאים בבשר הדגים שהיו ודאי מבשרו שלא היה אפשר שבאו מן החוץ, שריין". הרי שהוא הדגים שטעם ההיתר הוא כיון שאותם שבבשר הדג מותרים כיון שלא אפשר שבאו מהחוץ. וכ"כ הר"ן על הסוגיא שם וז"ל: "...שלא היה אפשר שבאו מן החוץ אלא נוצרים מבשרו, שריין". הרי שגם הוא הדגיש שההיתר הוא דווקא היכא שלא היה אפשר שבאו מן החוץ. וכך ביאר המהר"ם שיף על הסוגיא בד"ה דכוורי שריין וז"ל: "לר"ת דוקיאני אסירי איירי בדגים איירי הכא בנמצאו בין העור לבשר דאין לומר עיילי באוסייה". וכך ביאר מרן בבית יוסף [שם] שמדייק שדעת רבינו תם שדווקא קוקיאני אסורים שהם במעיים או כיו"ב, כיון דאיכא למימר בהו דאתו מעלמא אבל הנמצאים בבשר הדג שרו דמיניה קגבלי. הנה אם כן מתברר מדעת כל הראשונים המתירים את התולעים שבבשר הדגים שהוא רק משום שלא יכול שהם יבואו מאוזנו או מחוטמו של הדג לבשר הדג, ולכן הם מותרים כיון שוודאי מיניהו קגבלי ומותרים. וראה עוד בדברי הב"ח בס' פ"ד שם, שהביא את ספר שערי דורא שכתב שלדעת רבינו תם תולעים הנמצאים בחתיכות דגים נמי אסורים. ומבאר הב"ח שכל ההיתר שהתיר רבינו תם הוא דווקא בדג שלם בין עור לבשר דוודאי הוא דלא אתיין מעלמא. אבל אם נמצא כך מונח בחתיכת דג אע"ג דלא נמצאו במעיים יש לחוש שמא נכנסו באוזנו ואח"כ נכנסו בבשר הדג מבפנים ולכן נמצאו בחתיכה ואסורים מספק. ובהמשך הביא דעת ספר התרומה והשע"ד ואת דברי התו"ח עליהם, וסיים אבל לפעד"נ דלא אסר ספר התרומה אלא בנמצא בחתיכת דג דאיכא ספק דילמא מעלמא אתו באוזניו אבל בנמצאים בין עור לבשר מותרין... עכת"ד. הרי שפתיו ז"ל ברור מללו, שהיכא שיש ספק שמא באו מבחוץ אסורין כדין כל ספק דאורייתא, ורק היכא שוודאי לא באו מבחוץ וכגון בדג שלם ובין עור לבשר מותר. וא"כ לפי דבריהם ז"ל במקום שיש אותם תולעים גם במעיים, ויש את כל הסימנים שהם באים מבחוץ, והם נמצאים גם בחתיכות הבשר אפילו לא יהיה אלא ספק הרי ספק דאורייתא לחומרא ויש לאוסרם כדין תולעים של שרץ המים שאסורים. וק"ו בנידו"ד שוודאי אנו יודעים שהם באו מבחוץ והם אף נמצאים במעיים ואנו רואים את סימני החזירה שלהם לתוך הבשר. וראה עוד בספר כנסת הגדולה בהגב"י סי' פד אות קא, כתב מתחילה לבאר את הסוגיא, שאפשר שדווקא בדרני שהיא סוג תולעת מסויימת, והיה ברור לחז"ל שתולעת זו היא הנוצרת בתוך בשר הדג, ולא בשאר סוגי תולעים, עי"ש. ובאמת שהדברים כמפורשים ברבינו המאירי על הסוגיא בחולין שם בד"ה ולענין, שכתב "ומורנא הוא תולעת הנמצא

בתוך הבשר הן בבהמה הן בדגים, וודאי לא מחוץ באו אלא שם נתהוו והוא ענין מינהו גבלי" עכ"ל. וזה נראה בבירור שההלכה היא על סוג תולעת זו. ולכן בסוף דבריו שם תמה על הרמב"ם שלא התיר אלא תולעת שבדג מליח, שהרי יש את המורגא שהוא מותר. עי"ש. ובדרך זו ביאר גם הגאון בעל שו"ת שבט הלוי (ח"ד יו"ד סי' פג בד"ה והשתא) את הסוגיא בחולין, וגם הוא דייק את הדברים ברבינו המאירי. עי"ש. ובתשובה שכתבתי באריכות ונתפרסה בספרי תולעת שני כרך שני בחלק בירורי הלכה סי' ג - ה ביררתי שהמחלוקת בראשונים אינה מחלוקת במציאות כיון שלכו"ע משכחת לה גם תולעים שמעלמא קאתו, עי"ש. ובתשובתי שם הוכחתי באריכות שתולעת "אניסאקיס" היא תולעת שבוודאי מקורה מבחוץ, ומחזור חיה מחייב שתשריץ את ביציה בחוץ ועל קרקעית הים היא מתפתחת לחל [במשך כמה שבועות], ואח"כ נבלעת ע"י דגים קטנים שנבלעים ע"י הדג הגדול ומתעכלים במעיו לחלוטין, ולא נותר מהם כי אם התולעים שממשיכים לחיות במעי הדג. לאחר מיתת הדג חלק מתולעים זעירות אלו נוברות ומגיעות לחלל הבטן של הדג, וחלקם מתיישבים על כבד הדג או על שאר איבריו הפנימיים ובסוג דגים מסוימים התולעת אף נכנסת לתוך בשר הדג. והוכחתי ואף ראיתי וצילמתי חלק מתהליכים אלו. וכיון שהדברים ברורים לכאורה בכה"ג אין כלל ספק שהם אסורים מדין תורה. ולסיכום הדברים כתבתי שם, שלאחר שנתברר שתולעת "אניסאקיס" חיה בים הפתוח, ונכנסת אל הדג מבחוץ, ומשם נכנסת לבשר הדג, הרי שלא לסוג תולעת זו כיוונו הפוסקים המתירים תולעים שבבשר הדג [ולא מיבעיא לדעת הרמב"ם וסייעתו שאוסרים כל תולעים שבבשר הדג]. כיון שגם המתירים כולם ענו כאחד ואמרו שאם זה בא מעלמא זה אסור. ובנידו"ד שתולעים אלו חיים גם בים הפתוח וגם במעי הדג, וכולם רואים אותם, ואין זה ענין לויכוח של מומחים. וממ"נ אם כדעת המומחים ודאי שזה אסור. וגם אם לא, אחר שתולעת מסוימת זו נמצאת גם בים וגם במעי הדג ובחלל בטן הדג הרי זה יהיה ספק איסור דאורייתא, ואסור. וכמו שכתב רבינו הב"ח לאסור בנמצא בחתיכת בשר היכא שיש ספק שבא מבחוץ. ולא התירו אלא היכא שבוודאות אין התולעים יכולים לבוא מבחוץ. וכל זה בסוג תולעת זו, אך שאר סוגי תולעים וטפילים שמצויים בבשר הדג, ולא נמצאו במעיו הרי שבסתם ההלכה להתיר תולעים שבבשר הדג. וכן הורו להלכה איסור הגאונים הגרחי"ד וויס [שו"ת ויען דוד סי' קיד] והגאון רבי ישראל דוב הלברשטאם זצ"ל [בקונטרסו "ואנכי תולעת"] ויבדלח"א מרנן פוסקי דורינו הגאון בעל שו"ת שבט הלוי [ח"ד יו"ד סי' פג. ח"ז יו"ד סי' קכג. ובתשובה בסוף קונטרס "ואנכי תולעת"]. הגאון רבי חיים גריינמן [בתשובה בע"פ שהשיב לשואליו וכפי שנמסר לי ע"י בנו ותלמידיו שליט"א]. הגאון רבי נתן גשטטעטנר [שו"ת להורות נתן ח"ט יו"ד סי' כג-כה]. והגאון רבי משה שטערנבוך שליט"א [בתשובה בסוף קונטרס "ואנכי תולעת"]. ובנידו"ד נראה ברור שגם דעתו הגדולה של מו"ר הגרי"ש אלישיב שליט"א לאסור תולעת זו, וכפי שאסר בדג "וויט פיש" [מובא בספר בדיקת המזון כהלכה ח"א עמ' 110] כיון שברור שהתולעים באו מבחוץ וה"ה בנידו"ד. וכן נראה עיקר הלכה למעשה וכמו שכתבנו לעיל. ויותר נראה לי שכל מי שהתיר בזה [כפי שציטטו משמם אין המציאות כפי הידועה לנו כיום הייתה ידועה גם להם, ונראה שאם הייתה ידועה להם גם דעתם היה לאסור]. כנלענ"ד. וב"ה לאחר זמן ישבתי בזה עם מו"ר ועט"ר הג"ר שמ"ע שליט"א, ואחר שעיינ בכל התשובה ובדברי

ו. דג טחון מותר לאוכלו, ואין לחשוש לחרקים, שגם אם היו הם ודאי נטחנו ונתבטלו.⁸

רבתינו האחרונים, ולאחר חקירה ודרישה, הורה גם כן שתולעת זו אסורה מדין תורה וכדין שרץ המים [וראה את דבריו מש"כ בהסכמה לספר תולעת שני כרך שני].

8. ראה בספר תולעת שני בכרך א בריש פרק ו שהגם ששאר איסורים שנפלו לתערובת של היתר, כל שיש ששים של היתר כנגד האיסור, כל התערובת מותרת. מכל מקום חרק, כגון נמלה שנפלה לתערובת, אינה בטילה, אף אם יש בתערובת כמות של אלף ויותר של היתר כנגדה. וטעם הדבר, כיון שלנמלה יש דין "בריה" שאינה בטילה אפילו באלף. אולם בריה יש לה כמה תנאים ואחד מהם הוא שיהיה שלם, ולכן בריה שתוסקה, או שנחתך ממנה אפילו אבר אחד, ואפילו שאין הנשמה תלויה בו, אין לו דין בריה, ובטל בהיתר כדין שאר איסורים ותנאי זה נפסק בשו"ע סי' ק ס"ק א. ומבאר הט"ז שם בס"ק ב, שלא תאמר שאם נשאר שמו עליו אע"ג שאינו שלם שיהיה לו דין בריה (עי' תוס' עמ"ס מכות דף יז ע"א), קמ"ל שצריך דווקא שיהיה שלם. וכן כתב הש"ך בס"ק ו, שאפי' נחתך אבר שאין הנשמה תלויה בו ג"כ אין לו דין בריה, וכ"ז מתברר מדברי הר"ן בסו"פ גיד הנשה הנז' לעיל. וכן הוא בביאור הגר"א בסי' ק אות יא. ומרן בשו"ע חזר על הדברים גם בסימן קא סעי' ו. והנה מכל זה שמרן לא חילק בין סוגי השרצים, ובכולם ס"ל שצריך שיהיה שלם, מוכח לכאורה שלא כדעת הש"ך שכתב לחדש בסי' ק"ד ס"ק ג' ששמונה שרצים שדינם שאסורים בכעדשה, לוקין על אכילתן בכעדשה. והם נחשבים בריה בכעדשה אע"ג שאינם שלימים. ועי' ש"ש בט"ז שחלק ע"ד, ובנו"כ על השו"ע שם. אלא שמכל מקום אסור לבטל לכתחילה את גופו של החרק בתוך תבשיל, כדי שיתבטל בתוכו, והתבשיל יהיה מותר באכילה, כיון שאין מבטלין איסור לכתחילה, ואסור לעשות כן. ומקור דין זה הוא ממשנה דתרומות (פ"ה מ"ט) ובגמ' בביצה דף ד ע"ב. וכן פסק רבינו הרמב"ם בהל' מאכלות אסורות (פט"ו הכ"ה) ובשולחן ערוך סי' צט סעי' ה. והנה בבית יוסף בסי' צט בד"ה ומ"ש רבינו דקיי"ל, הביא מחלוקת ראשונים, שדעת הראב"ד שהוא איסור תורה, ודעת הר"ן בשם התוספות שאינו אלא איסור מדרבנן. ועי' בזבחי צדק על השו"ע שם בס"ק כ, שהביא כמה נ"מ במחלוקת זו. ועי' בפת"ש בס"ק ג מה שכתב בשם הנוב"י שכל המחלוקת בביטול טעם האיסור, אולם ממשות האיסור, אסור מן התורה לכו"ע. ועי' בערוה"ש סי' צט סעי' כז שכתב ע"ד שדברי טעם הם. והנה כשם שאין מבטלים איסור בשישים של היתר, ה"ה שאין מבטלים איסור כדי שיותר בתערובת וכגון נידו"ד לבטל שם בריה מחרק שיתבטל בתערובת היתר, כלומר לטוחנו או לרסקו שיתבטל ממנו שם בריה. וכן פסק מרן בשולחן ערוך ביו"ד סי' קא סעי' ו, שאסור לרסק בריה במתכוין. ועוד נתבאר בשו"ע בסי' צט סעי' ו, שאף באיסור דרבנן אסור לבטל לכתחילה. אלא שאם כבר נפל לתערובת שאין בה די לבטל מותר להרבות היתר כדי שיתבטל האיסור. אלא שיש לחלק בין ודאי איסור לבין ספק איסור וביארנו הדינים בפ"ו שם בסעיף טז. וכמו"כ יש לחלק בין אם כשמרסק כוונתו לבטל או לא, ונתבאר שם בסעיף יז. וראה עוד לקמן בחלק בירורי הלכה בסימן א, שביארנו שגם כאשר כבר נטחנו

ונתרסק, היינו דווקא עד שנתערב ואינו ניכר כיון שנימוח לגמרי וא"א לזהותו גם ע"י מאמץ, שאל"כ אין כאן תערובת ודינו כניכר ואינו בטל. ומקור הדברים ממה שכתב מרן השו"ע בס"י קד סעי' א' לגבי עכברא דמתא שנפל לשכר או לחומץ אם הסירו שלם ולא נשתתיר שום ממשות מותר ע"י שיהיה שישים בהיתר נגד העכבר. ואם נחתך לחתיכות דקות ואינו יכול לסננו, כגון שנתערב השכר במאכל עב, הכל אסור ואין שם ביטול, דחיישינן שמא יפגע בממשו של איסור ולא ירגיש. עכ"ד השו"ע. ולכאורה למדנו מכאן שכל היכא שיש חשש שיפגע בממשו של איסור, אף שאין כאן דין בריה (שהרי נחתך לחתיכות), מ"מ אין כאן ביטול והכל אסור. וכל מה שמצאנו להיתר בתערובת היינו דווקא היכא שהאיסור נימוח לגמרי והפך לחלק מההיתר בכה"ג בטל. אולם כל שהחתיכה נשארה בעין, אין כאן כלל תערובת והכל אסור. ואף שכדי למצוא את זה צריך דקדוק ועיון וטורח רב, כגון במאכל עב מכל מקום הכל אסור, ולא מדין בריה. אלא שהרמ"א כתב שם וז"ל: ודווקא בשרץ יש לחוש אם נשאר שלם שלא יוכל להוציאו אבל בשאר איסורין אין לחוש. עכ"ל. ובד"מ ביאר שהטעם הוא משום שמא ישאר בו שיעור כעדשה שהוא שיעור טומאה בשרץ מקרי בריה, אולם אין הדין כן בשאר שרצים אלא בשמונה שרצים. ובש"ך ס"ק ג הביא שכן פירש"י על סוגיא דעכברא (ע"ז דס"ט). ועוד הביא הש"ך את דברי הר"ן שהקשה מדוע יש לדון מצד ח' שרצים שבכעדשה, הרי אף בשאר איסורים יש לחוש משום חצי שיעור שאסור מן התורה? ומיישב הש"ך שבשאר איסורים כיון שזה נטל"פ א"כ ליכא משום טעמא, וגם משום גוף האיסור אין לחוש כיון שבטל ברוב ואינו מכירו, וכן לענין שרץ ששיעורו בכעדשה לא בטל כיון דהוי כבריה. ומציין הש"ך שמדברי מרן הבית יוסף נראה דאפי' בפחות מכעדשה ואף בשאר איסורים נמי לא בטיל ואפי' ביותר מששים כל שא"א לסננו שחיישינן שמא יפגע בממשו של איסור. נמצא א"כ לדעת הש"ך שלענין שאר שרצים באנו בזה למחלוקת מרן הב"י והרמ"א. והט"ז בס"ק א האריך להוכיח דלא כהרמ"א, וכתב שהעיקר הלכה למעשה שאין כל חילוק בין שרץ לשאר איסורין, והעיקר שכל שנימוח לגמרי האיסור במשקה הוי כלח בלח ובטל בשישים, אולם כל שלא נימוח הוי כניכר ואין כאן תערובת, ושפיר יש איסור אם יבלע אותו בעין, ע"כ אסרו הכל. ועי' בנקה"כ שהאריך להשיג על הט"ז. והרב ערוך השולחן (סי' קד סעי' א-יא) ס"ל כדבר ברור שאין כל חילוק בין סוגי האיסורים אלא הוא כלל בביטול שאינו שייך אלא במה שאינו ניכר אבל בדבר הניכר לא שייך ביטול, ולכן אין הלח מתבטל ביבש ולא היבש בלח מפני שניכר האיסור. ולכן שרץ שנפל למשקה ונחתך לחתיכות דקות שא"א לבררן אין לו ביטול אפי' באלף כיון שהן ניכרין, ואין לזה תקנה אלא בסינון. ואם נפל למאכל עב כגון עדשים וגריסים נימוחים, אם השרץ נימוח או נחתך כמו המאכל וא"א להכיר ביניהם יש לזה ביטול או כדן לח בלח או כדן יבש ביבש. אולם אם המאכל נימוח לגמרי, והשרץ נחתך לחתיכות דקות אין שם ביטול אפי' באלף שהרי החתיכות ניכרים. ורק אם יש שם גם בשר שנחתך לחתיכות דקות כמו השרץ וא"א להכיר בין זה לזה, יש ביטול אם הבשר הוא יותר מהשרץ. ובסוגריים כתב שכ"ז למד מהט"ז ומהפר"ח. ובסעי' ד' וה' הביא את הדעה שסברו לחלק בשרצים האסורים משיעור עדשה וכתב שאין מקום לדבריהם. והחידוש בדבריו שבסעי' ט למד כפירוש הט"ז ג"כ ברמ"א ולא כהש"ך, וביאר את הרמ"א שכוונתו שאה"נ אין חילוק בין שמונה שרצים לשאר שרצים, אלא החילוק

סוגי השרצים המצויים בדגים ובצמחי ים

אניסאקיס

אניסאקיס היא שמה של משפחת תולעים הגדלים וחיים במי הים בכל רחבי העולם, הן במים קרים והן במים יוטר חמים. מחזור חייהם של תולעים אלו הוא מחיות הים החיים בים. כאשר בים שוחים חופשי ביצים מפורות שמתפתחים לתולעים כשהם זעירות ביותר. התולעים הללו נבלעים ע"י דגים או סרטנים המצויים בים. הדגים

הוא כנ"ל בין שהאיסור ניכר או לאו, רק כיון שהשו"ע לא ביאר זאת להדיא, הוסיף הרמ"א וכתב, שלענין שאר איסורים כגון טריפות וכיו"ב שנתערבו עם בשר אחר, צורה אחת להם ואינן ניכרין, אולם שרץ שונה הוא משאר אוכלים ולכן הוא ניכר, וזוהי כוונת הרמ"א. עכ"ד. וכן פסק רבינו הרב פעלים (יו"ד ח"ד סי"ח בד"ה אך עם), שלענין קפה אין להתיר משום הספיקות שעשה השואל (לענין תולעים שבמים), וכתב שם שכל דין תערובת נאמר רק במינו, כגון דג טמא בין דגים טהורים וכיו"ב, שאין האיסור ניכר, אבל באינו מינו שהוא ניכר בפנ"ע, אלא שמחמת קטנותו ותערובתו בדבר עב אי אפשר לבררו ולהפרידו לא שייך דין ביטול, דחיישנן שמא יפגע בגופו של איסור. ובהמשך הביא דעת מור"ם והט"ז והפר"ח. יעו"ש. והנה דברי הרב פעלים הם גם על פת שכבר נאפתה כמבואר שם. ומשמע א"כ שאף בתערובת כ"כ גדולה שכמעט ואין מציאות למצוא שם את השרצים, מ"מ דינו כניכר ואינו בטל, כיון שסוף כל סוף ע"י טורח גדול מאד ניתן להכיר ביניהם. ומצאתי למרן החזו"א זיע"א בספרו על יו"ד הלכות תולעים (סי' יד ס"ק ו בד"ה ושיעור נימוח), שכתב וז"ל: "ושיעור נימוח, היינו שאין העין מכירתו כלל, והלכך מתבטל כדין יבש ביבש, אבל אם העין מכירתו כשיפגשנו, אע"ג שאין כח באדם לחפש אחריו חשיב כאיסור ניכר ואינו בטל". ומדברי הערוה"ש הנז' מדוקדק שאם החתיכות שרץ נראות כחתיכות בשר, אין נקרא ניכר ובטל. ואע"ג שבהתאמות או בדיקות שונות ניתן להבחין ביניהם, מ"מ אנו מתבוננים במונח כמות שהוא לפנינו, אם הוא נראה כחתיכה בין החתיכות והעין הרגילה אינו מבחינה ביניהם דינו כאינו ניכר. אולם אם העין מבחינה ביניהם רק שקשה להגיע אל החתיכות עקב התערובת הגדולה חשיב כניכר ואינו בטל. [ובתשובתי הנז' לעיל אודות הפטריות, שכתבתי צד להתיר בייצור המיוחד שנעשה שם, היינו משום שבנידו"ד יש ודאי חרק, והשאלה אם יש תערובת או לא. אולם שם יש צד שאין כלל נגיעות, ואם יש - זה כמות כ"כ קטנה, כך שאין חובת בדיקה כלל ודו"ק]. וע"ע בכה"ח (סי' קד אות ה), שכתב על דברי הרמ"א בהגה שמדעת מרן הב"י נראה שאפילו פחות מכעדשה ואפי' בשאר איסורין לא בטל כל שא"א לסננו. וכיון שכן דעת הט"ז והמ"כ והפר"ח והפרי תואר, יש להחמיר. וכן עיקר להורות. [ומה שהתיר מרן השו"ע בס' פ"ד סעי' ט, בעבר ובישל בלא בדיקה, שאם אינו יכול לבדוק. מותר. התם היינו כיון שיש ספק שמא אין כלל חרקים, ושאינו מנידו"ד שיש ודאי חרקים שנחתכו לחתיכות קטנות, וד"ק]. ועי' בספר מעדני השולחן על דברי השו"ע שם בס"ק י"ט שכתב שבלא"ה גם לדעת האשכנזים היוצאים ביד רמ"א להחמיר כדעת מרן השו"ע ובכלל האיסורים היכא שניכר הן ע"י מראה והן ע"י מישוש בידים שלא שייך בזה דין ביטול. ולכן גם בנידו"ד של דגים טחונים יש להתיר בדיעבר שכבר נטחן ורק בכה"ג שנטחן דק וא"א לזהותו אפי' ע"י מאמץ.

נבלעים ע"י הדגים הגדולים יותר וממשיכים להתפתח שם. חיות הים אוכלים את הדגים הגדולים, והתולעים מתפתחים שם. עם צואת חיות הים הם מוציאים לים החופשי ביצים המתפתחות בים לתולעים ונבלעים ע"י הדג הבא וכך זה חוזר חלילה. חשוב לציין כי כל מעבר של התולעת זה שלב נוסף בהתפתחות שלה. כלומר עם יציאת הביצים מהיונק הגדול, הם שוהים ימים או שבועות בקרקעית הים – תלוי בטמפרטורת המים. וכאן הם בשלב הדרווי השני. כשהם נבלעים ע"י הסרטנים או הדגים הקטנים הם מגיעים לשלב השלישי שלהם. ובתוך הדגים הגדולים הם מגיעים לשלב הבוגר שלהם. כך שבפועל כשהם נאכלים במים הם כבר בשלב של התפתחות ולא בשלב הביצים.

לעיתים ניתן למצוא תולעים אלו גם באגמים קטנים יותר אם חיים בהם גם חיות הים. [כעין זה מצאתי באגם "פרינאה" שבכריו דה לה פלאטה בארגנטינה בדפנות חלל הבטן של דגי הקרפיון. אולם זו תופעה נדירה בדגים אלו]. תולעים הללו צבעם נוטה לשקוף. אולם בפועל ניתן למוצאם בצבעים שונים, לבן, קרם, חום, שחור ורוד ועוד. ומקור הצבע הוא מהמקום שעליהם שוהים התולעים. גם תולעת שצבעה שחור באם היא תנוקה היא תחזור לצבעה המקורי. התולעים הללו נמצאים בחלל מעי הדג ועל איבריו הפנימיים כגון על הקיבה, על ביצי הדג ועוד. ולעיתים הם נמצאים על הדפנות ולעיתים מכוסים בקרום. בדגים מסוימים הם חודרים לתוך בשר הדג. [כגון בקוד, סלמון, סול, פלאונדר ועוד]. ובדגים מסוימים הם נותרים בדפנות הבטן [כגון בבקלה, הליבוט, קינג קליפ, רוטברש ועוד דגי ים רבים]. ברכים מאד מדגי הים ניתן למצוא תולעים אלו בחלל הבטן. גם לאחר מיתת הדג התולעים ממשיכים לחיות, [בבדיקה שעשיתי לדג הקינג קליפ בארגנטינה 5 ימים לאחר שהוא נידוג והושאר במקרר עם קרח (הדג נשאר מצונן ולא קפוא) מצאתי תולעי אנסאקיס בחלל הבטן על האיברים הפנימיים כשהם חיים!]. מאידך לאחר ההקפאה התולעים מתות מיד כשהדג קופא. ולכן גם בדגים שהתולעים נכנסות לבשר הדג וזה קורה רק לאחר המוות, כי בחיים הדג מגלה התנגדות. הליך זה מתבצע לאחר מיתת הדג וטרם הקפאתו אולם לאחר ההקפאה התולעת מתה כשהיא בבשר הדג. ולכן בדרך כלל מוצאים את התולעים רק בתוך בשר הדג העוטף את חלל המעיין כלומר בחלק הדק יותר של הדג ולא בד העבה של הדג, כיון שלאחר העיבוד מקפאים את דגי הים. את התולעים ניתן למצוא בדג לפעמים בכודדים ולעיתים בעשרות תולעים בכל דג [כגון בבקלה, רוטברש, קינג קליפ ועוד]. במידה ומוציאים את האיברים הפנימיים בצורה נכונה ומנקים היטב את דפנות בטן הדג, ניתן להבטיח שלא נותרו תולעים.

אספרוזואים

אספרוזואים הם יצורים ימיים חד תאיים שאינם נראים לעין כשהם בודדים הם מצויים בעיקר במרלזה הייק [הובסי]. המוכר בארץ ישראל בשם "בקלה" או "בקלה צעיר". היצורים הללו כאמור זעירים ביותר ואינם נראים אלא במיקרוסקופ. יצורים הללו חודרים כקבוצה לבשר הדג דרך מעיו, והדג מפרש כעין קרום שצבעו שחור שעוטף את כל קבוצת האספרוזואים. גודל המעטפת השחורה היא בגודל 1 ס"מ ונראית כרוך לעין, והיא מכילה בתוכה אלפי יצורים שכאמור זעירים מאד. [ולכן הם אינם אסורים ע"פ ההלכה – ראה בחלק א בפ"ב סעיף ד]. בעבר הרבה מן המפעלים בארגנטינה היו מעבירים כל חתיכה על גבי שולחן אור והיו מצליחים לראות כל קרום שחור ולהוציאו. אולם בשנים האחרונות כמעט כל המפעלים אינם משתמשים בשולחן אור אלא במכשיר עין על גבי שולחן רגיל, ואז הם מגלים כמות קטנה יותר. כדוגמא, אציין שבביקור שעשיתי במפעל בארגנטינה, נמצאו בבדיקה ידנית על שולחן רגיל חתיכות דג נגועות בכמות של עשירית האחוז מכלל התוצרת. אולם לדברי בעל המפעל אין לו ספק שאם היו בודקים על שולחן אור היו מוצאים בוודאות נגיעות מרובה יותר. ראוי לציין שלדעת בעלי מפעלי הדגים, כשהדייג הוא מהים הצפוני שהמים קרים מאד, הנגיעות פחותה באחוזים ניכרים מאשר הדייג בים הדרומי שהמים חמים.

ארגולוס

טפיל זה הוא שקוף ושני עיניו השחורות בולטות, גודלו בין 0.5 מ"מ ל 2 מ"מ. הטפיל נצמד אל העור והסנפירים של הדג באמצעות שתי סדקיות מציצה [ניתן להבחין בהם בתמונה], שבאמצעותן הוא ניזון מהנוזלים של גוף הדג. וכך הוא שונה מטפילים אחרים החודרים לתוך הדג פנימה. בארץ הוא נפוץ בבריכות הדגים ונפוץ גם בכינרת. אלא שלבדיל מהבריכות שאפשר לטפל נגד הטפיל, בכנרת כמובן אין זה אפשרי. מצוי בקרפיון, ולעיתים גם על דג אמנון ובורי, ועוד. בדגים קפואים אחיזת הטפיל חלשה ביותר. ואילו בדגים מצוננים ניתן למצוא את הטפיל בעודו חי.

ארגזילוס

הארגזילוס הוא טפיל חיצוני הנטפל לזימי הדג בלבד, ועל כן נקרא "טפיל זימים" צורת קצה הטפיל היא כעין מספריים ומתפצלת לשניים. אורך הטפיל הוא כ- 1.5 מ"מ, ומחזור חייו דומה מאוד לטפיל הלרניאה. טפיל זה מצוי בעיקר בזימי דגי בורי [קיפון] ובדגי אמנון לסוגיהם.

טריפיר טורטיוס/צטודה

טפיל זה מחזור חייו ואופן פעולתו הם דומים ממש לטפיל "סיפריון לומפי" [ראה לקמן בערכו]. טפיל זה מצוי בחלק מהדגים הנמצאים באקווינוס האטלנטי ומצוי מאד בכמה סוגי דגים המיובאים מדרום אמריקה ובעיקר מצוי על דגי הבקלה [מרלוזה הובסי]. הטפיל חודר לדג בעומק של 1 ס"מ, ולעיתים נכנס כולו תחת עור הדג ומתפתח תחת העור. ולעיתים הוא משאיר את החלק החיצוני על גבי העור. קצה הטפיל הוא כעין שני קפיצים מוארכים מאד. בדגי בקלה המשווקים כפילה, אין חשש לטפיל זה כיון שהוא בולט ובמפעל מוציאים אותו. [גם במפעלים שאינם בודקים על גבי שולחן אור] אולם בדגים המשווקים שלימים ["בקלה צעיר"] ניתן למוצאו לעיתים ובפרט אם הם מוקפאים באוניות הדיג.

טפיל זה הוא טפיל ממשפת הקפופודה [בדומה לטפיל הארגולוס (ראה בערכו)], צבעו חום – אדמדם, הטפיל נטפל לעור הדגים בדרך כלל בצד האחורי של הדג ועל הזימים, אולם ניתן למוצאו על כל חלקי הדג. באמצעות סדקיות מציצה מוצץ הטפיל מהדג את מזונו. בדג קפוא, הטפיל יורד מהדג בגירוד קל, עקב אחיזתו החלשה לאחר מותו מחמת ההקפאה.

כינת הסלמון

טפיל זה הוא טפיל ממשפת הקפופודה [בדומה לטפיל הארגולוס (ראה בערכו)], צבעו חום – אדמדם, הטפיל נטפל לעור הדגים בדרך כלל בצד האחורי של הדג ועל הזימים, אולם ניתן למוצאו על כל חלקי הדג. באמצעות סדקיות מציצה מוצץ הטפיל מהדג את מזונו. בדג קפוא, הטפיל יורד מהדג בגירוד קל, עקב אחיזתו החלשה לאחר מותו מחמת ההקפאה.

טפיל זה נמצא בדגי הסלמון הן באותם הגדלים בסביבתם הטבעית בים. והן בדגי הסלמון הגדלים בכלובי ים כגון בנורבגיה או צ'ילי.

לרניאה

הלרניאה הוא טפיל שבסופו יש כעין "עוגן" אותו מחדיר הטפיל לתוך בשר הדג. באמצעות חדק זה הטפיל מוצץ את מזונו מהדג. הטפיל חודר לדג באזורים שונים של הדג, הן במקום שיש על הדג קשקשים והן במקומות בדג ללא

קשקשים. כמו"כ הטפיל חודר על ומאחורי הסנפירים. בתוך הראש [ראה לקמן בדג הבאס]. טפיל זה מצוי על דגי הקרפיון, אמור, כסיף, באס הלבן סרדין ועוד.

לעיתים הטפיל חודר גם לדגי האמנון, ולעיתים גם לדגי הכורי [בפרט בזמן נקיון בריכות הקרפיון]. הטפיל מצוי בבריכות ובאגמים. נקבת הטפיל היא היחידה המגיעה לבגרות על גבי הדג, וניתן להבחין בה כאשר היא בולטת מתוך פצע על העור בצבע אדום שהיא עושה בזמן חדירתה לדג. וראשה שקוע עמוק בשרירי הדג ורק גופה בולט החוצה, צבע הטפיל נוטה לשקוף כאשר בפועל הוא מופיע בצבעים שונים שזה משתנה כנראה לסוג המזון שהטפיל יונק. ולכן ניתן למוצאו בצבע לבן, ירוק, חום ועוד. עומק חדירת הטפיל לתוך בשר הדג הוא כ- 0.5 ס"מ. כאשר מבחין ניתן להבחין בגוף הטפיל בגודל של 1 ס"מ עד 1.5 ס"מ. בבריכות גידול דגים, ניתן לטפל נגד הטפיל אולם באופן טבעי הטיפול השוטף ללא סיבת כשרות איננה מספקת, ורק כאשר יש פיקוח כשרותי נאות, יש תוצאות חיוביות. ולצער דבר זה אני למד מהניסיון שגם בעלי בריכות שהיו בטוחים שאצלם בבריכות נקיות כיון שהם מטפלים כראוי, לאחר בדיקה של מפקחי הכשרות, מצאנו את הטפיל חי וקיים בבריכות הדגים שלהם.

נמטודות/ קונטרצקום

תולעת בהירה גוף התולעת כדמוי גליל, תולעים אלו חסרות מערכת עיכול, אורך התולעת נע מגודל של מ"מ בודדים עד 6 ס"מ ויותר. מיקומה הוא בחלל הבטן או באזור הראש, התולעת מונחת בתוכי הדג ובדרי"כ אינה נדבקת אליו, ניתן להבחין בה בד"כ כשהיא מגולגלת ומפותלת. תולעת זו מצויה בדג אמנון [קונטרצקום]. ומחזור חייה הוא מעוף השקנאי המצוי ליד בריכות הדגים. ולאחר שהוא שולה את הדג, מתפתחת בקרבו התולעים שהיו במעי הדג, ועם הפרשותיו למים יוצאים גם הביצים שמתפתחים לזחלים הנכלעים ע"י הדגים וחוזר חלילה. ראוי לציין, שלהבדיל משאר טפילים שיש טיפול טכני שמאפשר להתגבר עליהם בבריכות, אין אפשרות להתגבר על תולעים אלו כיון שכאמור מקורם מעופות המעופפים, אא"כ יהיו בבריכות מכוסות ברשת שלא יאפשרו את קירבת העופות לדגים.

סיפיריון לומפי

טפיל ממשפחת הסרטנים המצוי בדגים, טפיל זה גדל במים, ונכנס לדג מבחון, ומוצץ את דמו ואת מזונו. הטפיל "סיפיריון לומפי" הוא פרוק רגלים ובשונה מטפילים אחרים הוא גדול ביותר ומגיע עד לגודל של 6 ס"מ. הזכר של הטפיל הוא קטן ביותר בגודל 2 מ"מ בלבד, והוא דבוק לנקבה. נקבת הטפיל היא הפעילה, היא חודרת עם ראשה לתוך עור הדג עד לעומק של 1.5 ס"מ, ומתיישבת בשרירי הדג, שאר גוף הטפיל נשאר בחוץ. בחלקה האחורי של הנקבה [החלק שנשאר בחוץ] יש שני שקי ביצים גדולים וכולטים. הביצים שבתוך שק הביצים של הנקבה הם בקוטר של כ- 5 מ"מ. שלבים צעירים מאד של הנקבה בגודל 2 מ"מ נמצאו תחת עור הדג של דג האדום. שכיחות טפיל הסיפיריון הוא בעיקר על הדג האדום [רוטברש מזן מנטלה – ראה לקמן בערכו], אולם הוא מצוי גם בדג "לומפי", וויטניד כחול, קאטפיש, האדוק נורבגי. בשכיחות נמוכה מאד, נמצא הסיפיריון ע"ג דג הקוד והליבוט גרינלנדי. אולם סביר להניח שהמפיץ הראשי של הטפיל הוא דג הרוטברש. הצד השווה בכל הדגים שעליהם קיים הטפיל, שהם דגי מעמקים. הטפיל מצוי באוקיינוס האטלנטי הן בצפון והן בדרום. אולם שכיחות הטפיל משתנה בהתאם לאזור [ומכאן כנראה ההבדל בין זן מנטלה לזן מורינוס]. רמת הנגיעות של הטפילים נעה בהתאם לאזור, ונעה בין 24% ל 42% בדג האדום. באזורים אחרים כגון בים ברנט רמת הנגיעות הכללית מגיעה עד 3% בלבד.

שרשרורים

טפיל זה מצוי בימות השונות בעולם. ובין היתר מצוי הוא גם במימי הים התיכון. טפילים אלו מגיעים אל הדג בדרך כלל באמצעות מזון שהוא נגוע. ולכן בדרך כלל הם נמצאים באזורי שריר הסמוכים למערכת העיכול של הדג. אולם הם יכולים להופיע גם בכל מקום בדג לרבות בראש ובשרירי השלד של הדג.

הטפיל הבוגר חי בחלל המעי של הדג. אולם השלבי ביניים הצעירים חיים בכשר, ולכן יכולים להופיע בכל מקום בדג, לרבות בראש ובשרירי השלד. הגם שכאמור במרבית המקרים הם נמצאים באזורי שריר הסמוכים למערכת העיכול.

הטפילים שנכנסים לדג דרך מערכת העיכול חודרים לדופן המעי ומטיילים בגוף הדג עד שנעצרים ויוצרים ציסטה [כעין הנראה בתמונה]. כשהדג – הפונדקאי נטרף ע"י עוף או יונק ימי אחר, הטפיל משתחרר ויוצא מהציסטה, הוא נאחז בדופן הקיבה או המעי, גדל והופך לשרשור בוגר. כאן הוא מבשיל ומתבגר ומשגר אל הים (דרך פי הטבעת של הדג) את הביצים המופרות שלו. [ע"פ דעות המומחים ישנה ספציפיות די גבוהה בטפילים אלה למין המאכסן, ולכן לא כל דג או יונק יכול לשמש כפונדקאי לטפילים אלו]. בים התיכון נמצאו טפילים אלו בדג הברקודה. אולם באזורים מסוימים ולא בכל האזורים [טפילים אלו נמצאו בחוף ביפו ובחוף באשדוד].

תולעת הסלמון

תולעת זו מצויה בתוכי דג הסלמון. והיא ממשפחת תולעי "אניסאקיס" המצויים [ראה לעיל בערכם] אלא שלהבדיל מתולעים אחרות הנמצאות במעי הדג או בתוך בשר הדגים והם כולטים, עד שאפשר להבחין בהם ויזואלית. או לחילופין ניתן להבחין בהם על גבי שולחן אור. תולעים אלו שבדג הסלמון שקופים יותר והגם שכאשר הם בפני עצמם מחוץ לבשר הדג, הם ניתנים להבחנה ויזואלית. מכל מקום כשהם על גבי בשר הסלמון שצבעו כהה [אדמדם ורודד] הם מקבלים את גוון הבשר וא"א לזהותם, לא תחת אור ולא על גבי שולחן אור. אולם ניתן להבחין בהם תחת אור כחול ["אולטרה לייט"]. כאשר הם מקבלים גוון כהה וניתנים לזיהוי בבירור. התולעים נמצאות בחלק הרך של הבשר כלומר בצדדי הדג שסביב מעי הדג. תולעים אלו מחזור החיים שלהם מתרבה באמצעות חיות הים [ראה לעיל "אניסאקיס"]. ולכן הם נמצאים בדגי סלמון הגדלים בסביבתם הטבעית כלומר בים הפתוח וכגון הדגים הגדלים באלסקה, קנדה, רוסיה, יפן ועוד. אולם אותם הגדלים בכלובי שביה באזורים הקרובים לחוף שאין בקרבתם חיות ים [כגון הגדלים בנורבגיה ובצ'ילי], התולעים אינם מתפתחים שם וממילא הם לא נמצאים בכשר דגי הסלמון הגדלים שם.

תולעת הקוד

תולעת זו מצויה בתוכי דג הקוד. והיא ממשפחת תולעי "אניסאקיס" המצויים [ראה לעיל בערכם]. ובטעות כמה מהכותבים הפרידו וקראו לה שם נפרד. צבע התולעים בדג הקוד שקוף אטום בצבע קרם. ומקורה מזחלים שהתפתחו בים מביצים שהפריש כלב הים שאכל דגי קוד, שאכלו דגיגים שאכלו את הזחלים שהתפתחו בים. מניסיון שבוצע לגדל את דגי הקוד בבריכות ללא חיות ים בקרבתם, לא נמצאו תולעים אלו. וכשהוחזרו למקום גידולם הטבעי, התרבו בהם התולעים מחדש. הנגיעות קיימת בדגי קוד, הן שמקורם מסקנדינביה והן מאלסקה ועוד.

תולעים, עלקות, שלשולים וסרטנים

בממלכת הים חיים אלפי מינים של בעלי חיים זעירים שונים, גודלם נע בין מיקרון [אלפית המילימטר] לכמה ס"מ. הם חיים הן בימים ואגמים והן במים מתוקים. כמו כן חיים בים סרטנים מסוגים שונים. בע"ח זעירים אלו ניזונים מסרטנים ירודים ודגיגים קטנים [שמשמשים לאחר מכן מאכל לדגים, וכך אנו מוצאים את היצורים הללו בחלל מעי

הדגים או על חלקי פנים של הדגים]. עלקות חד פונדקאיות [Monogenea] הן בעיקר טפילי חוץ [אכסו-פרזיטיים] כלומר טפילים הנדבקים לחלקיו החיצוניים של הפונדקאי. [קיימים דגים כגון השפתון עיגוני שבצעירותו הוא משמש "נקאי" כלומר מסיר טפילי עור מגופם של דגים אחרים]. את העלקות הללו ניתן לראות על הזימים של דגי האמנון ואף לעיתים על הקיפון [בורי], וכן על דגי הדקר. בנוסף חיים במים קבוצות שונות של תולעים הן התולעים הנימיות שמחלקה מרכזית בקבוצה זו היא מחלקת הנמטודות [ראה בערך] נמטודות אלו חיים גם במעי האדם. (נמטודות נוספות יש שנטפלות לשורשי הצמחים וכגון לחצילים, לעגבניה ועוד, ושמן "נמטודות השורשים"). בנוסף קיימת קבוצה נוספת של תולעי הפרקים שבה יש שש מחלקות של סוגים שונים. התפתחות התולעים בים היא בדרך של גלגול, ואילו החיים במים מתוקים ההתפתחות היא ישרה. אחת המחלקות בקבוצה זו הם התולעים הרביזיות, שלהבדיל מהתולעים הדלזיפיות השוכנים במים מתוקים, התולעים הרביזיות שוכנים בים, בין היתר ניתן למצואם על עלעלי אצות ים [ניתן להבחין בסלילים לבנים שגודלם עד 3 מ"מ ראה לקמן אודות השרצים המצויים באצות ים].

קבוצת התולעים הרביזיות כוללת בתוכה מאות מינים שונים כשגודלם נע בין 1-2 מ"מ עד 30-40 ס"מ [שייכים בעיקר למשפחת הנראסיים ומצויים הרבה על ובין אצות הים ובעיקר נראים האצות שאורכו עד 7 ס"מ]. כמו כן חיים בים תולעים וסרטנים השייכים למערכת פרוקי הרגלים החיים במים ושייכים למערכת זו, הם נושמים בעזרת זימים, לקבוצה זו שייכת מחלקת סרטנים שלה 4 בנות מחלקה הזימרגליים, הצדפוניות, השטררגליים והזימרגליים. לבת מחלקת השטררגליים שהם סרטנים זעירים וחסרי שריון, מצויים טפילים רבים הנטפלים לדגים הן כאכסו-פרזיטים [טפילי חוץ] והן כאנדרו-פרזיטים [טפילי פנים], והם חיים הן בים והן במים מתוקים, הידועים שבהם הם הלהניאה [ראה בערך], והארגולוס [ראה בערך]. לבת מחלקה נוספת של הסרטנים העילאיים, שייכות 4 סדרות של סרטנים כשאחת מהן היא סדרת "שווי הרגליים" [=ISOPODA]. מינים רבים מסוג זה שהם בעלי צבעים מגוונים, חיים בין אצות הים. יש מינים שחיים אף במים מתוקים. סדרה נוספת ממחלקה זו היא סדרת הקפזרגליים, שאף הם חיים בין אצות ים. קיימים תולעים נוספות הן חיצוניים והן פנימיים, ולקמן בכל דג ודג שיש חשש לנגיפות מסוג זה, פירטנו את סוגי התולעים בקצרה.

שיטות הבדיקה השונות

אולטרה סגול

בדיקה זו מטרתה להקל, על זיהוי תולעי "אניסאקיס" שבבשר דגים שצבע הבשר כהה כגון אותם המצויים בבשר דג הסלמון שצבע הבשר ורוד – אדום, והתולעים שהם שקופות נבלע צבעם בבשר הדג. וכאשר מניחים את בשר הדג תחת אור של "אולטרה סגול" מיד מבחינים בתולעים שצבעם הופך להיות צבע לבן כהה ומיד ניתנים לזיהוי והסרה. ראוי לציין שניתן לראות את התולעים גם ללא האור, רק שקל יותר לבדוק באמצעות האור. וכמו כן התולעים עצמם מזוהים ללא האור. ורק השילוב של התולעת עם בשר אדום, מקשה על הזיהוי.

אור עליון

בדיקה זו מטרתה להקל על זיהוי תולעים וטפילים. וכגון תולעים הנמצאים על גבי הקרומים של ביצי הדגים השונים. כמו"כ בדיקה חזותית [המבואר בקטע הבא] טוב שתיעשה תחת אור עליון. יש להקפיד שהאור העליון יהיה נוח חזק ולא מסנוור.

בדיקה חזותית

בדיקה זו פירושה להתבונן חזותית על עור הדג מכל קצוותיו כדי לזהות טפילים חיצוניים, לעיתים המטרה לזהות טפיל שנמצא על עור הדג ללא חדירה פנימה [כגון טפיל הארגולוס שצבעו שקוף וניתן לזהותו לפי עיניו השחורות] או טפיל הסלמון [שצבעו חום]. או לחילופין את טפיל הלרניאה כאשר הבדיקה היא בד"כ למצוא פצע אדום שנגרם בזמן חדירת הטפיל לדג. ולעיתים ניתן להבחין בכעין חוט דק קטן היוצא מעור הדג במקום הפגיעה. ולעיתים ניתן להבחין רק בפצע כיון שהחלק החיצוני של הטפיל הוסר בזמן נקיון הדג, ואז נותר רק החלק הפנימי וניתן להרגישו במישוש. לאחר המציאה של הפגיעה יש לחטט עומק 0.5 בטפיל הלרניאה. ועומק של 1.5 ס"מ בטפיל "סיפיריון למפי" שנמצא על דג "רוטברש". הבדיקה החזותית טוב שתיעשה תחת מקור אור חזק.

בדיקה מידגמית

בדיקה זו נועדה לזהות את טיב החומר גלם לפני ייצור. כלומר כאשר אני רוצה לוודא באם הדגים מקורם בימים או איזורים יותר נקיים או מאיזורים נגועים [כגון בדיקה על סוגי סרדינים אם הם מאיזורים נקיים יותר [מרוקן] או נגועים יותר [דנמרק]. או לבדוק את דג הסלמון אם מקורו מבריכות [נורבגיה וכיו"ב] או מהים הפתוח [קנדה, ארה"ב וכיו"ב]. בדיקה זו נעשית לכל מור בהתאם לסוגי הטפילים שמצויים בו.

גירוד

טיפול זה נעשה בכמה אופנים. א. דגים שיש בהם חשש לארגולוס או כינת הסלמון וכיו"ב. שלאחר שהם מתים קל מאד להסירם, אנו ממליצים לגרד את עור הדג בסכין, או אף במברשת ובכך בוודאי שהטפילים יורדים. כמו כן במקום שיש חשש לתולעים בחלל הבטן, או דבוק לאיברים הפנימיים, איזור הראש וכו', אנו ממליצים לנקות היטב את חלל המעיין לגרד את המקום/ות באמצעות סכין היטב, ושטיפה היטב תחת ברז מים כדי להסיר את כל התולעים.

הקפאה

בכל סוגי הדגים שיש טפילים חיצוניים שנצמדים לדגים כגון "ארגולוס" אנו ממליצים להקפיא את הדג למשך זמן שכל החלק החיצוני של הדג יוקפא, כדי לסייע בכך שהטפיל ימות, ואז אחיזתו היא חלשה ביותר, ובאמצעות מברשת או סכין הטפיל יורד מייד, ויש להשתמש בשיטה זו לדגי בריכות וכנרת שיש בהם חשש לארגולוס, דגי סלמון מכל המקורות בעולם, ועוד.

שולחן אור

בדיקה זו היא חיונית לכל סוגי הדגים שיש בהם נגיעות לתולעי אניסאקיס בתוך בשר הדגים. שולחן אור = שולחן שיש תאורת פלורוסנטים בתוכו, ועל השולחן יש ציפוי זכוכית לא שקופה או פלסטיק לבן וכיו"ב. את הדגים [כגון דגי סול למיניהם, פלאונדר, אלסקה פולוק – זהבנון ועוד] מניחים על גבי שולחן אור, ואז באם יש תולעי אניסאקיס בתוך בשר הדגים זה בולט וניתן להסיר את התולעים באמצעות פינצטה וכיו"ב. כמו כן מן הנסיון למדנו שכדאי גם את ביצי הדגים [של דג הרינג לתעשיית האיקרה] ראוי לבדוק על שולחן אור [וגם "אור עליון"] ובכך הזיהוי קל ובטוח יותר.

טבלה לסיכום סוגי הדגים, נגיעותם ואופן בדיקתם

- ❖ השמות בטבלה מופיעים לפי שפות שונות, עברית, שם מסחרי, לטיני ואנגלית.
- ❖ בטבלה מצויין רק שם הטפיל הנגוע – ראה לעיל בערכו את תיאורו.
- ❖ באופן הבדיקה מצויין רק אופן הבדיקה בכותרת – ראה לעיל בערכו את שיטת הבדיקה בהרחבה.
- ❖ אופני הבדיקה המצויינים כאן הם גם לתוצרת הנקנית בחנויות עם כשרות ואפילו מהודרת, אלא אם כן צוין במפורש שהכשרות כוללת בדיקות מטפילים ותולעים.
- ❖ ולעיתים גם הכשרות איננה יכולה להתגבר על סוגי תולעים מסוימים.
- ❖ הנתונים בטבלה נכונים לשנת תשס"ז / 2007

שם הדג	נגיעות חיצונית	נגיעות פנימית	אופן הבדיקה
אדמונית	ראה אמנון		
אילתית	ראה סלמון ים		
אינטיאס	ראה שולה		
אלבקור	ראה טונה		
אלסקה פולוק	ראה זהבנון		
אמור	לרניאה ולעיתים ארגולוס. תולעים בזימים	נקי	בדיקה חזותית, את הזימים להסיר.
אמנון	ארגולוס, ולעיתים בלרניאה.	נמטודות	הקפאה, גירוד ובדיקה חזותית
באס הלבן / בריכות מתוקים	לרניאה	נקי	בדיקה חזותית
באס הסלע / בריכות מליחים	לרניאה	נקי	בדיקה חזותית
באס הסלע / ים	נקי	לעיתים יש תולעים	גירוד פנימי
בבוז	ארגולוס, לרניאה	נמטודות בתוך הראש	הקפאה, בדיקה חזותית וגירוד חיצוני ופנימי, את הראש ראוי להסיר
בוניטו	ראה טונה		
בורי	לרניאה, [ארגולוס וארגיזלוס נדיר].		בדיקה חזותית
בקלה ים תיכונית	נקי	לעיתים יש תולעים	גירוד פנימי
בקלה פילה – ייבוא	נקי	נקי [מלבד אספורואים], לעיתים נדירות אניסאקיס	הרוצה להחמיר יבדוק על שולחן אור, אין צורך לחשוש לאספורואים
בקלה צעיר - ייבוא	טפיל חיצוני החודר חלקים לבשר הדג. צצטודה החודר מבחוץ ונותר כולו תחת העור ומעל הבשר	נגיעות גבוהה של אניסאקיס. בחלל הבטן, [מלבד אספורואים].	בדיקה חזותית, הסרת העור, וגירוד חלל הבטן

שם הדג	נגיעות חיצונית	נגיעות פנימית	אופן הבדיקה
ברבוניה	בחזקת נקי	בחזקת נקי	בחזקת נקי
ברמונדי / בריכות מליחים	לרניאה	נקי	בדיקה חזותית
ברמונדי / ים	בחזקת נקי	בחזקת נקי	בחזקת נקי
ברקודה	נקי	שרשורים ותולעים	גירוד והסרת הראש
ג'רבידה	נקי	לעיתים יש תולעים	גירוד פנימי
דג אדום	ראה רוטברש		
דובר סול	ראה סול		
דניס / ים	נקי	לעיתים יש תולעים	גירוד פנימי
דניס / כלובי שביה	נקי	נקי	נקי
דקר	ראה לוקוס		
האדוק	סיפיריון לומפי	אניסאקיס	בדיקה חזותית וגירוד חלל הבטן
הייק	ראה בקלה		
הליבוט	לעיתים נדירות "סיפיריון"	אניסאקיס בבטן ובבשר	גירוד פנימי ושולחן אור
הרניג	נקי	אניסאקיס בבטן ובאיברים הפנימיים	גירוד פנימי ושולחן אור
וויט פיש	נקי	אניסאקיס בבטן ובבשר	גירוד פנימי ושולחן אור
ורדית מצויה	ראה ג'רבידה		
זהבנן	נקי	תולעת כעין גרגר אורז בבשר הדג. אניסאקיס בבטן ובבשר	גירוד פנימי ושולחן אור לבדיקת האניסאקיס.
טונה / כל הסוגים	נקי	תולעת כעין גרגר אורז אניסאקיס בבטן	גירוד חלל הבטן כולל איזור הקרום המפריד בין חלל הבטן לבשר הדג
טונה אלבקור	ראה טונה		
טונה בוניטו	ראה טונה		
טונה זהובה [ילופין]	ראה טונה		
טונה כחולה [בלו פין]	ראה טונה		
טונה עיננית [ביג'אין]	ראה טונה		
טרזלת עין הקשת	ראה טונה		
טרית	ראה סרדין		
יאורן	ראה נסיכת הנילוס		
יילו באלי סול	ראה סול		
יילו פין סול	ראה סול		
כסיף	לרניאה. ולעיתים נדירות ארגולוס	נקי	בדיקה חזותית
לבנן הכנרת	ראה סרדין טבריה		
לברק / ים התיכון	טפיל קפופודה בחלל הפה ועל העור	לעיתים יש תולעים	הקפאה, גירוד חיצוני ופנימי

שם הדג	נגיעות חיצונית	נגיעות פנימית	אופן הבדיקה
לברק / ים סוף	נקי	לעיתים יש תולעים	גירוד פנימי
לברק / כלובי שביה	נקי	נקי	נקי
לזטין	ראה "רד סנפר"		
לוקוס / ים התיכון	נקי	לעיתים יש תולעים	גירוד פנימי
לוקוס / ייבוא ספרד	נקי	נגיעות גבוהה אניסאקיס	גירוד פנימי
ליימון סול	ראה סול		
לקס	ראה בבז		
מולית אדומה	ראה ברבניה		
מוסאר / ים	נקי	לעיתים, תולעים ושרשרים	גירוד פנימי
מוסאר / בריכות מליחים	נקי	נקי	נקי
מורינוס [רוטברש]	ראה רוטברש		
מושט	ראה אמנון		
מטיאס	ראה הרינג		
מנטלה [רוטברש]	ראה רוטברש		
מקרל	נקי	לעיתים יש תולעים	גירוד פנימי
מרלוזה הובסי	ראה בקלה		
מרלוזה דה קולה	נקי	לעיתים טפיל כעין גרגר אורז	אין חובת בדיקה
"משה רבינו"	ראה סול		
נסיכה אסיטית	ראה ברמונדי		
נסיכת הנילוס	נקי	נקי	נקי
סאבלו	נקי	אניסאקיס - לעיתים נדירות	גירוד פנימי
סול			
פוטית [יילו פין] – מאלסקה ומעובד בסין	נקי	נגיעות גבוהה של אניסאקיס בחלל הבטן ובבשר הדג	גירוד פנימי ובדיקת כל דג על שולחן אור. ובדג המשווק עם עור הבדיקה צריכה להיות דקדקנית מאד
פוטית [יילו באלין] – מאלסקה ומעובד בסין	נקי	נגיעות גבוהה של אניסאקיס בחלל הבטן ובבשר הדג	גירוד פנימי ובדיקת כל דג על שולחן אור. ובדג המשווק עם עור הבדיקה צריכה להיות דקדקנית מאד
פיונית [פלאונדר] – מאלסקה ומעובד בסין	נקי	נגיעות גבוהה של אניסאקיס בחלל הבטן ובבשר הדג	גירוד פנימי ובדיקת כל דג על שולחן אור. ובדג המשווק עם עור חובה להסיר את העור לפני הבדיקה על שולחן אור

שם הדג	נגיעות חיצונית	נגיעות פנימית	אופן הבדיקה
דויבר סול [הולנד]	נקי	לעיתים נגוע באניסאקיס בחלל הבטן ובבשר הדג. ובנוסף טפילים כעין גרגר אורז בבשר הדג	ראוי לבדוק על שולחן אור
ליימון סול [הולנד]	נקי	לעיתים נגוע באניסאקיס בחלל הבטן ובבשר הדג. ובנוסף טפילים כעין גרגר אורז בבשר הדג	ראוי לבדוק על שולחן אור
פלייס [הולנד]	נקי	לעיתים נגוע באניסאקיס בחלל הבטן ובבשר הדג. ובנוסף טפילים כעין גרגר אורז בבשר הדג	ראוי לבדוק על שולחן אור
סולטן איברהים	ראה ברבניה		
סלמון ים – מכל מדינות העולם	כינת הסלמון	נגיעות גבוהה של תולעי אניסאקיס	בדיקה חיצונית: הקפאה וגירוד חיצוני. בדיקה פנימית: יש לבדוק תחת אור אולטרה סגול, ולהסיר כל התולעים, בעיקר באיזור חיבור העור והבשר בקצוות הדג
סלמון כלובי שביה	כינת הסלמון	נקי	הקפאה וגירוד חיצוני
ספרוס זהב	ראה דניס		
סקומבריה	ראה מקרל		
סקומברן זריז	ראה פלמידה לבנה		
סקיפ ג'ק	ראה טונה		
סרדין טבריה	לרניאה	נקי	בדיקה חזותית
סרדין ים	נקי	לעיתים תולעי אניסאקיס	גירוד פנימי
פוטית	ראה סול		
פולוק	ראה זהבנון		
פורל / בריכות מיוחדות	נקי	נקי	נקי
פיונית	ראה סול		
פלאונדר	ראה סול		
פלייס סול	ראה סול		
פלמידה לבנה	נקי	תולעים ושרשרים	בדיקה וגירוד פנימי
פלמידה שחורה	נקי	תולעים ושרשרים	בדיקה וגירוד פנימי
פרידה	נקי	תולעים ושרשרים	בדיקה וגירוד פנימי
קוד [כלובים – דנמרק]	נקי	נקי	נקי

שם הדג	נגיעות חיצונית	נגיעות פנימית	אופן הבדיקה
קוד / ים איסלנדי	סיפיריון לומפי	נגיעות גבוהה של אניסאקיס בבטן ובבשר הדג	בדיקה חזותית. גירוד פנימי ובדיקה על גבי שולחן אור
קוד / ים מכל מדינות העולם	נקי	נגיעות גבוהה של אניסאקיס בבטן ובבשר הדג	גירוד פנימי ובדיקה על גבי שולחן אור
קוד באלטי	ראה קוד		
קוד צפוני	ראה קוד		
קורבינה	נקי	לעיתים תולעי אניסאקיס	גירוד פנימי
קינג קליפ [לנוהגים היתר אכילה בדג זה]	נקי	נגיעות של תולעי אניסאקיס	גירוד פנימי
קיפון	ראה בורי		
קרפיון / אגמים ארגנטינה	נקי	לעיתים אניסאקיס בבטן	גירוד פנימי
קרפיון / בריכות וכנרת	ארגולוס, לרניאה	נקי	בדיקה חזותית. הקפאה וגירוד חיצוני
קרפיון העשב	ראה אמור		
רד סנפר	נקי	לעיתים תולעי אניסאקיס	גירוד פנימי
רוטברש [דג אדום]			
מורינוס	נקי	נגיעות גבוהה אניסאקיס	גירוד פנימי – עדיף להסיר הקרום, או להוריד את חלק הבטן התחתון
מנטלה	סיפיריון לומפי	נגיעות גבוהה אניסאקיס	בדיקה חזותית וגירוד פנימי – עדיף להסיר הקרום, או להוריד את חלק הבטן התחתון
שולה	נקי	לעיתים תולעים בבטן	גירוד פנימי
שינן החוט	ראה פרידה		
שפל עין	ראה כסיף		

טבלה לסיכום ביצי דגים שלימים וטחונים [איקרה] - נגיעותם ואופן בדיקתם

שם המוצר	אופן הנגיעות	אופן הבדיקה
ביצי דגים [זכר ונקבה]		
ביצי דגים מגידול מקומי בארץ ישראל		יש לבדוק לפי הרשימה דלעיל בכל דג באם יש בו חשש לתולעים פנימיות

שם המוצר	אופן הנגיעות	אופן הבדיקה
איקרה – ביצי הרינג	נגיעות גבוהה בתולעים שלמים גם לאחר טחינה וגם באם יש כשרות	אין אפשרות לבדוק – יש לרכוש רק תוצרת שהכשרות מעידה שהמוצר נבדק מחשש תולעים
דגי ייבוא ממדינות העולם		
ביצי בורי (מאוריטניה)	בחזקת נקי	בחזקת נקי
ביצי בקלה (ארגנטינה)	נגיעות גבוהה מאד באניסאקיס	לאחר הסרת הקרומים העליוניים יש לבדוק בדיקה חזותית של כל ביצה מכל צידה על שולחן אור ותחת אור עליון
ביצי הרינג (סקנדינביה)	נגיעות גבוהה מאד באניסאקיס	לאחר הסרת הקרומים העליוניים יש לבדוק בדיקה חזותית של כל ביצה מכל צידה על שולחן אור ותחת אור עליון
ביצי לוקוס (ספרד)	נגיעות גבוהה מאד באניסאקיס	לאחר הסרת הקרומים העליוניים יש לבדוק בדיקה חזותית של כל ביצה מכל צידה על שולחן אור ותחת אור עליון
ביצי קוד (סקנדינביה וארה"ב)	נגיעות גבוהה מאד באניסאקיס	לאחר הסרת הקרומים העליוניים יש לבדוק בדיקה חזותית של כל ביצה מכל צידה על שולחן אור ותחת אור עליון
ביצי קרפיון (ארגנטינה)	לעיתים נגוע	בדיקה חזותית
ביצי רוטברש (איסלנד)	נגיעות גבוהה מאד באניסאקיס	לאחר הסרת הקרומים העליוניים יש לבדוק בדיקה חזותית של כל ביצה מכל צידה על שולחן אור ותחת אור עליון

טבלה לסיכום תוצרת מעובדת של דגים - נגיעותם ואופן בדיקתם

שם המוצר	אופן הנגיעות וצורת הבדיקה
פילה	לעיתים לאחר תהליך הפילה הדג נקי יותר כגון בבקלה. ועיתים הדג עדיין נגוע בתולעים בתוך הבשר. ראה לעיל ברשימת הדגים כל דג בערכו
שימורי טונה	למרות הנגיעות צורת העיבוד מפחיתה או מסלקת את הבעיה והמוצר מותר באכילה
שימורי סרדינים	לאחר בדיקה מידגמית יש להחליט אם הדגים הם מימים נקיים או לא. באם יש נגיעות יש לפתוח את כל הדגים ולנקות היטב את חלל הבטן
שפרוטים	ברוב סוגי הדגים יש להסיר את חלקי הפנים לגרד ולנקות היטב עקב חשש לתולעי אניסאקיס
טונה מעושנת	עקב התהליך והנקיון המוצר בחזקת נקי
מקרל מעושן	למרות תהליך העיבוד יש לנקות ולגרד היטב את חלל הבטן
סלמון מעושן / נתחים	בתוצרת שמקורה מהים הפתוח אין לחוש לטפילים חיצוניים. אולם יש לחוש לתולעים בבשר ויש לבדוק כמפורט לעיל בערך "סלמון ים". ובתוצרת שמקורה מכלובים המוצר מותר באכילה ללא חשש.
סלמון מעושן / פרוסות דקיקות	עקב תהליך העיבוד והפרוסות הדקות ושיטות המיון נראה שמותר להשתמש במוצר גם אם מקורו מהים הפתוח.
דג מלוח / שלם עם קרביים	חובה להסיר את הקרביים ולזרוקן. ולגרד ולשטוף היטב את חלל הבטן

שם המוצר	אופן הנגיעות וצורת הבדיקה
דג מלוח / שלם ללא קרביים	יש להתבונן בדפנות הדג או אף לגרד את חלל הבטן.
דג מלוח / חתיכות	בחזקת נקי ומותר באכילה
דג טחון	המוצר מותר באכילה אף אם לא ברור שהדגים נבדקו לפני טחינה.

טבלה לסיכום צמחי/אצות ים - נגיעותם ואופן בדיקתם

שם המוצר	אופן הנגיעות וצורת הבדיקה
אבקת אצות טחונות	באצות יש חשש לעירוב סרטני ים. ולכן בטחינה גסה אין להשתמש כלל. ובטחינה דקה המוצר מותר באכילה
הישיקי	יש להניח כמות קטנה על משטח כהה ולבדוק. להשרות במשך 10 דקות במים עם מעט חומר [כגון סטרילי]. ולשטוף בכל פעם כמות קטנה תחת ברז מים.
וואקמה	יש להפריד את העלים. להשרות למשך 10 דקות במים עם מעט חומר. ולשטוף היטב את האצה תחת ברז מים תוך הקפדה על הקפלים. תוך כדי שטיפה להתבונן על האצה.
נורי	עדיף להשתמש רק באצות נורי עם הכשר ללא תולעים [ובשום אופן לא להסתמך על כשרות שאין ציון מיוחד על התולעים, כיון שבבדיקות למרות כל סוגי הכשרויות נמצאו סרטנים וחרקים מים שנותרו בין בלילת האצות]. במידה ויש הכרח, יש להניח את הדף על משטח כהה [ובשום אופן לא על שולחן אור] – תחת אור עליון חזק. ולהתבונן שאין כל מימצא חשוד על גבי העלים ובין בלילת העלים. את הבדיקה יש לעשות בנחת. חשוב לזכור שכאשר התאורה העליונה איננה במיקום הנכון האור יכול לשקף את הסרטנים ולכן יש חשיבות ללמוד ולראות את סוגי החרקים לפני שמחפשים אותם. בדיקה זו איננה מומלצת בכמות מוסדית גדולה.
קומבו – עלים רחבים	יש לבדוק כמפורט לעיל באצת "וואקמה".
קומבו מגורד	יש לבדוק כמפורט לעיל באצת "הישיקי".
שימורים המכילים אצות ים	בסוגים שבדקתי המוצר נמצא נקי עקב תהליכים מיוחדים שנקטו בייצור, ויש לדון בכל מקרה לגופו.

לסיכום:

המתבונן בכל המפורט לעיל, מבחין עד כמה בקלות יכול חלילה אדם שומר תורה ומצוות להיכשל באיסור החמור של חרקים כשכל תולע כזה האוכלו עובר בארבע לאוין. וחלילה שיאמר אדם אי אפשר ואמנע מלאכול, כי לא זה מטרתי, אלא אדרבה כעת יודע האדם את החששות שיש ואת הצורה כיצד להזהר ולא להכשל חלילה באיסורים חמורים.

הרב דוד אביטן/העורך

עבודת ישראל בשביעית בשדה של גוי במלאכת אוקומי אילנא

כט סיון התשסז

בגמרא בגיטין ס"א ע"א מבואר שאין עודרין עם הגוי בשביעית. וכ"פ הרמב"ם הל' שמיטה פ"ח ה"ח. וברור הדבר שגם לדעת מרן הכס"מ שאין קדושת שביעית נוהגת בשדה גוי, מ"מ אסור לישראל לעבוד בשדה של גוי בשביעית, כמו שמפורשים הדברים בכס"מ גופיה בפ"ד הכ"ט, ומשמע מדבריו שאם עבד הישראל וזרע אסורים הגידולים משום ספיחין. ובאוצר התשובות פ"ב אות י"ד, הבאנו מה שכתבו האחרונים לבאר דברי הכס"מ, דס"ל דאין לגוי קנין הגוף בארץ ישראל אבל קנין פירות יש לו, ולכן אין עודרין עם הגוי בשדה, דאין לו קנין הגוף, אבל אין בפירותיו של גוי קדושת שביעית, משום דיש לו קנין פירות. עש"ב שהבאנו שיסוד הדברים כבר מפורש בירושלמי הביאו הכס"מ בהל' תרומות פ"א הי"ג. ובשו"ת ר"ב אשכנזי סי' א' האריך להיכח שכ"ה דעת הרמב"ם. ע"ש.

והנה יש לחקור האם מלאכות שהם לאוקומי אילנא דמותרות הם לישראל גופיה בשדהו, האם מותר לישראל לעשותם גם בשדה של גוי, משום דאוקומי אילנא אינו בגדר מלאכה כלל, או דילמא לא הותרו מלאכות אוקומי אילנא אלא משום שחכמים הקילו בהם כדי שלא ימות כל עץ שבארץ, אבל שדה של גוי אינו בכלל ההיתר.

הטעם שהשקיה מותרת בשביעית מבואר בגמרא במועד קטן ב ע"ב, דהגם שהיא תולדה של זורע, מ"מ סובר אביי שכיון ששביעית בזה"ז דרבנן מותר להשקות. ורבה סובר שמכיון שמן התורה לא נאסרו בשביעית תולדות, והשקיה היא תולדה, לכן אינה אסורה. משמע שאילו הייתה השקיה מלאכה דאורייתא לא הייתה מותרת בשביעית.

ולאחר מכן מבארת הגמרא שמלאכות האסורות בשביעית מדרבנן כמו סתימת בקעים [סתומי פילי] וכדומה מותרות בשביעית, משום שאינם נעשות להשבחת והרווחת האילן אלא לקיום ומניעת נזק מן האילן.

ומשמע לכאורה מפשט הגמרא, שלהשקיה יש היתר פשוט יותר משאר מלאכות,

שהרי בין אביי ובין רבא לא נזקקו אלא לומר שאין השקיה מלאכה דאורייתא, וגם לפני שחילקה הגמרא בין אוקומי לאברויי, כבר נקטה שהשקיה מותרת משום שאינה מלאכה דאורייתא.

אמנם הריטב"א בסוגיין כתב: "להכי אמר רבא אבות אסור רחמנא כו', לומר דרבנן הוא דגזור, ומשום פסידא הוא דשרי השקאה ודכוותה". וכן מבואר להדיא ברמב"ם בהל' שמיטה פ"א, לאחר שכתב מלאכות המותרות בשמיטה שם בהלכות ז-ט, כתב בהלכה י': "ומפני מה התירו כל אלה, שאם לא ישקה תעשה הארץ מלחה וימות כל עץ שבה, והואיל ואיסור הדברים האלו וכיוצא בהם מדבריהם לא גזרו על אלו, שאין אסור מן התורה אלא אותן שני אבות ושתי תולדות שלהם כמו שביארנו". הרי מבואר שגם השקיה אינה מותרת אלא משום שהיא צורך וקיום האילן. וצ"ל דפשוט היה להגמ' מעיקרא שהשקיה המותרת היא רק לצורך האילן, דדבר ברור הוא דללא השקיה ינזק האילן, וכמו שכתב הריטב"א, דההיתר הוא משום הפסד.

עוד מבואר מלשון הרמב"ם שמלאכות אלו שהם לצורך קיום האילן, לא גזרו עליהם חז"ל כלל, דאין כאן איסור דרבנן שנדחה מפני הצורך וקיום האילן, אלא מעיקרא כשגרזו לא גזרו עליהם כלל. כפשט הדברים, דודאי מתקני התקנה כך תקנו, שתאסר השקיה רק כשהיא לצורך השבחה.⁹ ולפי"ז מסתבר מאוד שגם בשדה גוי מותר לעשות מלאכות לקיום האילן, דחז"ל לא גזרו באלו כלל.

אמנם ראיתי במעדני ארץ שביעית פ"ט אות ח' ד"ה ומסתפק, שדן בנדו"ד, ובתחילה צידד לומר שבאמת הדבר אסור, כיון שעיקר ההיתר הוא משום פסידא, ובאילן של עכו"ם מהיכי תיתי לומר שהתירו כו'. ושוב כתב שמסתבר ששאר מלאכות דרבנן הנעשות לצורך קיום האילן מותר לעשותם גם בשדה של גוי, ושכן מבואר ברש"י בע"ז דף נ' ע"ב "דכיון דאוקומי אילנא בעלמא הוא, אין זה חשיב בגדר עבודה". ושוב לאחר שכתב בפירוש כמה פעמים שאפשר שגם השקיה מותרת מהאי טעמא. סיים וכתב: "ומיהו לענין השקאה דהוי ודאי עבודה דרבנן צריכים לומר כדאמרן לעיל ודוק".

⁹ ולפירוש כמה מן הראשונים בשביעית פ"ד מ"ו, נראה דזהו מחלוקת רבי עקיבא ורבי יוסי, דמפרשים שהמזנב בגפנים הוא מלאכת אוקומי אילנא, ולר' יוסי לא שרי אלא להרחיק טפח, ולר"ע שרי כדרכו כו'. דלר' יוסי כיון שבהרחקת טפח סגי כדי לסלק את הנזק, אין לו לגמום ולר"ע כיון שעוסק באוקומי אילנא, ולא נאסרה מלאכה זו כלל, קוצץ כדרכו כו'. ע"ש.

הדייק מלשון רש"י, הוא דיוק נפלא, רש"י סובר שמלאכה לצורך קיום האילן אינה עבודה האסורה, דאינה אלא שמירה והעמדה על המצב הקיים, עבודה האסורה בשביעית היא פעולת השבחה ותוספת דווקא [ויתירה מזו שמעתי מהראש"ל הגרש"מ עמאר שליט"א, שמדברי רש"י אלו מוכח דס"ל דאוקומי אילנא מותר אף במלאכות דאורייתא]. ומה שסיים במעדני ארץ דהשקיה הוי ודאי עבודה, איני מבין דבריו, מהיכן משמע שהשקיה היא ודאי מלאכה דרבנן יותר מגיזום ועידור וכו', הרי בגמרא במו"ק משמע קצת להפך, כמו שנתבאר. ובדברי הרמב"ם הנ"ל מבואר דחד דינא אית להו. וצ"ע.

ולפי האמור צ"ל דמ"ש במשנה ובגמ' בגיטין וברמב"ם הנ"ל בריש דברינו, דלא הותר אלא לסייע לגוי בדברים, אבל אין עודרין עם הגוי וכו', היינו במלאכות שהם בגדר אברויי אילנא, אבל במלאכות שהם אוקומי אילנא מותר, דלא חשיבי מלאכה כלל.

זאת ועוד, דבתשו' מהרי"ט צהלון סי' מ"ז כתב דהא דאין עודרין עם הגוי אינו אלא מפני מראית העין, שהרואה יחשוב שבשדהו הוא עובד. ולהכי שרי להשכיר לו כלי עבודה ובהמות ולמכור לו חטים אע"פ שיודע שרוצה לזורעם, דליכא מראית העין. ע"ש. [גם מהרי"ט יו"ד סי' נ"ב התיר בפשוט להשכיר בהמה לגוי בשביעית ע"ש]. ולפי"ז מלאכת אוקומי אילנא, דלישראל נמי שרי, ליכא חשש מראית העין אם עושהו בשדה של גוי.

אמנם דברי מהריט"צ קשים, דהגם דדינו אמת, דליכא איסור להשכיר בהמה ולמכור זרעים לגוי, כיון שאינו מצווה על שביתת הארץ, מ"מ מה שכתב שאין הישראל אסור אלא משום מראית העין כו', לפי האמור נראה דמעיקר הדין הוא דאסור לעבוד בשדה של גוי, דאין לגוי קנין הגוף בארץ ישראל, וישראל העובד עובר על מצות "ושבתה הארץ", הגם שיש לעיין אם עובר על לאו דלא תזרע ולא תזמור, שנאמר בו "שדך", אעשה דושבתה, ודאי עובר.

שו"ר כי כבר בשות דיבר שאול סיתהון יו"ד סי' ז [הבאתיו באוצה"ת שביעית עמ' קלד], העיר כן על מהריט"צ, וכתב דמ"מ מותר ליתן לו זרעים כו'. ע"ש. ושמחתי.

והנה במשנה פ"ב מ"ב מבואר דלרבי שמעון מותר ליטול את העלה מן האשכול בשביעית. ובירושלמי שם אמרו שהוא אוקומי אילנא – כמציל מן הדליקה.

וקשה מאוד אי הכי אמאי ת"ק אוסר. וכבר עמדו בזה רבים. והחזו"א סי' י"ז אות כ"ו כתב ליישב דמייירי באופן שיש בו גם אברויי אילנא מעט לכן לת"ק אסור¹⁰. ע"ש. ובדרך אמונה פ"א ה"ה בביאור ד"ה ולא יאבק חקר בענין, אי אוקימי הוי היתר משום פסידא, או דאינו חשיב מלאכה כלל. וכתב דנפק"מ אם יש בו גם צד אברויי כו', דאי הוי רק משום פסידא אינו מותר אלא כל שהוא רק לתקן ההפסד כו'. והביא הך פלוגתא דרבנן ור"ש וכו'. ע"ש.

ולפי דבריו נמצא דאוקומי אילנא שרי רק במקום פסידא, ודהוי מלאכה האסורה, אלא שלצורך קיום האילן נדחה איסורה. ואם יש בו צד אברויי אע"פ שעיקרו אוקומי אסור. ואינו מוכרח, די"ל דגם אי אוקומי הוי רק במקום פסידא, כיון דהוי דרבנן, שרו רבנן גם אם יש בו צד אברויי. ועיקר הקושיא, הרי האחרונים כתבו כמה וכמה תירוצים. והחזו"א גופיה כתב שם עוד יישוב, ולא פסיקא ליה. ע"ש. ראה משנת יוסף וכו'.¹¹

ולעני"ד פשט דברי הירושלמי שאומר שלרבי שמעון הוי "הכא כמציל מן הדליקה", משמע דאינו ממש אוקומי אילנא שלא ימות האילן או הפרי כעת בודאי אלולי יטול את העלה, אלא הוא פעולת שמירה על העץ שמנזק שיתכן שאינו שכיח כו"כ, או כדברי הר"ש סריליא, שנטילת העלים מעל האשכול הוא כדי שיתבשלו כל הפירות יחד בשוה¹². ומ"מ אינו כמירוס באורז שהוא אברויי והשבחה בלבד.

¹⁰ וצל"ע בדבריו הרי איהו ס"ל דאינו מתכוון שרי בשביעית והעיר על התוס וכו'. כמ"ש במקו"א. וצל"ל דלא סמך על זה למעשה.

¹¹ והרי גם במלאכות דאורייתא לצורך חולה שיש בו סכנה, שיש למעט במלאכות, כההיא דאמר' במנחות ס"ד ע"א, ב' גרוגרות בב' עוקצין וג' בעוקץ אחד, אחד מייתנין, דממעט בקצירה. ונחלקו הראשונים אי דאורייתא או דרבנן הוא. וכבר הוכיח בשו"ת רב פעלים ח"א או"ח סי' כ"א, דכל זה אינו אלא משום שהוא שיעור במלאכה, שממעט בקצירה, אבל כל שיש לפניו מלאכה אחת בלבד עם שיעור גדול וקטן, לא אכפת לן אם יעשה הגדול, ולכן אם יש צורך לשחוט לחולה עוף, ויש לפניו עוף קטן וגדול, יכול לשחוט הגדול. וכן אם יש גרוגרת גדולה וקטנה, יכול לקטוף הגדולה, דחדא מלאכה היא. ע"ש. ונראה ברור דהטעם הוא דכיון שמתעסק בהיתר, גם אם הוא יותר מהכמות לא אכפת לן. והגם שהוא מחלוקת בבי מדרשא, מ"מ אינו אלא כשמכוון להרבות בשיעורין, אבל אם עושה לצורך החולה דבר שחייב לעשותו, ויהיה כתוצאה מזה גם דבר שאינו לצרכו, ודאי שרי, כיון שהמעשה כולו נעשה בהיתר.

¹² הענין ידוע גם היום, שיש ענין רב לבעלי מטעים בדבר, ומבצעים מלאכות שונות כדי שההבשלה תהיה אחידה, ויוכלו לבצור ולקטוף את כל היבול יחד, ויחסכו בהוצאות וטרחה וכו'. ולשון מציל מן הדליקה הוא לישנא קליליא, כלומר דגם שם אינו ודאי שישירף יותכן שאין הדליקה סמוכה וכו'. ובכל זאת המתעסק להציל מן הדליקה אינו אלא לקיים ממונו ולא להשביחו.

הרה"ג רבי אליהו ראש שליט"א
ראש כולל זרעים שע"י המכון
למצוות התלויות בארץ אלעד

קדושת שביעית במיני כביסה ובעצים

[המשך מגליון קודם]

ה. לכן הנראה לומר ברמב"ם דבפ"ז שהוא דין המשנה בפ"ז מ"ב, הבין הרמב"ם דמיירי דפירות כאלו שאינם ראויים כלל לאכילה לא לאדם ולא לבהמה, אלא דמאידיך אינם ראויים גם כן לעצים, לכן אין זה תלוי במחשבתו ויש להם שביעית כיון שאינם ראויים להסקה, אלא שאין להם ביעור כיון שאינם ראויים לאכילה, ואילו בפ"ה הי"א הוא דין המשנה בפ"ח מ"א, מיירי בסוג פירות כזה שיכולים להתאים גם לאכילה לאדם או לבהמה וגם לעצים. [שוב ראינו שכן העלה במרכבת המשנה].

ט. והראב"ד שתמה על דברי הרמב"ם הוא משום דגירסא אחרת נזדמנה לו בדברי המשנה (פ"ז מ"ב): ועוד כלל אחר אמרו כל "שהוא" (במקום כל שאינו) מאכל אדם ומאכל בהמה וממין הצובעין ומתקיים בארץ יש לו שביעית ולדמיו שביעית אין לו ביעור ולדמיו ביעור וכו'. כמו שביאר המהר"י קורקוס דבזה תלוי המחלוקת של הרמב"ם והראב"ד. וע"ש במהר"י קורקוס דכן גרסו גם הר"ש והרא"ש, ושכן גירסת התוס' ריש פרק כלל גדול (שבת סח.) [והנה בתוס' דידן הגירסא כל שאינו מאכל אדם וכו' וכג"י הרמב"ם, אבל כבר ביאר הרש"ש דהמדפיסים שלחו ידם לתקן כן בדברי התוס' בעקבות מה שהעיר המהרש"א דבמשנה הגירסא כל שאינו וכו', וכן העיר המהר"ם לובלין על דברי התוס'. ולא נזכרו השרים הנ"ל דגם הר"ש והרא"ש והראב"ד גרסו במשנה כל שהוא וכו', וכגירסא שהזכירו התוס' ושכן העידו המהר"י קורקוס והכס"מ והתוי"ט].

י. ודעת הר"ח בסוכה דבורית יש עליו קדושת שביעית ואין מכבסין בו. ע"ש.

ונראה דהוא גם כן אזיל כשיטת הרמב"ם דכל הפירות יש בהם קדו"ש, אלא דס"ל לר"ח דגם השימוש המותר בפירות שביעית הוא רק שימוש כזה שהנאתו וביעורו שוה. ודו"ק.

קדושת שביעית במיני מלוגמא

במשנה בשביעית (ריש פ"ח): כלל גדול אמרו בשביעית כל המיוחד לאוכל אדם אין עושין ממנו מלוגמא לאדם ואין צורך לומר לבהמה וכל שאינו מיוחד לאוכל אדם עושין ממנו מלוגמא לאדם אבל לא לבהמה .

ובגמרא סוכה (דף מ.) וב"ק (דף קב.) תניא אין מוסרין פירות שביעית לא למשרה ולא לכבוסה ור' יוסי אומר נותנין פירות שביעית לתוך המשרה ולתוך הכבוסה, מאי טעמא דרבנן, אמר קרא לאכלה ולא למשרה לאכלה ולא לכבוסה, ורבי יוסי אומר אמר קרא לכם לכל צרכיכם, ורבנן נמי הכתיב לכם לכם דומיא דלאכלה במי שהנאתו וביעורו שוין יצאו משרה וכבוסה שהנאתן אחר ביעורן, ור"י נמי הכתיב לאכלה אמר לך ההוא מיבעי ליה לכדתניא דתניא לאכלה ולא למלוגמא אתה אומר לאכלה ולא למלוגמא או אינו אלא לאכלה ולא לכבוסה כשהוא אומר לכם הרי כבוסה אמור הא מה אני מקיים לאכלה לאכלה ולא למלוגמא ומה ראית לרבות הכבוסה ולהוציא את המלוגמא מרבה אני את הכבוסה ששוה בכל אדם ומוציא אני את המלוגמא שאינו שוה בכל אדם.

ומסיימת הגמרא שם בב"ק כמאן אזלא הא דתניא לאכלה ולא למלוגמא לאכלה ולא לזילוף לאכלה ולא לעשות ממנה אפיקטויזין כמאן כר' יוסי דאי כרבנן איכא נמי משרה וכבוסה, ע"ש. ולפי זה נראה דגם המשנה דידן אליבא דרבי יוסי היא שנויה, דאי לרבנן היה צריך להוסיף דכל המיוחד לאוכל אדם אין עושין ממנו אפילו כבוסה לאדם. וצריך ביאור למה הגמרא בב"ק התייחסה דוקא לברייתא דטפי היה לה להתייחס למשנה דידן.

שוב הראו לי לחזו"א (סי' יג סק"ו) ד"ה והא דתנן שם, דמה שנקטה המשנה מלוגמא באמת ה"ה משרה וכבוסה לרבנן, אלא נקט מלוגמא לרבותא דהיתרא של אוכלי בהמה.

ומה שמוסיפה המשנה וכל שאינו מיוחד לאוכל אדם עושין ממנו מלוגמא לאדם וכו', ביאר הרע"ב דכתיב (ויקרא כה) והיתה שבת הארץ לכם לאכלה, מה שהוא מיוחד לכם דהיינו למאכל אדם יהיה לאכלה ולא למלוגמא, אבל מה שאינו מיוחד לכם יהיה בין לאכלה בין למלוגמא, הלכך כל שאינו מאכל אדם עושין ממנו מלוגמא לאדם.

ומה שמסיימת המשנה אבל לא לבהמה, ביאר הרע"ב דכתיב (שם) ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול, דבר הראוי לחיה ולבהמה

תהיה לאכול לבהמה ולא לעשות לה מלוגמא. וטעמים אלו מבוארים בירושלמי (ריש פ"ח), ע"ש.

והנה כל זה מיירי בדברים המיוחדים לאדם או לבהמה לעשות מהם מלוגמ לאדם ועתה יש לדון בדברים המיוחדים למלוגמא אי חל עליהם קדו"ש.

והנה המשנה (פ"ז מ"ב) ועוד כלל אחר אמרו כל שאינו מאוכל אדם ומאוכל בהמה וממין הצובעין ואינו מתקיים בארץ יש לו שביעית ולדמיו שביעית אין לו ביעור ולא לדמיו ביעור. ונפסק להלכה ברמב"ם (פ"ז הי"ד) וכל שאינו מיוחד לא למאכל אדם ולא למאכל בהמה ואינו ממין הצובעים הואיל ואינו לעצים יש לו שביעית ולדמיו שביעית אבל אין לו ביעור ולא לדמיו ביעור. והנראה לפי זה דחל על מיני המלוגמא קדו"ש. וכן כתב התפא"י על המשנה (פ"ז מ"ב) אות כ' דלרפואה ומלוגמא אין דינם כעצים וכן כתב המרכבת המשנה על הרמב"ם שם, דלדרך רבנו הרמב"ם כל שיש לו תועלת אדם ואינו לעצים חייב בשביעית אע"ג שאינו מאכל אדם או בהמה ולא צבע וכו', וכן דברים המריחין או שהן לרפואה הכל חייב בשביעית זולת דבר שלא יצלח לשום דבר רק לעצים הוא דפטור משביעית, ע"ש.

וכן דקדק הדרך אמונה (פ"ה ה"י) מהירושלמי (ריש פ"ח) ששאל מיני מלוגמיות מהו לעשות מהן צבעים לאדם וכו', משמע דיש עליהם קדו"ש ויש לדון בהם במה מותר להשתמש בהם. אבל העיר על זה הדרך אמונה מהא דגרסינן בירושלמי (ריש פ"ז) צביעין לאדם מהו שיהא עליהן קדושת שביעית נישמענא מן הדא לכם כל שהוא צורך לכם ותני עלה כגון אכילה ושתיה וסיכה וצביעה יצאת מלוגמא שאינה אלא לחולין יצאת אלונתין שאינה אלא לתפילין רבי יונה בעי ולמה יצאת מלוגמא שאין עליה קדושת שביעית והתני דן וצר וזרע איסטיס שזרעין אותן במוצאי שביעית קדושת שביעית חלה עליהן מיי כדון לכם השוה לכולכם.

וראיתי לחרם שלמה (זרעים ח"ב סי' ט) שרצה ליישב סתירת הירושלמי על פי מה שביאר בספר מי זיו, דשאלת הירושלמי ריש פ"ז מיירי בדבר שהוא אוכל אדם אי מותר השתמש בהם צבעין, ומסיקה הגמרא דלצבעין מותר ולמלוגמא אסור ואף דהדרך אמונה טען דהוא דוחק, מ"מ כתב החרם שלמה דזה עדיף ליישב הסתירה בירושלמי. ובאמת גם הברכת מרדכי דקדק מפ"י הר"ש משאנץ על תורת כהנים דכן הבין כוונת הירושלמי ושכן ביאר הר"ש סירילאו.

ונראה לי להביא עוד ראיה דס"ל לרמב"ם דיש קדו"ש על מיני מלוגמא ממה שכתב הרמב"ם (פ"ה ה"ט) דאין צובעין לבהמה מפירות שביעית אפילו ממאכלי בהמה "שאין קדו"ש חלה על צבעי בהמה", ע"ש. ומינה דמה שמותר לעשות מיני מלוגמא לאדם מאוכלי בהמה משום דחל על מיני מלוגמא לאדם קדו"ש. ומזה נוכל לדייק עוד דמיני מלוגמא לבהמה לא חל עליהם קדו"ש ומשו"ה אסור לעשות מלוגמא לבהמה מאוכלי בהמה וכמו שפסק הרמב"ם (הי"א), ודו"ק. שוב ראיתי בשו"ת כרם שלמה (ח"ב סי' ט) שהביא ראיה בשם הרב ש"ז אוירבך בשו"ת מנחת שלמה (סי' קלב אות ה), והנהני.

סיכה בפירות שביעית

הר"ש במסכת דמאי סוף פ"ק הביא דברי התוספתא (שם פ"ק דדמאי): שמן שביעית נותנין אותו לגרדי ואין נותנין אותו לסורק. וביאר הר"ש הטעם דלגרדי מותר, משום דסיכה כשתייה, כדאמרינן בפ' יוה"כ (דף עו) מי שיש לו חטטין בראשו סך כדרכו ואינו חושש. והקשה הרא"ש בפירושו למשנה שם, דגבי יוה"כ לא אסרינן אלא סיכה דתענוג, וסיכה דהכא לאו לתענוג היא אלא לצורך המלאכה וכו'. ושמה להנאת עצמו הוא סך כדי שלא תזיק לו האריגה. ע"ש.

והיה נראה לבאר לפי מה שנראה מדברי הרא"ש דבשביעית נמי לא הותר אלא סיכה של תענוג, דבגרדי הגם שכל כוונתו הוא כדי שלא יזיק לו האריגה ולולי זה לא היה סך כלל, מ"מ השתא דסך נהנה, דכל סיכה יש בה הנאה, ולעולם גם גבי יוה"כ יתחייב הגרדי על סיכה זו, דשפיר הוי סיכה של תענוג.

אבל האמת דכבר תמהו האחרונים על דברי הרא"ש דלא צריך לכל זה, דהא בשביעית הותר אף סיכה שאינה של תענוג, כגון מי שיש לו חטטין בראשו שהותר ביוה"כ, משום דאינה של תענוג, כמו שהזכיר הרא"ש, הותרה גם בתוספתא דשביעית (פ"ו ה"ג). והובאה בירושלמי (פ"ח ה"ב). והטעם דכיון דהוא לצורך ואינו מפסיד בזה את השמן מותר. וכן תירץ הפאת השולחן (סי' כד אות לד). גם החזו"א (סי' יד אות י) תמה על הרא"ש, דהא בשביעית הותר הסיכה למי שיש לו חטטין בראשו וגם גבי חייב בדמאי אם רוצה לסוך החטטין כמבואר בתוספתא דדמאי (פ"א) הלוקח יין ושמן ליתן על גבי חטטין כו' חייב בדמאי. וע"ש.

מהנעשה במכון לקראת השמיטה הבעל"ט

הכנת תוצרת לקראת שמיטה

בפעילות מואצת ומוגברת מכין המכון את הדרכים השונים לאספקת תוצרת לשנת השמיטה. כאשר גולת הכותרת של המכון היא "אוצר בית דין" בפירות ובירקות רב שנתיים [כגון בננות]. כאשר הכמות לקראת שנת השמיטה היא ס"ה כ – 24,000 טון של תוצרת מסוגים שונים. ראה לעיל באריכות את סקירתו של יו"ר המכון על דרכי האספקה השונים וההיערכות לקראתם.

הדרכה לחקלאים וגננים

כשפוגשים את הציבור הקדוש בשאלותיו, רואים עין בעין לא בכדי נאמר על שומרי שביעית "גבורי כח עושה דברו", המצבים השונים הניכרים מתוך השאלות המופנות לרבני המכון אינם פשוטים, הלבטים קשים, האם להחמיר, האם לומר 'אסור' לבעל מטע ששואל ואומר אם לא יבצע עבודה פלונית בשמיטה, במוצאי שמיטה יהיה עליו להוציא אלפי שקלים וכמה וכמה ימי עבודה כדי לתקן את "הנזק"?

לפעמים מדובר במסירות נפש של ממש, ברגש רב מספרים רבני המכון כי מתוך הפניות הרבות של הציבור ניכרת מסירות נפש על דבר ה' וקיום מצוותיו, החל מגננים שמוכנים לוותר על מקור פרנסתם היחיד "אם הרב יגיד שזה אסור". אחד הגננים שעבודתו בהכנת "מרפסות מעוצבות" ביקש שנתיר לו, כי מהיכן יתפרנס? הרי עליו לשלם שכר דירה וכו'. ולמרות זאת משגשג אם נאמר לך כי הדבר אסור האם תעבוד? השיב, לא, "החלטתי לשמור שמיטה ויהיה מה". עובד קק"ל שפנה במכתב ושאל מה עליו לעשות בשמיטה, האם יוכל להמשיך לעבוד, או שעליו להתפטר מהעבודה? כיון שאינו מוכן לעשות מלאכות אסורות בשמיטה. ועוד כהנה וכהנה מקרים ושאלות שונות. אשריהם ישראל. מי כעמך ישראל.

ב"ה עד היום כבר הודרכו עשרות רבות של חקלאים שמסרו מטעיהם לאוצר בית דין. חקלאים שמגדלים בבתי גידול. משתלות. חקלאים שמגדלים פרחים רב שנתיים או חד שנתיים שנשתלו קודם שמיטה, וביקשו הדרכה כיצד לטפל בשנת השמיטה בשטחים. וב"ה כולם הודרכו בעל פה, וקבלו דפי הנחיות על מנת שיידעו כיצד ליישם את דיני השמיטה הלכה למעשה.

ערבי עיון והרצאות

החל מהאביב השנה במסגרת פעילויות המחלקה למחקר תורני שע"י המכון - לקראת השמיטה הבעל"ט, הועברו הרצאות ושיעורים רבים על ידי רבני המכון ברחבי הארץ, ברמות שונות, גם לכלל הציבור וגם שיעורים עיוניים לאברכים ובני תורה.

השיעורים וההרצאות לציבור הכללי התמקדו בהכנות לקראת השמיטה, מהכנת הגינה הפרטית והציבורית לשמיטה, טיפול בגינה בשמיטה, טיפול בעציצים שבתוך הבית ובחצר, רכישת תוצרת בשמיטה, הסבר על מהות אוצר בית הדין, ועוד. דגש מיוחד הושם על הגינה הפרטית, ולצורך זה הונפקה מצגת מיוחדת, כדי שכל אדם יראה ויבין כי שמירת שמיטה אינה דבר רחוק וקשה, או עלול להזיק, חלילה.

השיעורים לבני תורה, כללו שיעורים עיוניים במלאכות האסורות בשמיטה הנעשות על ידי גרמא וכלאחר יד, איסור אמירה לגוי, גבולות הארץ, שביעית בשדה גוי, שביעית וסחורה באתרוגים, עיונים במהות מסגרת אוצר בית הדין ועוד.

בתוך כך, ממשיכים רבני המכון, ובראשם יו"ר המכון הרב שניאור ז. רווח שליט"א, במסירת הרצאות והדרכות בנושא השמיטה בכל רחבי הארץ. השיעורים נמסרים לחקלאים, מנהלים ומפקחים במוסדות חינוך ועמך ישראל, שמבקשים לדעת כיצד להיערך כהלכה לשנת השמיטה. ובין הייתר נערך מפגש ארוך ומרתק עם המפקחות של הגנים ובתי הספר של 'מעין החינוך התורני', שם הדריך ולימד הרב רווח את יסודות הלכות שמיטה על מנת שצוות המפקחות והמרפ"ד יוכלו להכין משחקי חברה עם נקודות הלכתיות מדויקות על פי ההלכה. ומפגש זה יצא מפגש גדול יותר עם מאות גננות השייכות לרשת החינוך, שם הדריך יו"ר המכון כיצד באפשרות הגננות להמחיש ויזואלית לתלמידים את ההלכות הקשורות בשנת השמיטה וכיצד כל גננת יכולה להמחיש פיזית את קדושת השמיטה ברכישת תוצרת אוצר ביה"ד ושמירת השאריות ב"פח שמיטה", או בשמירת הגבלת המלאכות בעציצים שבחצר הגן ועוד.

כמו כן התקיימו מספר הרצאות לגננים פרטיים גננים בעיריות, מחלקות שונות בעיריות הקשורות לנוף. פגישה מרתקת עם זכיינים של הקמת כבישים במקומות שונים ועוד. בין הייתר התקיימה הרצאה לגננים ובעלי גינות בעיר באלעד בעידוד המועצה המקומית, ובהשתתפות הראשל"צ הגר"ש עמאר שליט"א שדיבר בהרחבה על "לאוקמי" מהו? ומה ובאיזה אופן מותר. בנוסף התקיימו הרצאות ברחובות בשיתוף העירייה, בעפולה נמסרה סדרת הרצאות מטעם האגף לתרבות תורנית בעירייה. סדרת הרצאות נמסרו גם ביישובים קרני שומרון, עמנואל, פתח תקווה וחשמונאים.

חוברת "שבילי שביעית"

בתחילת האביב האחרון הנפיק המכון חוברת הדרכה צבעונית ומהודרת - "שבילי שביעית", שחולקה לכלל הציבור בעשרות אלפי עותקים - חנם. הדבר התאפשר בשיתוף פעולה בין המחלקות השונות במכון, ותורמים יקרים שמצות שמיטה יקרה בעיניהם והרימו תרומתם להפצת החוברת. יבורכו מפי עליון.

החוברת כוללת שבעה פרקים המבארים את יסודות מצות השמיטה, הכנת הגינה לשמיטה – עד מתי מותר לשתול ולזרוע וכיצד להכין ולהיערך לשמיטה בגינה ובמטע. המלאכות האסורות בשמיטה מן התורה ומדרבנן. שמיטה במטע ובגן הגוי – כיצד שומרים שמיטה ללא נזק והפסד לגינה ולמטע. שמיטה בעציצים ושאר מלאכות הנעשות בקרקע.

החוברת על כל שלביה מלווה בהמלצות מקצועיות שנתבררו ונתלבנו על ידי רבני המכון יחד עם טובי האגרונומים בארץ ובמשרד החקלאות, כל אחד בתחומו.

עמל רב הושקע בהנפקת חוברת זו על כל שלביה, כדי שיהיו הדברים שווים לכל נפש, ולא יאמר אדם צר לי וקשה לי לשמור שמיטה. ומתוך אחריות זו, דאגו עובדי המכון המסורים להפיץ את החוברת בכל מקום אפשרי.

ספרי שביעית

ספרי המכון בנושאי מצוות התלויות בארץ בכלל ובנושאי שביעית בפרט, הינם לשם דבר ב"ה, במדור זה נסקור את ספרי המכון על שביעית:

א. נתחיל מספר חדש לילדי ישראל "שביעית הארץ", הספר עוסק בהלכות שביעית, מנוקד וערוך בטוב טעם על ידי עורכים מקצועיים, במדור מיוחד לקטו ורוכזו עשרות סיפורים על נסים שהתרחשו בדורינו במקומות השונים.

ב. ספר "שביעית השדה", פרי עטו של יו"ר המכון ורב המושב 'בית עוזיאל' הרה"ג רבי שניאור ז. רווח שליט"א. הספר עוסק בהלכות שביעית לפרטיהם, וכולל הדרכה מפורטת על כל העבודות המותרות והאסורות לחקלאים ולגננים בשמיטה. אמנם רבים הם הספרים בנושא זה, אבל ייחודיותו של הספר היא ברמתו הפרקטית המעשית, שכן הרה"ג הנ"ל זכה לשמש ת"ח גדולים הבקיאים בתחומים אלו, ומתוקף היותו רב ומשרת של מושב חקלאי נהירין לו צרכי החקלאות על בורין. דבר זה ניכר היטב למעיין בספר.

ג. ספר **אוצר התשובות** - שביעית חלק א'. מפרי עטו של הרב דוד אביטן שליט"א. בספר מרוכזים תשובותיהם של כל גדולי הדורות, החל מדברי חז"ל והראשונים ועד לאחרוני דורינו. ערוכים ומתומצתים בסדר נאה.

ד. ספר "שבת הארץ" פרי עטו של הרב יהודה אדרי שליט"א, ספר העוסק בפרשנות על השמיטה, טעמי מצוותיה, סקירה על השמיטה במהלך השנים, ועוד. בספר זה נכללו גם ההלכות והסיפורים שבספר "שביעית הארץ".

למותר לציין כי הספרים נמכרים במחירים השווים לכל נפש, וניתן להשיגם ולהזמין במשרדי המכון.